

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOĞRU YOL PARTİSİ'NİN SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim ARAZ

Aralık 2025

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Doğru Yol Partisi'nin Sosyal Politika Anlayışı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim ARAZ

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Oğuz KAAN

Aralık 2025

ETİK BEYAN

Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez ve Dönem Projesi Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmamda; tez içinde sunduğum bilgileri, verileri ve dokümanları, değişik sonuç verebilecek şekilde araştırma araç gereçleri kullanmadan, işlem veya kayıt sonuçlarını değiştirmeden bilimsel ve etik kurallar çerçevesinde bizzat elde ettiğimi, bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhte doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İbrahim ARAZ

30.12.2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ETİK BEYANI

Tezde Üretken Yapay Zeka araçlarını araştırma yöntemi, örneklem büyüklüğü tespiti/güç analizi yapılması, veri analizi, veri toplama, veri depolama ve paylaşımı (federatif veri paylaşım/kullanım sistemleri dahil), literatür taraması, kaynakların düzenlenmesi, dil bilgisi ve yazım kontrolü, çeviri gibi işlerde kullandığımı; bu süreçlerde yaptırılan işleri dikkat ve özenle gözden geçirerek maddi hataları ve taraflı ya da yazılımsal/algoritmik ya da olgusal/yorumsal hataları tespit ederek düzelttiğimi, bağlamsal tutarlılığı sağladığımı ve ortaya çıkan ürünün (metin, resim, ses, görüntü, kod, karar, sonuç) yasal ve etik açıdan doğabilecek tüm sorumluluğunu üstlendiğimi beyan ederim.

İbrahim ARAZ

30.12.2025

TEZ ONAYI

Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programında Yüksek Lisans öğrencisi İbrahim Araz tarafından. Doç. Dr. Oğuz KAAN'ın danışmanlığında hazırlanan “Doğru Yol Partisinin Sosyal Politika Anlayışı” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 30.12.2025 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oy birliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Oğuz KAAN
Kırklareli Üniversitesi

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Ramazan Tiyek
Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz Kaan
Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Sedat Apak
İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/12/2025

ÖN SÖZ

Hayatımın en önemli dönüm noktalarından biri olan Yüksek Lisans eğitimimin akademik tez çalışmasının bugünlere gelerek bitmesinde baştan sona desteklerini esirgemeyen tüm kişilere minnettarlığımı belirtmek isterim. Akademik çalışmamda desteklerini esirgemeyen ve bilgi birikimleriyle rehberlik eden danışman hocam Sayın Doç. Dr. Oğuz KAAN'a, öğrencilik dönemim boyunca desteklerini eksik etmeyen hocalarım; Rektör Danışmanı Sayın Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ'e ve Rektör Yardımcısı Sayın Prf. Dr. Kadriye Eylem ÖZKAYA LASSALLE şükranlarımı sunarım.

Tüm bu süreçte her daim sevgi, sabır ve anlayışıyla yanımda olan çok değerli eşim Nafize'ye ve beni bugünlere getirmek için her türlü imkân ve fedakârlığı esirgemeyen aileme sonsuz minnettarlığımı dile getirmek isterim.

İbrahim ARAZ

Aralık 2025

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xiv
ABSTRACT	xv
1. GİRİŞ	1
2. BÖLÜM.....	5
2. 1. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKA.....	5
2.1.1. Sosyal Politika Tanımı	5
2.1.2. Sosyal Politikanın Boyutları	6
2.1.2.1. Dar Anlamda Sosyal Politika	6
2.1.2.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika.....	7
2.1.3. Sosyal Politikanın Temel Uygulama Alanları	7
2.1.3.1. Eğitim	7
2.1.3.2. Sağlık.....	9
2.1.3.3. Sosyal Güvenlik	12
2.1.3.4. İstihdam	13
2.1.4. Sosyal Politikanın Uygulama Araçları	15
2.1.4.1. Ulusal Araçlar	15
2.1.4.1.1. Yasal Düzenlemeler	15
2.1.4.1.2. Kurumsal Düzenlemeler	16

2.1.4.1.3.	Kamu Girişimciliği	16
2.1.4.1.4.	Dernekler	17
2.1.4.1.5.	Vakıflar.....	18
2.1.4.1.6.	Sendikalar	18
2.1.4.1.7.	Kooperatifler	19
2.1.5.	Uluslararası Araçlar.....	19
2.1.6.	Türkiye’de Sosyal Politikanın Gelişim Süreci.....	22
2.1.6.1.	Tek Parti Döneminde Sosyal Politika.....	23
2.1.6.2.	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sosyal Politika	24
2.1.6.3.	Planlı Dönemde Sosyal Politika	26
2.1.6.4.	Refah Devlet Anlayışının Değişimi.....	27
2.1.6.5.	2000 Yılı Sonrası Sosyal Politika.....	28
3.	BÖLÜM.....	30
3.1.	DOğRU YOL PARTİSİNİN KURULUşU VE İDEOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ	30
3.1.1	Doğru Yol Partisi’nin Demokrat Parti ve Adalet Partisi Geçmişi ...	30
3.1.2	Doğru Yol Partisi’nin Kuruluşu	33
3.1.3	Doğru Yol Partisi’nin Tüzüğü	36
3.1.4	Doğru Yol Partisi’nin Örgütsel Yapısı.....	40
3.1.5	Doğru Yol Partisi’nin İdeolojik Temelleri.....	43
3.1.6	Doğru Yol Partisi’nin Milletvekili Kadroları ve Seçmen Tabanı	47
3.1.7	Doğru Yol Partisi’nin Parti Programı ve Seçim Beyannameleri	52
4.	BÖLÜM.....	56
4.1.	DOğRU YOL PARTİSİ GENEL BAşKANLARI VE SOSYAL POLİTİKALARI.....	56
4.1.1	Doğru Yol Partisi’nin Politika ve Söylemleri.....	56

4.1.2	Yıldırım Avcı Dönemi (1983-1985).....	60
4.1.2.1	Eğitim Politikaları	61
4.1.2.2	Sağlık Politikaları	62
4.1.2.3	Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları	64
4.1.3	Hüsamettin Cindoruk Dönemi (1985-1987)	65
4.1.3.1	Eğitim Politikaları	66
4.1.3.2	Sağlık Politikaları	67
4.1.3.3	Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları	69
4.1.4	Süleyman Demirel Dönemi (1987-1993).....	71
4.1.4.1	Eğitim Politikaları	72
4.1.4.2	Sağlık Politikaları	74
4.1.4.3	Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları	75
4.1.5	Tansu Çiller Dönemi (1993-1996)	78
4.1.5.1	Eğitim Politikaları	79
4.1.5.2	Sağlık Politikaları	81
4.1.5.3	Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları	82
4.1.6	Mehmet Ağar Dönemi (2002-2007).....	84
4.1.6.1	Eğitim Politikaları	86
4.1.6.2	Sağlık Politikaları	86
4.1.6.3	Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları	87
4.1.7	DYP'nin Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve İstihdam Görüşlerindeki Dönemsel Değişimler.....	87
5.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
	KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ASDEP	: Aile Sosyal Destek Programı
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önleneesi Sözleşmesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇEV	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Doğru Yol Partisi
ED	: Editör
GİK	: Genel İdari Kurul
GSYH	: Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MKK	: Merkez Karar Kurulu
MSP	: Milli Selamet Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYD	: Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTB	: Türk Tabipler Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4. 1. 1980-1983 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri	61
Tablo 4. 2. 1981-1985 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri.....	62
Tablo 4. 3. 1980 yılında sağlık sistemi istatistikleri.....	62
Tablo 4. 3. Devamı.	63
Tablo 4. 4. 1981-1985 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri	63
Tablo 4. 5. 1983-1985 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri ..	63
Tablo 4. 6. 1980 yılında istihdam istatistikleri	64
Tablo 4. 7. 1983-1985 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri	66
Tablo 4. 8. 1985-1987 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri.....	66
Tablo 4. 9. 1980 yılında sağlık sistem istatistikleri	66
Tablo 4. 9. Devamı.	68
Tablo 4. 10. 1985-1987 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri.....	68
Tablo 4. 11. 1985-1987 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri	68
Tablo 4. 12. 1980-1985 yılları arası aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)	69
Tablo 4. 13. 1984-1987 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri	72
Tablo 4. 13. Devamı.	73
Tablo 4. 14. 1986-1993 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri.....	73
Tablo 4. 15. 1990 yılında sağlık sistemi istatistikleri.....	74
Tablo 4. 16. 1987-1993 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri.....	74
Tablo 4. 17. 1987-1993 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri	75
Tablo 4. 18. 1990 yılında istihdam istatistikleri	76
Tablo 4. 19. 1990 yılı aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)	76
Tablo 4. 20. 1987-1993 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri	80

Tablo 4. 21. 1993-1997 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri.....	80
Tablo 4. 22. 1995 yılında sağlık sistemi istatistikleri.....	81
Tablo 4. 23. 1993-1996 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri.....	81
Tablo 4. 23. Devamı.....	82
Tablo 4. 24. 1993-1996 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri	82
Tablo 4. 25. 1995 yılı aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)	83
Tablo 4. 26. 2000 yılında sağlık sistemi istatistikleri.....	86
Tablo 4. 27. 2000 yılında istihdam istatistikleri.....	87
Tablo 4. 28. DYP'nin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam görüşlerindeki dönemsel değişimler.....	88
Tablo 4. 28. Devamı.....	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. DYP Teşkilat Yapısı	41
Şekil 3.2. DYP Merkez Teşkilat Yapısı	43

ÖZET

Doğru Yol Partisi'nin Sosyal Politika Anlayışı

Bu çalışma, Doğru Yol Partisi'nin (DYP) sosyal politika anlayışını tarihsel ve ideolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. 1983 yılında kurulan DYP, Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP) geleneğini sürdüren merkez sağ bir parti olarak, sosyal politikalarını piyasa ekonomisi ile sosyal refah arasında denge kurma hedefi doğrultusunda şekillendirmiştir. Parti, farklı liderlik dönemlerinde sosyal politika uygulamalarını çeşitlendirmiştir. Süleyman Demirel döneminde kırsal kalkınma, tarımsal destekler, altyapı projeleri ve eğitim yatırımları ön plana çıkarken; Tansu Çiller döneminde ekonomik krizlerin etkisiyle özel sektörün sosyal hizmetlerdeki rolü artmış, ancak ekonomik istikrarsızlık sosyal politikaların sürekliliğini zayıflatmıştır. Mehmet Ağar liderliğinde ise Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında demokratikleşme ve insan hakları temelli bir yaklaşım benimsenmiş, ancak partinin siyasal gücünü yitirmesi bu politikaların uygulanabilirliğini sınırlamıştır. Eğitim alanında DYP, kırsal bölgelerde fırsat eşitliği sağlama çabaları göstermiş, ancak ekonomik koşullar bu girişimlerin başarısını kısıtlamıştır. Sağlıkta, hizmetlerin kırsal kesime yaygınlaştırılması hedeflenmiş; Çiller döneminde özel sektör iş birliği artırılmış olsa da bu durum kamu hizmetlerinin eşit dağılımını olumsuz etkilemiştir. Sosyal güvenlikle emeklilik reformları ve sosyal yardımlar gündeme gelmiş, ancak finansal kaynak eksiklikleri nedeniyle kalıcı sonuçlar elde edilememiştir. DYP'nin sosyal politika anlayışı, piyasa ekonomisi ile kırsal kalkınma arasında denge arayışına dayanmış; ancak ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar ve piyasa yönelimli reformlar partinin sosyal politikalarını istikrarsız hale getirmiştir. Bu çalışma, DYP'nin sosyal politika uygulamalarını tarihsel bir çerçevede değerlendirerek Türkiye'nin sosyal politika tarihine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğru Yol Partisi, Sosyal Politika, Sosyal Güvenlik, Kırsal Kalkınma, Türkiye'de Sosyal Politika

ABSTRACT

The Social Policy Practices of the True Path Party

This study aims to examine the True Path Party's (DYP) social policy approach from a historical and ideological perspective. Founded in 1983, the DYP, a center-right party that continues the tradition of the Democrat Party (DP) and the Justice Party (AP), has shaped its social policies with the goal of establishing a balance between a market economy and social welfare. The party has diversified its social policy practices under different leadership periods. During the Süleyman Demirel era, rural development, agricultural support, infrastructure projects, and education investments came to the forefront. During the Tansu Çiller era, the impact of economic crises increased the role of the private sector in social services, but economic instability weakened the sustainability of social policies. Under Mehmet Ağar's leadership, a democratization and human rights-based approach was adopted within the framework of the European Union harmonization process, but the party's loss of political power limited the applicability of these policies. In education, the DYP made efforts to ensure equal opportunities in rural areas, but economic conditions limited the success of these initiatives. In healthcare, the goal was to expand services to rural areas. Although private sector cooperation was increased during Çiller's term, this negatively impacted the equitable distribution of public services. Pension reforms and social assistance programs were introduced in social security, but due to a lack of financial resources, lasting results were not achieved. The DYP's social policy approach was based on a search for a balance between a market economy and rural development; however, economic crises, political instability, and market-oriented reforms destabilized the party's social policies. This study aims to contribute to the history of social policy in Turkey by evaluating the DYP's social policy practices within a historical framework.

Keywords: True Path Party, Social Policy, Social Security, Rural Development, Social Policy in Turkey

1. GİRİŞ

Sosyal politika, toplumsal refahı artırma, sosyal eşitsizlikleri azaltma ve bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düzenlemeler bütünüdür (Altan, 2004: 90). Türkiye’de sosyal politikanın gelişimi, Cumhuriyet’in ilanından itibaren farklı dönemlerde şekillenmiştir. Bu süreçte, siyasal sistemdeki dönüşümler ve değişen ekonomik koşullar, sosyal politikaların yönünü ve uygulama araçlarını önemli ölçüde etkilemiştir (Ersöz, 2003: 53). Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte, siyasi partiler sosyal politikayı toplumsal destek sağlama ve kitlelere hitap etme aracı olarak benimsemiştir. Bu bağlamda, Doğru Yol Partisi (DYP), sosyal politika alanındaki uygulamaları ve yaklaşımlarıyla Türk siyasi hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Tek parti döneminde sosyal politikalar, daha çok devletin merkezî kontrolü altında yürütülmüştür. 1950’lerde Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte kırsal kalkınma ve özel sektör yatırımları önem kazanmıştır. 1980 sonrası dönemde ise küreselleşmenin etkisiyle sosyal politikalar, daha liberal ve piyasa odaklı bir anlayışla yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte, DYP’nin sosyal politika uygulamaları, piyasa ekonomisi ile toplumsal refah arasında bir denge kurmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada DYP’nin incelenmesinin temel nedeni, partinin Türkiye’de merkez sağ geleneğin en önemli temsilcilerinden biri olması ve sosyal politika anlayışını hem liberal ekonomi ilkeleriyle hem de kırsal refah odaklı yaklaşımlarla harmanlamış olmasıdır. DYP, 1980 sonrası neoliberal dönüşüm sürecinde, devletin sosyal politikadaki rolünü yeniden tanımlama çabalarının merkezinde yer almıştır. Bu yönüyle DYP, Türkiye’de sosyal devlet ilkesinin piyasa ekonomisi koşullarında nasıl yorumlandığını gözlemlemek açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca partinin farklı liderlik dönemlerinde (Demirel, Çiller, Ağar) sosyal politikaların nasıl değişim gösterdiğini analiz etmek, siyasal liderlik ile sosyal politika arasındaki ilişkiyi tarihsel bağlamda değerlendirme imkânı sunmaktadır.

1983 yılında kurulan DYP, Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP) çizgisinin devamı niteliğinde bir parti olarak ortaya çıkmıştır. Parti, kuruluşundan itibaren kırsal kesime yönelik sosyal politikalara ağırlık vermiş, ekonomik kalkınma ile toplumsal refah arasında denge kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin demokratikleşme ve ekonomik dönüşüm süreçlerine paralel olarak, DYP'nin sosyal politikaları da çeşitli dönemlerde farklı şekillerde evrilmiştir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam gibi temel alanlarda hayata geçirilen politikalar, partinin hem ideolojik duruşunu hem de pratik çözümlerini yansıtmaktadır (Cansever, 2019: 22-25).

DYP, sosyal politikalarını şekillendirirken DP ve AP'nin mirasını sürdürmüştür. Parti, özellikle kırsal kesime yönelik politikalar geliştirerek bu kesimin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Eğitimde fırsat eşitliği, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal güvenlik sisteminin genişletilmesi gibi hedefler, DYP'nin sosyal politika programlarının temelini oluşturmuştur.

DYP'nin sosyal politika uygulamaları, tarihsel olarak farklı liderlik dönemlerinde şekillenmiştir. Süleyman Demirel liderliğinde kırsal kesimin kalkınması, altyapı projeleri ve tarımsal destek programları ön planda olmuştur. Demirel, sosyal politikalarını daha çok ekonomik kalkınma ekseninde ele alarak kırsal bölgelerdeki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmayı hedeflemiştir. Bu dönemde, özellikle kırsal kesimdeki okullaşma oranını artırmaya yönelik projeler ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi çalışmalar dikkat çekmiştir (Çavuşoğlu, 2009: 43-49).

Tansu Çiller döneminde ise sosyal politikalar, ekonomik krizlerin gölgesinde şekillenmiştir. Çiller, sağlık ve eğitim alanlarında özel sektörle iş birliğini teşvik etmiş ve sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmalarını gündeme getirmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik zorluklar, sosyal politika uygulamalarının sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir. Mehmet Ağar liderliğinde ise sosyal politikalar, Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde demokratikleşme ve insan hakları temelli bir yaklaşımla yeniden ele alınmıştır (Basmacı, 2019: 63-79).

DYP, eğitim alanında özellikle kırsal bölgelerdeki altyapı eksiklerini gidermeye odaklanmıştır. Süleyman Demirel döneminde başlatılan köy okulları

projeleri, eğitimde fırsat eşitliğini artırmayı amaçlamıştır. Tansu Çiller döneminde ise eğitimde bilgi teknolojilerinin entegrasyonu ve özel sektör yatırımları teşvik edilmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik krizler, eğitim projelerinin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır (Çavuşoğlu, 2009: 43-49).

Sağlık alanında DYP, kırsal kesimdeki sağlık hizmetlerini artırmayı hedeflemiştir. Süleyman Demirel döneminde devlet hastanelerinin modernizasyonu ve mobil sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmıştır. Tansu Çiller liderliğinde ise özel sektörle iş birliği yapılarak sağlık hizmetlerinin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Sosyal güvenlik alanında DYP, emeklilik sistemindeki açıkları kapatmaya yönelik reformlar geliştirmiştir. İstihdam politikalarında ise kırsal kalkınmayı destekleyen projelere ağırlık verilmiştir. Tansu Çiller döneminde işsizlikle mücadeleyle yönelik projeler geliştirilmiş, ancak bu projelerin uygulanmasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır (Basmacı, 2019: 63-79).

DYP, Türk siyasi hayatında sosyal politika alanında önemli bir mirasa sahiptir. Parti, Demokrat Parti ve Adalet Partisi geleneğini sürdürerek kırsal kalkınma ve sosyal refahı artırmaya yönelik çeşitli politikalar uygulamıştır. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel alanlarda hayata geçirilen projeler, DYP'nin sosyal politika anlayışını yansıtırken, ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörler bu politikaların etkinliğini sınırlamıştır. DYP'nin sosyal politikaları, Türk siyasi hayatında sosyal refah ve ekonomik kalkınma arasında bir denge kurma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, DYP'nin sosyal politika uygulamalarını tarihsel ve ideolojik bir çerçevede ele alarak, Türkiye'nin sosyal politika tarihine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ikinci bölümü, Türkiye'de sosyal politikanın kavramsal temellerini ve tarihsel gelişim sürecini ele almaktadır. Bu kapsamda, sosyal politikanın tanımı, boyutları, türleri, uygulama araçları ve Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan dönüşüm süreci incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Doğru Yol Partisi'nin kuruluş süreci, ideolojik temelleri ve Demokrat Parti ile Adalet Partisi'nden devraldığı siyasal miras ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde, partinin örgütsel yapısı, tüzüğü, seçim beyannameleri ve politik söylemleri analiz edilerek DYP'nin siyasal konumlanışı

ortaya konulmaktadır. Dördüncü bölümde ise partinin genel başkanları döneminde uygulanan sosyal politikalar ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Süleyman Demirel, Tansu Çiller ve Mehmet Ağar liderliklerinde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında gerçekleştirilen politikalar tarihsel karşılaştırmalarla ele alınmış; böylece DYP'nin sosyal politika anlayışının zaman içindeki değişimi ve sürekliliği ortaya konulmuştur.

2. BÖLÜM

2. 1. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKA

2.1.1. Sosyal Politika Tanımı

Sosyal politika konusunda birçok tanım yapılmış olmasına rağmen, bu tanımlar arasında evrensel bir mutabakat yoktur. Çeşitli tanımlar genellikle mağdur grupların korunması, sosyal sorunların çözülmesi ve bu gruplara yönelik politikaları içerirken, zaman zaman sınıf çatışmaları ve kapitalist sistemin eleştirisi gibi konulara da değinilmektedir. Ayrıca, sosyal bütünleşme ve sosyal adaletin sağlanması gibi amaçlar da bu tanımların odak noktasını oluşturmaktadır (Koray, 2007: 27).

Bazı araştırmacılar, sosyal politikanın zengin içeriği nedeniyle bu konunun tek bir cümleyle açıklanmasının zor olduğunu vurgulamaktadırlar. Onlara göre, sosyal politika; devletin ve çeşitli sosyal kurumların, toplumun tüm kesimlerinin sosyal barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak, ekonomik dengesizlikleri gidermek amacıyla uyguladığı politika ve tedbirlerin toplamını ifade etmektedir (Genç ve Seyyar, 2010: 42)

Sosyal politikanın kökenini 19. yüzyıl Batı Avrupası’ndaki Sanayi Devrimi’ne dayandırır ve bu dönemde işçi sınıfının yeterli ekonomik payı alamaması, gelir adaletsizliklerinin derinleşmesi sonucu ortaya çıkan yoksulluk ve toplumsal dengesizliklerle mücadele etmek amacıyla sürdürülebilir yaşamı destekleme çabaları olarak tanımlamaktadır (Serdar, 2014: 1).

Kapitalizmle sosyal politika arasındaki ilişkiyi incelerken, sosyal politikanın kapitalizmin karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biri olduğunu belirtirler. Onlara göre, sosyal politikanın odak noktası, refah devletinin sürdürülebilirliğini belirleyen ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzenin 1970’lerde yaşadığı dönüşümlerle şekillenen süreçtir (Buğra ve Keyder, 2013: 7).

Ayrıca, sosyal politika, devletlerin küreselleşme ve sermaye akışları karşısında kendi özgünlüklerini koruma kapasitelerini de yansıtarak, yalnızca kendi vatandaşlarına değil, azınlıklar ve göçmenler gibi toplumun çeşitli kesimlerine yönelik politikalar geliştirme çabasını da ifade etmektedir. Bu çerçevede, sosyal politika, devletlerin bu gruplara yönelik entegrasyon ve uyum politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve bu politikaların toplumsal uyumu nasıl desteklediğini göstermektedir (Koray, 2007: 27).

2.1.2. Sosyal Politikanın Boyutları

Sosyal Politika en temel itibariyle dar anlamda ve geniş anlamda olarak ikiye ayrılmıştır.

2.1.2.1. Dar Anlamda Sosyal Politika

Dar anlamda sosyal politika, Sanayi Devrimi'nin tetiklediği kapitalist düzende sermaye ve emek arasındaki adaletsizlikleri ve çatışmaları sonlandırmak amacıyla sürdürülebilir bir sistem yaratmayı hedefleyen politikalar olarak tanımlanmıştır. (Serdar, 2014: 3-5). Sosyal Politika kavramıyla birlikte ezilen sınıfın korunması ve adaletsizliğin sona erdirilmesi açısından önemli bir konuma ulaşmıştır (Talas, 1990: 31).

Dar anlamda sosyal politika kavramıyla toplumda ezilen, sömürülen, ekonomik olarak çok güçsüz ve bu gücü kaybetmemek adına hakkını arayamayan ve sömürge düzeninde savrulan bireylerin bu hakları öncelikle devlet eliyle yasal bir düzen zemininde koruma altına alınmalı, ezen ve ezilen sınıf arasındaki dengenin korunabilmesi açısından çok büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu koruma zemini doğrultusunda devlet olarak yapılan ve yapılacak olan müdahalelerde çok dikkatli olunmalı, verilmiş olan ve korunmak istenen sınıfın haklarının devlet eliyle ihlali söz konusu olmamalı ve diğer sınıflara karşıda korunması sağlanabilmelidir (Talas, 1990: 32).

2.1.2.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika

Geniş anlamda sosyal politika kavramsal olarak yaşanan toplumdaki tüm kişilerin herhangi bir sınıf ve cinsiyet farkı gözetmeden herkesi mutlak olarak ilgilendirmekte olan konuları ele alan bilimsel bir dal olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere geniş anlamda sosyal politikanın kapsam açısından ne kadar büyük bir yelpazede olduğunu rahatlıkla görebiliriz (Talas, 1990: 53).

Geniş anlamda, toplumdaki tüm sınıfların sosyal yapıya uyum sağlaması ve entegre olması için geliştirilen politikaları kapsar (Serdar, 2014: 3-5). Günümüzde sosyal politika, yalnızca sermaye ve emek arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda toplumun tüm bireylerinin adil ve eşit bir şekilde bütünleşebilmesi için gereken çabaları da içermektedir.

2.1.3. Sosyal Politikanın Temel Uygulama Alanları

2.1.3.1. Eğitim

Sosyal politika, eğitim alanında özellikle sosyal yardımlar ve destek programları aracılığıyla fırsat eşitliğini sağlamayı, gelir dağılımından kaynaklanan dezavantajların eğitime yansımaları azaltmayı ve beşerî sermayenin geliştirilmesini hedeflemektedir. Eğitim, bireyin toplumsal bütünleşmesini sağlayan temel alanlardan biri olduğu için sosyal politikanın en stratejik uygulama alanları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda sosyal yardımlar, yalnızca ekonomik yoksunluğu hafifletmekle kalmamakta, aynı zamanda eğitim sistemine katılımı ve devamlılığı teşvik eden bir araç işlevi görmektedir. Yakut, Çakar ve Yılmaz'ın (2009: 77) da belirttiği üzere, sosyal yardımlar kapitalist sistem içerisinde dengeleyici bir rol üstlenmekte; özellikle eğitim gibi kamusal faydası yüksek alanlarda sosyal adaletin tesisine katkı sunmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde eğitim odaklı sosyal politikaların kapsamı genişletilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Son yirmi yıl içerisinde sosyal yardımlar için ayrılan bütçenin önemli ölçüde artırılması, eğitime erişimde yaşanan eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik devlet politikalarının güçlendiğini göstermektedir. Nitekim 2016 yılı itibarıyla sosyal yardımların Gayri Safi Yurtiçi

Hasıla'ya (GSYH) oranı %1,45 seviyesine ulaşmış; bu kapsamda 3.154.069 haneye çeşitli sosyal destekler sağlanmıştır (ASPB, 2016: 1). Bu desteklerin önemli bir kısmı, eğitim yardımları ve şartlı eğitim destekleri aracılığıyla çocukların okullaşma oranlarını artırmayı amaçlamaktadır.

2002 yılından itibaren sosyal politikalara yönelik atılan adımlar, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla daha kurumsal ve merkezi bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde sosyal yardımların niceliğinin yanı sıra niteliğinde de belirgin bir iyileşme sağlanmıştır. Karagöl ve Dama'nın (2015: 55-56) vurguladığı gibi, sosyal yardımlarda hak temelli bir anlayış benimsenmiş; bu yaklaşım, eğitim alanında yapılan yardımların daha adil, düzenli ve sürdürülebilir biçimde sunulmasına zemin hazırlamıştır. Eğitim yardımlarının sürekliliği, çocukların eğitimden kopmasını önleyen önemli bir mekanizma haline gelmiştir.

Türkiye'de sosyal politika kapsamında sunulan eğitim yardımları; okul öncesinden ortaöğretime kadar uzanan geniş bir yaş grubunu kapsamakta ve özellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarına yönelmektedir. Bu yardımlar arasında şartlı eğitim yardımları, kırtasiye destekleri, barınma ve ulaşım yardımları ile eğitimle ilişkili dolaylı harcamaların karşılanmasına yönelik nakdi ve aynı destekler yer almaktadır. Eğitim yardımları, çoğunlukla gelir tespiti esasına dayalı olarak uygulanmakta ve çocukların okula devam etmesi şartına bağlanmaktadır (ASPB, 2016: 1-2). Bu yönüyle sosyal politika, eğitim yoluyla kuşaklar arası yoksulluk döngüsünü kırmayı amaçlayan uzun vadeli bir strateji izlemektedir.

Eğitim alanında uygulanan sosyal politika, yalnızca maddi desteklerle sınırlı kalmamakta; dezavantajlı grupların eğitime katılımını artıracak bütüncül bir yaklaşımı da içermektedir. Afet ve terör mağduru çocuklara yönelik eğitim destekleri, eşi vefat etmiş kadınların çocuklarının eğitimine yönelik düzenli yardımlar ve şiddete maruz kalmış bireylerin çocuklarına sağlanan eğitim destekleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, sosyal politikanın insan merkezli yaklaşımını güçlendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Tosun, 2021: 117-134).

Türkiye'de sosyal politika kapsamında uygulanan Sosyal Destek Programı (ASDEP) de eğitim alanında önemli bir işlev üstlenmektedir. ASDEP, bireylerin

ve ailelerin sosyal yardım ve hizmet ihtiyaçlarını yerinde tespit ederek, özellikle çocukların eğitim süreçlerinin desteklenmesini amaçlamaktadır. Program kapsamında sunulan danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sayesinde aileler, çocuklarının eğitime yönelik mevcut kamu imkanları hakkında bilgilendirilmekte ve uygun sosyal yardım modellerine yönlendirilmektedir. Ayrıca, sağlanan eğitim yardımlarının amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı da izlenmekte ve denetlenmektedir (ASPB, 2016: 2-3).

ASDEP çerçevesinde yürütülen ve eğitimle doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan sosyal yardım programları arasında; barınma yardımları, yakacak yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi yardımlar, muhtaç asker aileleri ve çocuklarına yapılan yardımlar ile öksüz ve yetim çocuklara sağlanan destekler yer almaktadır. Bu yardımlar, çocukların eğitim ortamından kopmasını önleyerek okul devamlılığını desteklemekte; özellikle kış aylarında yakacak ve barınma yardımları sayesinde eğitim sürecinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır (Tosun, 2021: 117-134).

2.1.3.2. Sağlık

Sosyal politika kapsamında sağlık hizmetleri, ekonomik ya da sosyal açıdan destek ihtiyacı içinde bulunan birey ve ailelerin, insan onuruna uygun bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli sağlık hizmetlerine erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Modern toplumların yapısal özellikleri ve hızlı toplumsal değişimler, bireylerin kontrolü dışında gelişen fiziksel, ruhsal ve zihinsel sağlık sorunlarını artırmakta; bu durum sağlık alanında sosyal politikanın önemini daha da belirgin hale getirmektedir. Sosyal politika, sağlık alanında eşitsizlik ve yoksulluktan kaynaklanan riskleri azaltmayı, bireylerin temel sağlık haklarını güvence altına almayı hedeflemektedir (Yolcuoğlu, 2012: 145-158).

Sağlık alanındaki sosyal hizmetler; bireylerin bedensel, ruhsal ve zihinsel iyilik hallerini korumaya ve geliştirmeye yönelik önleyici, koruyucu ve rehabilite edici uygulamaları kapsamaktadır. Bu hizmetler, toplumsal değişimlerden kaynaklanan sağlık sorunlarının çözümüne katkı sağlamakta, yaşam standartlarını yükseltmekte ve bireylerin toplumsal uyumunu kolaylaştırmaktadır. Eğitim, psikososyal destek,

tıbbi bakım, rehabilitasyon ve danışmanlık gibi hizmetler; devletin öncülüğünde, özel sektör ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği içerisinde sistemli bir biçimde sunulmaktadır (Yerli, 2017: 50-52).

Sosyal politika çerçevesinde sunulan sağlık hizmetleri, bireylerin ve toplulukların kendi kaynaklarıyla karşılayamadıkları sağlık sorunlarının giderilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmetler; yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma gibi faktörlerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı, toplumun genel sağlık düzeyini yükseltmeyi ve bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir (Çetin, 2015: 145-157). Sağlık alanındaki bu hizmetlerin temelinde, insan onurunu koruma ve destekleme ilkesi yer almakta olup, uygulamalar 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kapsamında düzenlenmektedir (Konukman, 2017: 1299-1316).

Bireylerin yaşam koşullarından kaynaklanan ekonomik veya sosyal yoksunluklar, sağlık hizmetlerine erişimde önemli engeller yaratabilmektedir. Sosyal politika kapsamında geliştirilen sağlık odaklı destek mekanizmaları; ruhsal, zihinsel ve bedensel sağlık sorunlarını azaltmayı, kronik hastalıklarla mücadeleyi desteklemeyi ve bireylerin sosyal çevreleriyle uyumlu bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hizmetler, insan onuruna uygunluk ilkesi doğrultusunda, kamu kurumları, özel sektör ve gönüllü kuruluşların işbirliğiyle yürütülmektedir (Çetin, 2015: 145-157).

Sağlık alanındaki sosyal hizmetler, günümüzde sosyal bilimlerin bir alt çalışma alanı olarak kabul edilmekte ve bu alanda görev yapan profesyoneller için önemli bir uygulama sahası oluşturmaktadır (Şeker, 2012: 11). Sağlık temelli sosyal hizmet uygulamalarının temel amacı; bireylerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak, sağlıkla ilişkili sosyal sorunları çözmek ve toplumun genel refah düzeyini artırmaktır. Bu doğrultuda alınan toplu önlemler, toplum sağlığının korunmasını ve sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulmasını hedeflemektedir (Konukman, 2017: 1299-1316).

Çağdaş toplumlarda sağlık alanındaki sosyal hizmet programları, yalnızca hastalık tedavisine odaklanmamakta; geniş bir hedef kitleye yönelik önleyici ve destekleyici hizmetler sunmaktadır. Alkol ve madde bağımlıları, ruhsal sağlık

desteğine ihtiyaç duyan bireyler, engelliler, yaşlılar, kronik hastalar, sokakta yaşayan bireyler, korunmaya muhtaç çocuklar, göçmenler, sığınmacılar ve zor koşullarda yaşayan kadınlar gibi özel gereksinim grupları, bu sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi ağırlıklı olarak primli yapıya dayanmakla birlikte, primsiz rejimin önemli bir unsuru olarak sağlık alanındaki sosyal hizmetler aracılığıyla dezavantajlı birey ve gruplara ulaşılmaktadır. Sosyal hizmet kavramı Türk hukuk sisteminde ilk kez 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile tanımlanmış; bu tanım sağlık hizmetlerini de kapsayacak şekilde, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ele alınmıştır. Buna göre sosyal hizmetler, bireylerin sağlık başta olmak üzere temel yaşam ihtiyaçlarını insan onuruna uygun biçimde karşılamayı amaçlayan uygulamaları ifade etmektedir (Öztürk, 2009: 105-116).

Bu çerçevede sağlık alanındaki sosyal hizmetler; modern toplumların ortaya çıkardığı ruhsal, zihinsel ve fiziksel dengesizlikleri azaltmayı, sağlıkla ilişkili sosyal sorunları çözmeyi, yaşam kalitesini artırmayı ve bireylerin toplumsal uyumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu hizmetler, eğitim, danışmanlık, psikososyal destek ve tıbbi rehabilitasyon gibi alanlarda, resmî ve özel kurumlar tarafından sistemli bir şekilde sunulmaktadır (Cankurtaran ve Beydili, 2016: 145-160).

Sosyal politika kapsamında sağlık hizmetleri; ekonomik veya sosyal olarak destek gereksinimi duyan birey ve ailelere yönelik olarak, devletin koordinasyonunda ve gönüllü kuruluşların katkısıyla yürütülmektedir. Bu hizmetler; sağlık eşitsizliklerini azaltmayı, bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını desteklemeyi ve genel sağlık düzeyini yükseltmeyi hedeflemektedir (Çengelci, 1996: 77-83).

Sağlık alanındaki sosyal hizmetlerin kapsamı oldukça geniştir. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, ruh sağlığı sorunları, engellilik, yaşlılık ve kronik hastalıklar gibi durumlar, bu hizmetlerin temel odak noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca, sağlık temelli sosyal hizmetler; bireylerin ve ailelerin sosyal, ekonomik ve

psikolojik yoksunluklarının giderilmesine katkı sağlamakta ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini desteklemektedir (1983 tarih ve 2828 sayılı SHÇEK Kanunu).

2.1.3.3. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, uluslararası anlamda kişilere yaşlılık, işsizlik, malullük ve analık gibi risklere karşı koruma sağlama olarak tanımlanırken, aynı zamanda vatandaşlar için bir hak ve devlet için bir yükümlülük anlamı taşır. Bu sistem, vatandaşların her bir yaşam dönemindeki kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti altına alır ve bu bağlamda devletin koruyucu rolünü vurgular. Aldemir'e (2000: 4) göre sosyal güvenlik, ülkedeki ekonomik koşulları değerlendirerek yoksulların yararına kaynakların yeniden dağıtılmasını da içermektedir.

Sosyal güvenliğin bir diğer tanımı ise toplumdaki tüm bireyleri gelir ve kazanç farklılıklarına bakmaksızın, istem dışı gerçekleşen sosyal risklerin olumsuz sonuçlarını hafifletme veya ortadan kaldırma amacıyla alınan önlemler olarak görülür (Kocaoğlu, 1997: 27-28). Bu sistem, vatandaşların mevcut ve gelecekteki güvenliğini sağlama hedefini taşır ve yoksulluğa düşmüş bireylere minimum bir güvence sunarak ülkenin genel refah seviyesini artırmaya katkıda bulunmaktadır (Kocabaş, 2010: 12-19).

Dar anlamda sosyal güvenlik yalnızca sosyal sigortayı ifade ederken, geniş anlamda sosyal sigortanın yanı sıra sosyal hizmet ve yardımları da kapsayan daha geniş bir kavram olarak ele alınır (Aldemir, 2000: 44-46). Sosyal güvenlik sistemini sosyal hizmetler ve yardımlardan ayıran temel fark, sosyal güvenlik sisteminin çalışma hayatındaki bireylerden alınan primler ve vergilerle finanse edilmesidir. Sosyal hizmet ve yardımlar ise, prim ödeme zorunluluğu olmadan sunulmaktadır (Gümüş, 2010: 2-4).

Sosyal güvenliğin temel amacı, her bireyin yaşamı boyunca karşılaşılabileceği çeşitli risklere karşı yoksunluk yaşamadan, özgürlüklerinden mahrum kalmadan, insan onuruna uygun bir yaşam düzeyi sürdürebilmeleri için yasal düzenlemeler, sosyal yardımlar, sosyal sigorta ve çeşitli sosyal hizmetler aracılığıyla gerekli tedbirleri almak olarak tanımlanabilmektedir (Seyyar, 2005: 55).

2.1.3.4. İstihdam

Sosyal politika kapsamında istihdam, bireylerin ekonomik ve sosyal açıdan bağımsızlıklarını kazanabilmeleri, insan onuruna yakışır çalışma koşullarına erişebilmeleri ve toplumsal bütünleşmelerinin sağlanması açısından temel bir uygulama alanıdır. İstihdam politikaları, özellikle ekonomik veya sosyal açıdan dezavantajlı birey ve grupların işgücü piyasasına katılımını desteklemeyi amaçlamaktadır. Modern toplumlarda ortaya çıkan yapısal dönüşümler, işsizlik, güvencesiz çalışma ve kayıt dışı istihdam gibi sorunları artırmakta; bu durum sosyal politikanın istihdam alanındaki rolünü daha da önemli hale getirmektedir (Yolcuoğlu, 2012: 145-158).

İstihdam alanındaki sosyal hizmetler; bireylerin çalışma hayatına katılımını artırmayı, mesleki yeterliliklerini geliştirmeyi ve işgücü piyasasında karşılaştıkları sosyal riskleri azaltmayı hedeflemektedir. Bu hizmetler, toplumsal değişimlerin istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemeye, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeye ve ekonomik hayata etkin katılımlarını sağlamaya yönelik olarak planlanmaktadır. Mesleki eğitim, iş danışmanlığı, psikososyal destek ve rehabilitasyon hizmetleri, devletin öncülüğünde, özel sektör ve gönüllü kuruluşların işbirliğiyle sistemli bir biçimde sunulmaktadır (Yerli, 2017: 50-52).

Sosyal politika çerçevesinde sunulan istihdam odaklı sosyal hizmetler, bireylerin ve toplulukların kendi imkânlarıyla çözemediği işsizlik ve yoksulluk sorunlarının giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda istihdam politikaları; eşitsizlikleri azaltmayı, işgücü piyasasında dezavantajlı konumda bulunan bireyleri desteklemeyi ve toplumun genel refah düzeyini artırmayı hedeflemektedir (Çetin, 2015: 145-157). İstihdam alanındaki sosyal hizmetler, insan onurunu koruma ilkesi doğrultusunda yürütülmekte ve 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kapsamında değerlendirilmektedir (Konukman, 2017: 1299-1316).

Bireylerin yaşam koşullarından kaynaklanan ekonomik ve sosyal yoksunluklar, istihdam süreçlerine katılımda ciddi engeller oluşturabilmektedir. Sosyal politika kapsamında geliştirilen istihdam destekleri; işsizliğin azaltılmasını, işgücü niteliğinin artırılmasını ve bireylerin sürdürülebilir bir gelir elde etmelerini amaçlamaktadır. Bu destekler, meslek edindirme programları, işe yönlendirme

hizmetleri ve çalışma yaşamına uyumu kolaylaştıran sosyal destekler aracılığıyla uygulanmaktadır (Çetin, 2015: 145-157).

İstihdam alanındaki sosyal hizmetler, sosyal bilimlerin bir uygulama alanı olarak kabul edilmekte ve bu alanda görev yapan profesyoneller için önemli bir çalışma sahası oluşturmaktadır (Şeker, 2012: 11). Bu hizmetlerin temel amacı; bireylerin istihdam edilebilirliğini artırmak, işsizlikten kaynaklanan sosyal sorunları azaltmak ve ekonomik hayata katılımı teşvik etmektir. Bu doğrultuda geliştirilen toplu önlemler, ekonomik ve sosyal yapının güçlendirilmesine ve toplumsal refahın artırılmasına hizmet etmektedir (Konukman, 2017: 1299-1316).

Çağdaş toplumlarda istihdam alanındaki sosyal politika uygulamaları, yalnızca işsiz bireylere değil; geniş bir hedef kitleye yönelik olarak tasarlanmaktadır. Gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar, uzun süreli işsizler, göçmenler, sığınmacılar, eski hükümlüler, bağımlılıkla mücadele eden bireyler ve sosyal dışlanma riski taşıyan gruplar, istihdam desteklerinden yararlanan başlıca gruplar arasında yer almaktadır. Bu uygulamalar, sosyal dışlanmayı önlemeyi ve bireylerin üretken bireyler olarak topluma katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi ağırlıklı olarak primli yapıya dayansa da, primsiz rejimin bir unsuru olarak istihdam alanındaki sosyal hizmetler, dezavantajlı birey ve gruplara yönelik destekleyici bir rol üstlenmektedir. Sosyal hizmet kavramı Türk hukukunda ilk kez 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile tanımlanmış; bu kapsamda istihdam da sosyal devlet anlayışının temel uygulama alanlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Sosyal hizmetler, bireylerin çalışma yaşamına katılarak kendi geçimlerini sağlayabilmelerini ve toplum içinde aktif bireyler olarak yer almalarını hedeflemektedir (Öztürk, 2009: 105-116).

Bu çerçevede istihdam alanındaki sosyal hizmetler; modern toplumlarda ortaya çıkan işsizlik, güvencesiz çalışma ve yoksulluk gibi sorunları azaltmayı, bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmeyi ve toplumsal uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hizmetler, eğitim, danışmanlık, mesleki rehabilitasyon ve istihdama yönlendirme faaliyetleri yoluyla, kamu ve özel sektör kurumları tarafından sistemli bir şekilde yürütülmektedir (Cankurtaran ve Beydili, 2016: 145-160).

2.1.4. Sosyal Politikanın Uygulama Araçları

Sosyal politika, sosyal adalet, sosyal bütünleşme ve sosyal refah hedeflerine ulaşmayı amaçlamakta ve bu amaçlar doğrultusunda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bu araçlar, politikaların etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli yapısal ve işlevsel desteği sağlamak üzere tasarlanmıştır.

2.1.4.1. Ulusal Araçlar

2.1.4.1.1. Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler, kamu politikalarının toplumsal sorunlara müdahalede sıklıkla başvurduğu bir araçtır. Önceleri iş hayatındaki potansiyel sorunlar için tasarlanan bu düzenlemeler, günümüzde sosyal dışlanma, ayrımcılık, yoksulluk ve çevresel konular gibi daha geniş bir yelpazeyi kapsar hale gelmiştir. Bu düzenlemeler, anayasa, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler ve içtihat kararları gibi sıralı hukuki hiyerarşi ile yapılandırılmıştır (Bedir, 2012: 17).

Türkiye anayasası, iş şartlarından sosyal ve ekonomik hak ve ödevlere kadar geniş bir yelpazeyi içermekte olup, bu haklar özellikle 41 ila 65. maddeler arasında detaylandırılmıştır. Ailenin korunması, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, çevresel haklar, eğitim ve öğrenim hakkı, grev ve sendika kurma hakları, sosyal güvenlik ve toplu pazarlık gibi temel sosyal politika alanları, kamu müdahalesinin merkezini oluşturur (Bedir, 2012: 18).

Yasal çerçevede, anayasadan sonra gelen en önemli düzenlemeler arasında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu, 5253 sayılı Dernekler Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gibi kanunlar bulunmaktadır. Bu kanunlar, içerdikleri maddelerle sosyal politika uygulamalarında kritik bir role sahiptirler.

Ayrıca, tüzükler de önemli bir yasal düzenleme aracı olarak karşımıza çıkar. Örneğin, 19402 sayılı Sakatların İstihdamı Hakkındaki Tüzük ve 19403 sayılı

Eski Hükümlülerin İstihdamı Hakkındaki Tüzük, çalışma yaşamını düzenleyen önemli hukuki dayanaklar arasındadır (Ören, 2013: 277).

2.1.4.1.2. Kurumsal Düzenlemeler

Türkiye'de çalışanların korunması, yalnızca yasal mevzuatla sınırlı kalmayıp, çeşitli kurumsal düzenlemeler aracılığıyla da desteklenmektedir. 1923 yılında kurulan ve sonradan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına dönüşen Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır (Erdal, 2014: 173). Aynı zamanda, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı da doğrudan sosyal politikaların uygulanmasında etkili olan kurumlardır. İç İşleri ve Milli Savunma Bakanlıkları da sundukları güvenlik ve savunma hizmetleriyle sosyal politikanın bir parçası haline gelmektedir.

Ek olarak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Türkiye İş Kurumu, kamu müdahalesinin önemli araçları olarak değerlendirilmektedir ve bu kurumlar, sosyal politikaların etkin uygulanmasında kritik roller üstlenmektedir (Bedir, 2012: 19).

Yerel yönetimler de Türkiye'deki kamu yönetiminin vazgeçilmez unsurlarındandır. İl özel idareleri, belediyeler ve köyler gibi yerel yönetim birimleri, yerel gereksinimlerin karşılanması ve vatandaşların kamu hizmetlerinden adil ve özgür bir şekilde yararlanmalarını sağlamakla yükümlüdür (Akman ve Akman, 2012: 405). Bu çerçevede, yerel yönetimler, sosyal politikanın temelini oluşturan hizmetleri sunarak toplumsal refahın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.4.1.3. Kamu Girişimciliği

Devletler, ekonomi üzerinde doğrudan ya da dolaylı yollarla etkili olabilmekte ve piyasalara müdahale edebilmektedir. Bu müdahaleler, kamu kaynaklarının sübvansiyonlar yoluyla girişimcilere aktarılmasını, yerli girişimcilerin gümrük uygulamalarıyla korunmasını ve devlet destekli kurumsal işletmelerin hem üretim hem de istihdam yaratmasını içermektedir. Bu tür girişimler, sosyal ve ekonomik kalkınmayı doğrudan veya dolaylı olarak desteklemektedir (Çokgezen, 2010: 19).

Devlet, ekonominin durumunu iyileştirmek ve istihdam alanları yaratmak amacıyla da bu rolü üstlenmektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, devletin bu kapasitede faaliyet göstermesi özellikle önem kazanmaktadır ve en büyük çaplı işveren olarak da değerlendirilebilir (İzgi ve Kökocak, 2011: 205).

2.1.4.1.4. Dernekler

5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 2. maddesine göre, dernekler, kanunen yasaklanmamış ve ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelen en az yedi tüzel ve gerçek kişinin, sürekli bir biçimde bilgi ve çabalarını birleştirerek oluşturdukları tüzel kişilikler olarak tanımlanmaktadır (DK, m: 2). Bu tanım, derneklerin toplumsal yapı içinde nasıl bir yer tuttuğunu ve ne amaçla faaliyet gösterdiklerini açıkça ortaya koymaktadır (Yörük, 2016: 10).

Günümüzde teknolojik ilerlemeler, sosyal yapıdaki değişimler ve nüfus artışı gibi faktörler, devletin kamu hizmetleri yükünü artırmakta ve bu durum özellikle kültür, eğitim ve sağlık gibi alanlarda finansman bulma zorluklarını da beraberinde getirmektedir. Bu alanda devlet yetersiz kaldığında, dernekler bireylerin kendi başlarına erişemedikleri hizmetleri sağlama konusunda önemli bir rol üstlenmektedir (Yıldırım, 2011: 63-65).

Dernekler, insan topluluklarının bir araya gelmesiyle oluşan kurumlar olarak tanımlanabilir. Bunun sebebi, derneklerde emeğin ve bilginin öne çıkması ve bu yapıların genellikle meslek grupları veya belirli bir bölgedeki bireylerin sosyal ve mesleki sorunlarını çözmeye yönelik olarak kurulmalarıdır (Kavak, 2018: 11-14).

Dernekler ayrıca, dini, mesleki, kültürel, siyasi, sanatsal ve sportif gibi çeşitli amaçlarla kurulan en demokratik kurumlardan biri olarak değerlendirilebilir. Mesleki amaçlarla kurulan dernekler, yetki açısından sendikalardan daha kısıtlı olmakla birlikte, esas olarak gönüllülük prensibi üzerine kurulmuşlardır. Bu kurumların genel amaçları, bireyleri toplumla bütünleştirmek, devlet kurumları ile üyeleri arasında arabuluculuk yapmak, farklı toplumsal kesimleri ortak bir paydada buluşturmak, bireylere toplumsal beceriler kazandırmak ve toplumsal değerleri korumak şeklinde sıralanabilir (Yıldırım, 2011: 63-65).

2.1.4.1.5. Vakıflar

Vakıflar, Türk Medeni Kanunu'nun 101. maddesine göre tanımlanan, gerçek veya tüzel kişiler tarafından belirli miktarlarda hak ve malların belirli bir amaç doğrultusunda sürekli olarak ayrılması ile oluşturulan tüzel kişilikli mal topluluklarıdır (MK; m: 101). Bu yapılar, topluma hizmet amacıyla kurulan ve günümüzde sosyal sorunların çözümünde giderek artan bir öneme sahip olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır (Kozak, 1994: 34).

Vakıflar, fedakârlık, koruma, üretme, mutluluk, kaynaşma, uzlaşma, dayanışma ve yardımlaşma gibi değerlere dayanarak, sosyal politikanın temel amacını destekler ve toplumdaki sosyal dengeyi sağlamada önemli bir role sahiptir. Ayrıca, vakıflar bireylerin günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri fiziksel ve sosyal risklere karşı bir koruma görevi de üstlenir (Doğan, 2006: 11).

Bu kuruluşlar, sundukları hizmetler ve yardımlarla hem gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermeye hem de fırsat eşitliği sağlamaya odaklanır. Sağlanan yardımlar, bireylerin onurunu koruyarak yardımlaşma duygusunu pekiştirmekte ve toplumsal bütünleşmeyi desteklemektedir. Vakıfların tarihsel olarak kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılmasından, yetim ve muhtaç çocuklara yardım sağlanmasına, fakir çiftçilere tohum desteği verilmesinden, yaşlı ve hastalara sağlık yardımı yapılmasına kadar toplumsal fayda sağlayan birçok önemli adım atmıştır (Doğan, 2006: 14).

2.1.4.1.6. Sendikalar

Sendikalar, sosyal politikaların uygulanmasında önemli bir role sahiptir ve bu yapıların kökleri, batı ülkelerindeki ilk sosyal politika uygulamalarına dayanmaktadır (Ören, 2013: 135). Başlangıçta, sendikalar ticari örgütlenmeler olarak ortaya çıkmış ve işçilerin işverenlere karşı daha korunaklı ve güçlü bir pozisyona gelmeleri için bir denge unsuru olmuştur (Yüksel, 2014: 45). İlk sendikalar, İngiltere'de kalfaların korunması amacıyla kurulan dostluk örgütlerinden türemiş ve bu mesleki gruplar zamanla "sendika odaları" olarak adlandırılmıştır. Sendikaların bugünkü anlamı ise 1839 yılında yerleşmiştir (Tokol, 2011: 15). Türkiye'deki sendikalar ise 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş

Sözleşmesi Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanun, sendikaları işçi ve işverenlerin iş ilişkilerindeki sosyal hakları, çıkarları ve ekonomik yararlarını koruma ve geliştirme amacı güden, en az yedi işçinin bir araya gelmesiyle oluşturulan tüzel kişilikli kuruluşlar olarak tanımlamaktadır.

2.1.4.1.7. Kooperatifler

Kooperatifler, kendi kendine yardım anlayışının pratikteki önemli örneklerinden biridir. Bu kurumlar, üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını piyasadan daha uygun koşullar altında karşılamalarını sağlar, böylece sosyal politikanın etkili araçlarından biri olarak kabul edilir (Kocaoğlu, 1987:149). Kooperatifler, ekonomik açıdan güçlenme ve kendi kendine yardım ilkesinin uygulanması konusunda da büyük bir rol oynar. Mal veya hizmetlerin piyasa ve gerçek fiyatları arasındaki farkı minimize ederek, üyelerin alım gücünü artırmayı hedefler (Tan ve Karaönder, 2013: 87-94).

Kooperatifler aynı zamanda karşılıklı yardım prensibiyle kurulur. Maddi sıkıntı içinde olan bireyler, birlikte hareket ederek kooperatif çatısı altında hedeflerine ulaşma şansı bulur. Sendikalar gibi, kooperatifler de kendi kendine yardımın başarılı örnekleri arasında yer alır ve sosyal politika hedeflerine ulaşmada önemli bir araçtır (Aysu, 2021: 5).

Ek olarak, kooperatifler sosyal dayanışma ve bilinçlenme ile şekillenir ve toplumda mevcut zıtlıkları azaltarak sosyal adaleti teşvik eden bir sosyal politika aracı olarak işlev görür (Kocaoğlu, 1997: 38).

2.1.5. Uluslararası Araçlar

Toplumların belirlediği sosyal politika uygulamaları, o toplumun anayasal yapıları, sosyo-demografik özellikleri ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini yansıtmaktadır. Bu politikalar, aynı zamanda ulusal kimliklerin bir yansıması olarak kabul edilir. Ancak, son zamanlarda uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen normlar, sosyal politikaların ulusal sınırlardan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmasına yol açmıştır (Altan, 2005: 633).

Küreselleşme süreciyle birlikte, ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasi etkileşimler artmış ve bu durum, ulusal sosyal politika uygulamalarının evrenselleşmesine katkıda bulunmuştur (Attan, 2005: 88). Küresel düzeyde etkin olan kurumlar, sosyal politika uygulamalarını şekillendiren standartları belirleyerek bu uygulamaların uluslararası önem kazanmasını sağlamaktadır (Kocabaş, 2010: 27).

Uluslararası düzeyde sosyal politikaların temsilcileri arasında önemli bir yer tutan Birleşmiş Milletler (BM), kurumları ve geniş çaplı faaliyetleriyle küresel bir sosyal politika aracı olarak öne çıkmaktadır. BM tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, sosyal ve ekonomik haklar ile bireysel demokratik hakları birleştiren bir sentez oluşturmıştır. Bu beyannamenin, sosyal politikalara büyük önem taşıyan 22. ve 28. maddeleri, özellikle anne ve çocukların özel korunma hakkı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, eşit ve adil ücret, herkes için eğitim, sendika kurma ve toplu sözleşme yapma, sosyal güvenlik ve ücretli tatil hakları ile çeşitli kültürel hakları kapsamaktadır (Kocaoğlu, 1997: 111).

Uluslararası alanda sosyal politika, çeşitli riskler karşısında bireylerin korunmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sosyal güvenlik sistemleri, vatandaşların sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayarak, onların refahını devlet desteğiyle sağlama görevini üstlenmektedir. Ayrıca, ekonomik dengesizlikleri yararına düzenleyerek yoksulları desteklemeyi hedeflemektedir (Aldemir, 2000: 2).

Sosyal güvenlik, toplumda ortaya çıkan sosyal riskler sonucu bireylerin gelir, iş gücü veya mal varlıklarında meydana gelebilecek kayıpları önleme ve minimize etme amacını taşımaktadır. Bu sistem, bireylerin geleceğe güvenle bakabilmesini, yaşam standartlarının korunmasını ve ülke genelinde refahın artırılmasını hedefleyen temel bir sosyal politika aracıdır (Kocabaş, 2010: 25). Günümüzde sosyal güvenlik yalnızca ulusal sınırlar içinde bir koruma mekanizması değil, aynı zamanda uluslararası normlarla şekillenen küresel bir sosyal hak alanı haline gelmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1952 tarihli “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi” (No. 102) ile belirlenen standartlar,

Ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamını ve işleyişini küresel lkte etkilemiştir.

Sosyal güvenlik kavramı, yalnızca sosyal sigortaları kapsayan dar bir anlamla sınırlı değildir; sosyal yardımlar ve sosyal hizmetleri de içeren geniş kapsamlı bir yapıya sahiptir (Aldemir, 2000: 3). Bu bütüncül yaklaşım, bireylerin yaşam döngüsü boyunca karşılaşabileceği tüm sosyal riskleri — hastalık, yaşlılık, işsizlik, engellilik veya yoksulluk gibi — kamusal ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla güvence altına almayı hedefler. Gelişmiş ülkelerde bu sistem, farklı modeller üzerinden şekillenmiştir: Almanya'nın katkı esasına dayalı Bismarck modeli, İngiltere'nin evrensel temelli Beveridge modeli ve İskandinav lkelerinin kapsamlı refah devleti uygulamaları, sosyal güvenliğin küresel düzeydeki başlıca örnekleridir. Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin yapısı da bu modellerin etkilerini barındırmakta, özellikle Avrupa Birliği (AB) müktesebatına uyum süreciyle birlikte uluslararası standartlara yakınlışmaktadır.

Sosyal güvenlik sistemleri, yalnızca ulusal politikalarla değil, aynı zamanda uluslararası iş birliği ve dayanışma mekanizmalarıyla da desteklenmektedir. Birleşmiş Milletler'in "İnsani Gelişme Raporları" sosyal güvenliği sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşeni olarak tanımlarken; Dünya Bankası, çok katmanlı sosyal koruma ağlarını ekonomik istikrar politikalarıyla bütünleştirmektedir. Avrupa Sosyal şartı ve AB Sosyal Haklar Sütunu gibi belgeler de sosyal güvenliği bir insan hakkı olarak tanımlayarak ülkeleri asgari standartları karşılamaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik artık yalnızca bir iç politika konusu değil, ülkelerin uluslararası sorumlulukları ve insan hakları yükümlülükleriyle de doğrudan ilişkilidir (Gümüş, 2010: 4-5).

Sosyal güvenlik, bireylerin sosyal risklere karşı korunması ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmesi için oluşturulmuş kamusal ve uluslararası düzenlemeler bütünüdür. Sosyal yardımlar, sigortalar ve sosyal hizmetler aracılığıyla yürütülen bu sistem, bireylerin özgürlük, eşitlik ve refah ilkeleri çerçevesinde toplumsal yaşama tam katılımını güvence altına alır (Seyyar, 2005: 263). Dolayısıyla sosyal güvenlik, sadece ekonomik bir koruma mekanizması

değil; aynı zamanda sosyal adaletin ve küresel dayanışmanın en somut göstergelerinden biridir.

Günümüzde uluslararası çalışma normları, kendi kendine yardım mekanizmalarını işleten çeşitli kuruluşlar aracılığıyla belirlenmekte ve geliştirilmektedir. Bu kurumlar arasında Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu, geniş bir sendikal ağı bir araya getirerek dünyanın en büyük sendikal birliği olma özelliğini taşır (Güler, 2014: 134). Dünya Sendikalar Federasyonu, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu gibi büyük federasyonlarla birlikte, iş gücünün korunması ve geliştirilmesi hedeflenmektedir (Altan, 2005: 647).

Bu örgütlenmeler, küresel emek pazarında çok uluslu şirketlerin iş gücü maliyetlerini düşürme girişimlerine karşı koymak amacıyla, çalışanların haklarını korumak için küresel çerçeve sözleşmeler geliştirmiştir. Bu sözleşmeler, uluslararası emek federasyonlarının iş gücü pazarındaki etkinliğini artırmaktadır (Koçak, 2014: 165).

Ayrıca, kooperatif hareketi açısından önemli bir yer tutan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), 1895 yılında Londra'da kurulmuş ve dünya genelinde yaklaşık bir milyar üyeye ulaşmıştır. ICA ve benzeri kuruluşlar, kooperatifçilik bilincini artırmak, teknik yardım sağlamak ve kooperatif üyelerinin ekonomik ve sosyal refahını yükseltmek için çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu kuruluşlar, uluslararası kooperatifçilik günlerini düzenlemekte, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla bilinç yaratmaya çalışmaktadır (Tekeli, 1996: 31).

2.1.6. Türkiye’de Sosyal Politikanın Gelişim Süreci

Türkiye’de 19. yüzyıla kadar devlet, sosyal alanda bireylerin refahını doğrudan sağlama konusunda etkin bir rol oynamamış, bu görev daha çok vakıflar, aile yapıları ve meslek kuruluşları tarafından üstlenilmiştir. Özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı temel üretim biçimi nedeniyle, geleneksel akrabalık ve geniş aile ilişkileri, zor zamanlarda sosyal destek sağlama gibi toplumsal dayanışma kurumları olarak ön plana çıkmıştır (Şişman, 2017: 22-29).

Osmanlı Devleti'nde, 1876 Kanun-i Esasi'nin kabulüyle birlikte eğitim olanaklarının artırılması, köy ve kasabalara eğitim ulaştırılması ve vilayet merkezlerinde devlet hastanelerinin açılması gibi adımlar atılmış, bu durum hak ve vatandaşlık bilincinin gelişmesi açısından büyük önem taşımıştır (Selçuk ve Aydoğdu, 2014: 45-51). İkinci Abdülhamit döneminde, 1895'te açılan Darülaceze gibi, saltanat tarafından yasal zemin oluşturularak kurulan bağımsız dernekler aracılığıyla sosyal politika uygulamaları görülmektedir. Ayrıca, İslam medeniyetine özgü bir toplumsal yapı unsuru olarak hayırseverlik, vakıf ve hayrat anlayışı, yaklaşık bin yıl boyunca eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele ve altyapı gibi alanlarda önemli roller üstlenmiştir (Koray, 2005: 32). Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devlet, modern anlamda kurumsallaşmış bir sosyal politika uygulayıcısı olarak tanımlanamaz; ancak dönemin toplumsal yapısı içinde vakıflar, loncalar, ahi teşkilatları ve dini kurumlar aracılığıyla sosyal dayanışma ve yardım faaliyetleri yürütülmüştür. Bu kurumlar, toplumdaki gelir eşitsizliklerini yumuşatmış, yoksul kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılamış ve kamusal hizmetlerin bir kısmını üstlenerek devletin sosyal işlevini dolaylı biçimde yerine getirmiştir.

2.1.6.1. Tek Parti Döneminde Sosyal Politika

Kurtuluş Savaşı sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ekonomik sistemlerin uygunsuzluğu ve zorlu koşullar nedeniyle istikrarlı bir ekonomik politika oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Ülkenin sanayileşememesi ve tarımın geleneksel yöntemlerle yapılması, ekonomik yenilenme gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde tarım ve hayvancılığın ön plana çıkması, yeni cumhuriyetin hem Osmanlı'dan kalan yükümlülükleri hem de savaşın yarattığı ekonomik yıkımları düzeltme çabasını gerekli kılmıştır (Deniz, 2012: 22).

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması ile elde ettiği siyasi ve ekonomik bağımsızlığı korumak amacıyla, İzmir İktisat Kongresi'nde "Ulusal egemenlik iktisadi egemenlik ile pekiştirilmelidir" sözleriyle ekonomik bağımsızlığın önemine vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki bu kongre, ülkenin liberal ekonomik düzeni benimsemesi ve özel teşebbüsün geliştirilip

korunması amacıyla düzenlenmiştir (Selçuk ve Aydoğdu, 2014: 45-51). Kongreden sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yerel ticaret bankası olan İş Bankası 1924'te kurulmuş ve aynı zamanda Sanayi ve Maadin Bankası aracılığıyla sanayi sektörüne ekonomik destek sağlanmıştır. Ayrıca, Aşar Vergisi kaldırılarak çiftçilere destek olunmuş ve 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi yatırımları teşvik edilmiştir (Yenihan, 2017: 177-196).

1929 ekonomik buhranı Türkiye'de de hissedilmiş, bu durum liberal ekonomi politikalarından devlet müdahalesine geçişe zemin hazırlamıştır. 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin hükümeti tarafından alınan önlemlerle ekonomide devletçilik politikaları uygulanmaya başlanmış ve bu süreçte iktisadi devlet teşekkülleri kurularak iş kitlesi ve çalışma ilişkileri oluşturulmuştur. Devletçilik, 1930'lu yıllarda özel girişimcileri de destekleyerek etkili olmuştur (Kongar, 2003: 254).

1936'da İş Yasası çerçevesinde çalışma hayatı düzenlenmiş, yasa çeşitli çıkarları bir arada tutmayı amaçlamıştır. Bu yasa ile çalışma ilişkilerinde bazı haklar tanımlanırken, lokavt ve grev hakkı yasaklanmıştır. 1936'da ayrıca Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kurularak sosyal hizmetler alanında kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Tek partili dönemde, gönüllü kuruluşlar etkinleşmiş, örneğin Kızılay 1868'de kurulmuş ve 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti, 1947'de Türkiye Kızılay Derneği'ne dönüştürülmüştür (Buğra ve Keyder, 2006: 184).

1945'te Çalışma Bakanlığı kurulmuş, İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Hakkında Kanun yürürlüğe konmuş, 1949'da Emekli Sandığı ile devlet kurumlarında çalışan memurlar bir çatı altında toplanmış ve malullük sigortası uygulamalarına başlanmıştır. Bu adımlar, sosyal hak ve çalışma ilişkileriyle alakalı olarak kurumsal ve yasal altyapının kurulması adına önemli girişimler olarak değerlendirilmektedir (Selçuk ve Aydoğdu, 2014: 45-51).

2.1.6.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sosyal Politika

Türkiye'de tek parti dönemi, II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen genel seçimlerle Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Bu dönemde ülke hem içeride hem dışarıda yeni bir gelişim sürecine girmiştir. Cumhuriyetin ilk

yılları ve II. Dünya Savaşı arası dönemde özel sektör belirli bir doygunluk noktasına ulaşmış, Türkiye savaşa katılmamış olmasına rağmen Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında yer almış ve Truman Doktrini ile Marshall Planı gibi programlardan yararlanmıştır. Bu yardımlar, tarımsal üretimde çeşitliliğin artmasını sağlamıştır (Aysan ve Kaya, 2008: 223-250).

Demokrat Parti döneminde, Başbakan Adnan Menderes önderliğinde tarımsal alanda önemli değişiklikler ve destekler sağlanmış, Marshall yardımları ile tarımda makineleşme sürecine geçilmiştir. Ancak bu süreç, tarımda çalışan nüfus arasında işsizliğe neden olmuş ve işsiz kalan köylülerin kentlere göç etmelerine yol açmıştır. Kentlere göçün sebepleri arasında ekilebilir alanların sınırlı olması, parçalı toprak yapısı, tarımsal gelirin düşük olması ve toprak dağılımındaki eşitsizlikler yer almaktadır (Makal, 2014: 17-30).

Kentlere göçün çekici yönleri ise gelişmiş ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetleri ile kent hayatının cazibesi ve sanayi ücretlerinin tarıma göre daha yüksek olması gibi faktörlerdir. Demokrat Parti döneminde yaşanan hızlı kentleşme, aynı zamanda konut sorununu ve gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir (Selçuk ve Aydoğdu, 2014: 45-51). Bu sorunu çözmek için 1948'de 5218 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe konmuş, belediyelere arsa tahsisi yetkisi verilerek vatandaşların konut sahibi olmaları teşvik edilmiştir. Ancak bu kanun, gecekondu sayısının 21.000'e ulaşmasına neden olmuştur (Aysan ve Kaya, 2008: 223-250).

1955'te Marshall yardımları ile gecekonduların iyileştirilmesi için ayrılan payın istenmesi, gecekonduların kent hayatında daha doğal bir unsura dönüşmesine yol açmıştır. 1966'da yürürlüğe giren Gecekondu Kanunu ile bu yerleşim yerlerinin kalıcı hale gelmesi için yasal zemin hazırlanmıştır (Keleş, 2008: 65-66).

Bütün bu süreçler, gecekondulaşma ve kentsel yoksulluğun artması, ucuz iş gücü olarak algılanan bu bölgelerde sosyal değerlerin azalması gibi sorunları beraberinde getirmiştir (Sallan, 2009: 96). Demokrat Parti'nin benimsemiş olduğu liberal ekonomi politikaları çerçevesinde savunmaya büyük pay ayırırken, eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi alanlarda yapısal reformlar gerçekleştirilmemiştir. 1959'da planlanan işsizlik sigortası düzenlemeleri gerçekleştirilememiş ve ancak 2003 yılında uygulanmaya başlanmıştır (Batyal, 2007: 144). Ancak 1970'lerden

itibaren korunmaya muhtaç bireyler, yaşlılar, gençler ve çocuklar için sosyal politikalar uygulanmaya başlanmış, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlar tarafından bu politikalar yürütülmüştür. Ayrıca Kızılay Derneği ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği gibi gönüllü kuruluşlar, muhtaçlara ve yoksullara yönelik sosyal hizmetler üretmeye devam etmiştir (Buğra ve Keyder, 2006: 186).

2.1.6.3. Planlı Dönemde Sosyal Politika

1961 Anayasası ile başlayan planlı dönem, Türkiye'nin sosyal politika tarihinde önemli bir dönemeçtir. Anayasa, "sosyal adalet" ve "sosyal hukuk devleti" kavramlarını merkeze alarak, ülkenin sosyal politikalarını şekillendirmekte ve sanayileşme politikaları sonucu ortaya çıkan endüstri işçi sınıfının korunması ve gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır (Buğra ve Keyder, 2006: 191). Anayasada yer alan sendika hakları, çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme gibi sosyal hakların güvence altına alınması, sendikalaşmanın hızlanmasına ve endüstri ilişkilerinde işverenlerin bu sürece uyum sağlamasına zorlanmasına yol açmıştır (Sezik, 2016: 171-186).

1961 Anayasası'nın 127. Maddesi, kültürel, ekonomik ve sosyal kalkınmanın planlı bir şekilde gerçekleştirileceğini belirtmiş ve bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla 1963'te ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya başlanması sağlanmıştır (Koray, 2005: 164). Bu plan kapsamında, artan iş gücüne iş imkanları sağlanması, dış ödeme dengesi hedeflerine ulaşılması ve %7 civarında bir kalkınma hızının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Selçuk ve Aydoğdu, 2014: 45-51).

İlk Beş Yıllık Plan döneminde kamu yatırımlarının %59,9'unun gerçekleşmesi hedeflenirken, gerçekleşen oran %52,4 olmuştur. İkinci plan döneminde ise toplam yatırımda sadece %5 civarında bir artış sağlanabilmiştir. Beşinci plana kadar süren süreçte, kamu kesimi Türk ekonomisi içindeki ağırlığını korumuş, ancak bu dönemde yürürlüğe giren politikaların tam olarak hedeflerine ulaşamadığı görülmüştür (Kongar, 2003: 407-408).

1976'da yürürlüğe giren 2022 sayılı kanunla, sakatlar, maluller, yaşlılar ve yoksullara aylık bağlanmış ve devlet hastanelerinde bu gruplara ücretsiz tedavi imkânı sağlanmışır. Ancak aynı dönemde, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre sağlık ve eğitim alanlarında yapılan sabit sermaye yatırımlarının düşük olması, sosyal adalet ve eşit fırsat sağlama konusunda önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kongar, 2003: 360). Bu, planlı dönemde dahi sosyal politikalarda bazı eksikliklerin ve zorlukların yaşandığını göstermektedir.

2.1.6.4. Refah Devlet Anlayışının Değişimi

1980 darbesi, Türkiye'nin siyasal ve sosyal tarihinde dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Bu dönemde, sosyal politikaların yetersiz gelişimi nedeniyle devletten bağımsız bir toplumsal tabaka oluşamamış, bu durum 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı yapısıyla daha da pekiştirilmiştir. Bu anayasa, grev ve örgütlenme gibi temel hakları kısıtlayarak, otoriter yönetim anlayışının sürdürülmesine zemin hazırlamıştır (Şişman, 2017: 22-29). Türkiye'de sosyal yapı ve tarihsel olguların Batı'dakine benzer şekilde gelişmemiş olması, devletin sosyal bir karakter kazanamamasının temel nedenlerinden biri olarak görülür. Bu durum, işçi hareketlerinin siyasi ve örgütlü bir güç olarak etkili olamaması ve sınıf bilincinin yerleşememesiyle bağlantılıdır (Önder ve Şenses, 2005: 199-221).

İthal ikameci politikaların yarattığı ekonomik tıkanıklıklar, Türkiye'nin 1980'lerde serbestleşme ve dışa açık büyüme dönemine geçiş yapmasına neden olmuştur. Ancak bu geçiş, devletin yatırımcı rolünden çekilmesi, yüksek enflasyon ve istikrarsız büyüme gibi yeni ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Özel sektör, endüstri yatırımlarında önemli bir paya sahip olmuş, 24 Ocak kararları ile ABD ve IMF destekli piyasa bazlı politikalar benimsenmiştir. Dönemin hükümeti, kamunun yeniden yapılanması ve devletin sosyal yardım, sağlık ve üretim alanlarından çekilerek özelleştirmelerin yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir (Koray, 2005: 31).

1980'lerde tarım sektöründeki büyüme oranının düşmesi, kentleşme ve sanayileşme ile bağlantılı yaşam şartlarının ve iş bulma imkanlarının

kısıtlanmasına yol açmıştır. Toplumsal hizmetlerin ticarileşmesi ve ücret düzeylerinin düşmesi işçileri yoksulluk sınırının altına itmiştir (Şişman, 2017: 22-29). Kentleşme ile artan nüfus yoğunluğu, göç ve barınma sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlara çözüm olarak 1984'te TOKİ'nin kurulması sağlanmış, ancak TOKİ yoksulları yeterince konutlandırmada başarılı olamamıştır (Keleş, 2008: 70).

1986'da kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Destekleme Fonu, sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan düşkün, muhtaç ve yoksul bireylere yardım sağlama amacı taşımıştır. Ancak bu fon, genellikle seçim dönemlerinde gelirlerinde artış görülmesine rağmen, yoksullukla mücadelede ayrılan kaynaklar yeterli olmamıştır. 1992'de "Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun" ile sağlık hizmetleri genişletilmiştir. Ancak sağlık sektöründe yapılan ticarileşme ve özelleştirmeye yönelik politikalar, hastanelerin ticari işletmeler gibi yönetilmesine ve döner sermaye uygulamalarına yol açmıştır (Gül vd., 2007: 86).

2.1.6.5. 2000 Yılı Sonrası Sosyal Politika

2001 ekonomik krizi, Türkiye'de hem ekonomik hem de siyasi alanlarda derin değişikliklere yol açmıştır. Ödemeler dengesi açıkları, yüksek enflasyon ve faiz oranları, zamanında yapılamayan kamu reformları, cari açık ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörler krizin ana nedenleri arasında yer almaktadır.

Bu krizin ardından yapılan genel seçimlerde, istikrarlı ve etkili çözümler üretebileceğine inanılan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidara gelmiştir. Avrupa Birliği (AB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile işbirliği içinde, sağlık, sosyal güvenlik ve kamu yönetimi alanlarında reformlar yapılmıştır. Bu reformlar arasında en çok tartışılanlar, yoksullukla mücadele ve sosyal güvenlik reformları olup, "sosyal içirme" kavramı öne çıkmıştır (Eroğlu, 2002: 206).

Sosyal içirme, toplumda herkesin saygın, değerli ve katılımcı üyeler olmasını garanti altına almayı hedeflerken, sosyal dışlanma ise yeterli gelir elde edemeyen, işsiz, hasta, yaşlı veya engelli bireyler için uygulanacak müdahaleleri ifade etmektedir (Şişman, 2017: 22-29). AB'ye uyum sürecinde yoksullukla mücadele,

bu kavramlar etrafında şekillenmiştir ve 2004'te Ortak İçerme Belgesi (JIM) hazırlanmıştır. Bu belge, üye aday ülkelerin sosyal politikalarının güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerine yardımcı olmuştur (Coşkun ve Tireli, 2008: 301).

AB ve AK Parti hükümetinin ortak hazırladığı raporda belirtilen politikalar arasında, eğitim ve mesleki eğitime ulaşamayanların desteklenmesi, aktif iş gücü politikaları, sağlık hizmetlerinde bölgesel farklılıkların azaltılması ve sosyal yardımların daha bütüncül bir anlayışla uygulanması yer almaktadır.

2006-2008 yılları arasını kapsayan Orta Vadeli Program, sosyal dışlanmayı yok etmeyi ve işsiz, engelli, yaşlı ve kadınlar için istihdam yaratmayı veya topluma katılımlarını sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, sosyal hizmet ve yardımların etkili şekilde sunulması için STK'lar ve yerel yönetimler arasında işbirliği teşvik edilmiştir.

Sosyal politika alanında, yoksullukla mücadele için yerel yönetimler ve STK'ların öne çıkarıldığı, mikro-kredi uygulamaları gibi yenilikçi yaklaşımlar benimsenmiştir. Ayrıca, eğitimde ücretsiz ders kitaplarının dağıtılması ve 5510 sayılı "Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu" ile 5502 sayılı "Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu"nun yürürlüğe girmesi, sosyal güvenlik reformunun bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Coşkun ve Tireli, 2008: 304). Bu reformlar, sağlık hizmetlerinin daha adaletli ve kaliteli bir şekilde sunulmasını, sosyal hizmet ve yardımların daha etkin bir şekilde yönetilmesini ve kurumsal yapıların oluşturulmasını amaçlamaktadır (Şişman, 2017: 22-29).

3. BÖLÜM

3.1. DOĞRU YOL PARTİSİNİN KURULUŞU VE İDEOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

3.1.1 Doğru Yol Partisi'nin Demokrat Parti ve Adalet Partisi Geçmişi

DYP, doğrudan bir diğer parti -AP'nin- mirasını sürdürmekten uzak kalmıştır. Merkez sağıın çoğunluğu ANAP'a kaydığı için DYP için zorluklar artmıştır. Ancak, 1991 seçimlerinde, ekonomik sıkıntıların yarattığı rahatsızlık, Süleyman Demirel'in siyasete dönüşü, partinin etkin muhalefeti ve propagandası gibi faktörlerle, DYP bu emanet oyları büyük ölçüde geri kazanmayı başarmıştır. DYP, ANAP'tan farklı olarak, daha muhafazakâr bir çizgi ile sosyal yönünü daha belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Tansu Çiller'in Turgut Özal'ın serbest piyasa yanlısı ve sosyal politikalara mesafeli duruşuna karşın Mesut Yılmaz'ın Süleyman Demirel'in eşitlikçi-popülist yaklaşımına kayması, siyaset sahnesinde ilginç bir tablo oluşturmuştur (Özbudun, 2001: 257).

AP'nin temelinde DP'nin etkileri olduğu gibi, DYP de AP'nin etkileriyle şekillenmiştir. İki parti de benzer sosyal sınıflardan destek görmüş ve örgütsel bir süreklilik göstermiştir (Bektaş, 1993: 35). AP, DP'nin izinden giderek farklılıklar gösterse de DYP de AP'nin izinden giderek farklılaşabilmiştir. Bu ayrım, dönemsel koşulların etkisiyle daha da belirginleşmiştir. Örneğin, 1950'lerde DP, tarım sektörüne öncülük ederken, 1960'larda AP, tarım dışı sektörlerle de önem vererek yeni sanayi burjuvazisine imkân tanımaya çalışmıştır (Sencer, 1971: 275). AP, geniş bir siyasi taban oluştururken, bu tabanın bir kısmını milliyetçi ve muhafazakâr temalarla MHP ve MSP'ye kaptırmıştır (Demirel, 2004: 204); DYP ise bu kaybı ANAP ile paylaşmak zorunda kalmış ve oylarını daha dağınık bir yapıda toplamıştır. AP'nin 1973 seçimlerinde oyları, 1969'a göre düşmüş, MSP ve Demokratik Parti'ye geçmiştir.

AP ve DP, 1950-1970 döneminde, ekonomik çıkarlarına dokunmadan orta sınıfların güçlenmesine yönelik politikaları öne çıkarmışlardır. Ancak 1970

sonrasında AP, özellikle büyük sermaye ve burjuvazi kesimini temsil etmeye ağırlık vermiştir (Laçiner, 2002: 15). DYP ise, bu kesimle tam olarak uyum sağlayamamış, iktidarının ilk yılları dışında yüksek sermaye desteğini kazanamamış ve geleneksel tarım kesiminin desteğini korumuş olmasına rağmen genel olarak ANAP kadar başarılı olamamıştır.

AP, DP'den farklı olarak, zaman içinde toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişikliklere uyum sağlayarak daha sivil bir ilişkiler ağı kurmuştur ve bu durum, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir role sahip olmuştur (Çavdar, 1983: 2100). Bu özellik, DYP ile devam etmiştir. Zamanla DP'den DYP'ye uzanan siyasi süreçte, parti içi demokrasi yavaş yavaş gelişme göstermiştir. Özellikle seçim başarısızlıkları sonrasında liderlerin istifa etmesi, DYP'de daha belirgin hale gelmiştir.

Her iki parti de askeri müdahalelerin ardından kurulduğundan, AP ve DYP için iki ana sorun ortaya çıkmıştır: seleflerinin oy tabanını koruyabilmek ve yeni rejimin temel siyasi örgütlerinden biri olarak meşruiyet kazanmak (Güler, 2003: 122). AP bu sorunları kısa sürede aşmayı başarmış, ancak DYP selefinin başarısına ulaşamamıştır. AP için daha zor olan ikinci sorun, 1965'ten itibaren aşılma sürecine girmişken, DYP BTP tecrübesi sayesinde bu sorunu hızlıca çözmüştür.

DP, CHP'nin içinden doğmuş ancak farklı talepleri ve özelemleri bünyesinde birleştirerek kendine özgü bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç, "yönetici zümre içinden, yönetici zümrenin kısmi işbirliğiyle yönetici zümreye karşı başlayan" (Timur, 1991: 31) bir gelişim göstermiştir. AP ve DYP, belirtildiği gibi askeri müdahaleler sonrası oluşan siyasi örgütlenme ve tabanlarıyla siyaset sahnesine çıkmıştır. DP'nin ilginç bir özelliği ise, ekonomik olarak egemen sınıflara dayanmasına rağmen, kuruluşunda yoksul köylü ve işçi kitlelerinin sol potansiyelini de arkasında bulundurmasıdır (Timur, 1991: 33). Hatta Türk sosyalizminin önemli isimlerinden Mehmet Ali Aybar, 1946 seçimlerinde DP listelerinden aday olmuş, seçilemese de bu süreçte yer almıştır. Ancak, AP ve DYP'nin ortaya çıkışları sırasında, sol kesimler için umut vaat eden siyasi temsilciler zaten mevcuttu.

AP, büyük tüccarlar, sanayiciler, toprak ağaları ve eşraf gibi üst sınıflara dayansa da aynı zamanda geniş halk kitlelerinin özlemlerine hitap etmeyi amaçlamıştır ve 12 Eylül öncesinin son örneklerindendir (Aykol, 1996: 89). Bu iki farklı kesimden eş zamanlı olarak destek almak ve bu desteği sürdürmek kolay bir iş değildir. AP, halk desteğini kaybettiği noktalarda oy kaybı yaşamış ve Demokratik Parti benzeri bölünmeler meydana gelmiştir. Diğer yandan, sanayici ve iş adamları desteği olmadan iktidarda kalmak da zorlaşmaktadır. Bu nedenle, bahsedilen zorlukları yönetebilmek için dengelerin iyi kurulması şarttır.

AP'nin iktidarda olduğu dönemlerden, koalisyon hükümetlerine geçiş sürecinde, toplumsal tabanının ekonomik ve sosyal değişimlere uyum sağlamakta zorlanması ve bir iktidar boşluğunun hissedilmesi, klasik demokrasi anlayışından yavaş yavaş uzaklaşılmasına neden olmuştur (Aykol, 1996: 87). DYP ise benzer durumlarla karşılaşınca, 1995'teki anayasa değişiklikleri ve 1998'deki İkinci Demokrasi Programı gibi girişimlerle demokrasi anlayışını geliştirmeye çalışmıştır. DP-AP geleneğinde temel hak ve özgürlükler genellikle arka planda kalırken, din ve vicdan özgürlüğü bu genellemeden ayrı tutulabilir. DYP'nin özellikle iktidar döneminde, ekonomik önceliklerin yanı sıra toplumda gelişen demokratik bilinç, ekonomik ve demokratik taleplerin bir arada yükselmesine olanak sağlamıştır (Demirel, 2004: 254).

DYP'nin, DP ve AP'nin bir devamı niteliğinde olması, parti üzerinde pek çok etki yaratmıştır. Her isim değişikliğinin ardından gelen askeri müdahaleler, partide yapısal değişiklikleri kaçınılmaz kılmıştır. AP'nin dini kaygılar ve otoriter eğilimlere yer vermeyen açılımları, DYP'nin kaos ortamından uzak durmasını sağlayacak niteliklere sahip olmasını gerektirmiştir. Sezgin'in ifadesiyle, DYP, Türk siyasi hayatında AP ve DP kadar önemli bir yere sahiptir. DYP, çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasiyi devlete hâkim kılmaya, bunu günlük yaşama dönüştürmeye çalışan; halkı gruplara ayırmayan, herkese tam anayasal vatandaş olarak yaklaşan bir parti olarak bu benzerliği taşımaktadır. Ancak, partinin 1983'ten 1993 kongresine kadar AP ve DP'nin devamı niteliğini koruduğu, bu tarihten sonra ise dernek ve aile partisi konumuna geldiği; parti içi demokrasinin bu döneme kadar en fazla olduğu belirtilmiştir (Sezgin, 2009: 88-89).

1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulduğu dönemde, Türk halkının çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşıyor ve eğitim seviyesi düşük olduğu için "demokrat" kavramına yabancı olduğu düşünülebilir. Partinin adı zamanla ülke geneline yayılsa da halk arasında telaffuz kolaylığından ötürü "demokrat" kelimesi "demirkırat" şeklinde anılmaya başlamıştır. "Bazı yerlerde Demokrat Parti, Demirkırat Partisi olarak biliniyordu" (Birand vd., 2007: 25). 1960 darbesinden sonra kurulan Adalet Partisi (AP), bu tarihi mirası simgesel olarak beyaz bir at ile amblemine taşımıştır. DYP de bu geleneği sürdürerek ambleminde kıratı kullanmaya devam etmiştir.

DYP, siyasette popülizmi bir araç olarak kullanmış olsa da DP'nin ulaştığı seviyeye erişememiştir. DP'nin popülizmi benimsemesi için daha elverişli bir ortam vardı. Tek parti döneminden kalma sivil toplumun gelişmemişliği, devlet ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyecek çoğulcu yapıların eksikliği, siyasal, ekonomik ve dinsel tepkiler tek parti dönemine karşı güçlü bir zemin oluşturmuştu (Sunar, 1986: 2079). DYP'nin popülizmi benimsemekte başka şansı yoktu ve milliyetçi ile ekonomik söylemleri kullanmak zorunda kalmıştır. DYP'nin ortaya çıktığı dönemde, 12 Eylül askeri müdahalesi gibi büyük bir tepki odağı olmasına rağmen, bu tepki sadece DYP'ye yönelik değildi. DP, toplumsal muhalefetin tek merkeziyken, DYP hiçbir zaman bu rolü tam anlamıyla üstlenememiştir. 1950'lerin Türkiye'si ile 1980'lerin manzarası arasındaki farklar, tepkilerin tek bir merkezde toplanmasını engellemiş, DYP ise DP'nin popülizm mirasını alan partiler arasında yer almıştır ama popülizmin doğası zaman içinde değişmiştir.

3.1.2 Doğru Yol Partisi'nin Kuruluşu

12 Eylül 1980 askeri darbesinden yaklaşık üç yıl sonra, Milli Güvenlik Konseyi, siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verme kararı almıştı. Bu dönemde, özellikle eski politikacılar arasında yeni siyasi parti kurma çalışmalarına hız kazandıranlar oldu; Süleyman Demirel de bu isimlerden biriydi. Demirel, aslında siyasi faaliyetlerine çok daha önce, Zincirbozan'da tutuklu bulunduğu günlerde başlamıştı. Burada temellerini attığı siyasi çalışmalarına, serbest bırakıldıktan sonra açıktan devam etme fırsatı bulmuştu (Çavuşoğlu, 2009:

18-21). Bu süreç, Demirel ve onun gibi siyasi liderler için, eski siyasi yapıları yeniden kurma ve Türkiye'nin siyasi sahnesinde etkin rol almaya devam etme şansı anlamına geliyordu (Çavuşoğlu, 2009: 18-21).

Süleyman Demirel, Zincirbozan'a gitmeden önceki gece İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri'yi evine çağırarak yeni bir parti kurulması için hazırlıklara başlanmasını istemiştir. Demirel'in bu isteğiyle birlikte Yılmaz Ergenekon, Aydın Menderes ve Önel Şakar da çalışmalara dahil edilmiştir, ancak Menderes ve Şakar bu projeye katılmayı reddetmişlerdir. Aynı gece, Demirel Yılmaz Ergenekon ve İbrahim Göktepe'yi de davet ederek, Ergenekon'a parti programını, Göktepe'ye ise tüzüğü hazırlama görevini vermiştir (Donat, 1994: 12).

2 Haziran'da Demirel, Zincirbozan'a gitmek üzere yola çıktığında, arabasında Necmettin Cevheri, Saadettin Bilgiç, Nahit Menteşe ve İsmet Sezgin vardı. Yaklaşık dokuz saat süren yolculuk boyunca, partide kimlerin görev alacağı, kimlerle görüşüleceği, program ve tüzük çalışmalarının nasıl yürütüleceği gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, partinin amacı ve hedefleri üzerine değerlendirmeler yapıldı (Donat, 1994: 12). Saadettin Bilgiç, parti için "Milli İrade Partisi" ismini önerdi, ancak bu ismin vatandaşlar tarafından telaffuzda zorlanılacağı düşünülmüş vazgeçildi. Demirel, "Doğru Yol" ismini önerdi; bu isim yeni olduğu için ilk etapta yadırganmış ama kimse karşı çıkmamıştır. "Doğru Yol" ismi, Zincirbozan'da benimsendi ve partinin resmi adı olarak kabul edildi. Bu isim, Demirel tarafından önerildiği için uzun bir süre partiden "Demirel'in Yeni Partisi" (DYP) olarak da bahsedilmiştir (Yücel, 2006: 70).

DYP'nin kuruluş süreci ve ambleminin seçimi oldukça simgesel bir anlam taşımaktadır. Partinin amblemi olarak "doğru yolda yürüyen adam" figürü benimsenmiş, bu figür, tek başına kalmış bir insanın bile inandığı yolda yürümesi gerektiğini sembolize etmektedir. Bu amblemin seçimi Zincirbozan'da Nahit Menteşe tarafından önerilmiştir. Süleyman Demirel'in başlangıçta tercih ettiği ayçiçeği amblemi, ayçiçeğinin her zaman ışığa bakan bir bitki olmasından dolayı, olumlu bir simge olarak düşünülmüş ancak bu amblem daha önce başka bir parti tarafından kullanıldığı için tercih edilmemiştir (Çölaşan, 1988: 292).

DYP'nin kuruluş çalışmaları, Zincirbozan'da Demirel'in bulunduğu süre boyunca gizli yollarla sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sırasında en önemli bağlantıyı sağlayan isimlerden biri Yiğit Köker'in eşi Necla Köker ve Hacı Ali Demirel olmuştur. Ayrıca, şifreli telefon konuşmaları ile bilgi alışverişi yapılmıştır. Orhan Keçeli, bu süreçte öne çıkan isimlerden biri olarak Demirel'i düzenli olarak ziyaret etmiş, aldığı talimatları ilgili kişilere iletmekle görevlendirilmiştir. Keçeli'nin, belgeleri tenis raketinin içine saklayarak güvenli bir şekilde Zincirbozan'dan çıkarması, o dönemdeki zorlu koşullar altında yürütülen siyasi çalışmaların gizliliğini ve ciddiyetini göstermektedir (Erol, 1997: 110).

Doğan Ersoy ve Feyyaz Altınorak gibi isimler de sahte akraba kimlikleriyle Zincirbozan'a girip, Demirel'den aldıkları bilgileri dışarıdaki parti kurma çalışmalarını yürüten kişilere iletmışlerdir. Bu süreçte yaşanan zorluklara rağmen, DYP'nin örgütlenmesi ve siyasi sahneye çıkışı, büyük bir çaba ve koordinasyon gerektirmiştir. Bu çabalar, DYP'nin daha sonraki yıllarda Türk siyasetinde nasıl bir yer edindiğini de anlamamıza yardımcı olmaktadır (Soysal, 1985: 2137).

23 Haziran 1983'te, BTP'nin kapatılmasının ardından Türkiye'de DP-AP çizgisinin bir devamı olarak Doğru Yol Partisi (DYP) kuruldu. Bu kuruluş, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üyeleri, hükümet üyeleri ve İçişleri Bakanlığı gibi resmi kurumlar tarafından pek de desteklenmedi. Hatta, DYP'nin il ve ilçe başkanları, askeri idare mensupları tarafından partiye katılmamaları yönünde tehdit edilmişlerdir. Buna rağmen, partinin kuruluşunda pek çok tanınmış ve etkili isim yer almıştır (Çavuşoğlu, 2009: 18-21).

Kurucular arasında; Ahmet Nusret Tuna, Orhan Dengiz, İsmail Dokuzoğlu, İsmail Heral, Mehmet Yardımcı, Ali Rıza Yaradanakul gibi eski milletvekilleri, bakanlar, valiler ve bürokratlar bulunmaktadır. Ayrıca, Yargıtay'dan onursal üyeler, danışma meclisi üyeleri, sanayiciler, hukukçular ve diğer profesyoneller de kurucular arasında yer alarak DYP'nin siyasi ve idari birikimine güç katmışlardır (Çavuşoğlu, 2009: 18-21).

Bu isimler, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli roller üstlenmiş kişiler olup, DYP'nin kuruluşunda partinin ideolojik temellerini ve politik hedeflerini şekillendirmede önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu durum, DYP'nin kuruluşunu, sadece bir siyasi parti kurma girişimi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme sürecine katkıda bulunacak önemli bir adım olarak da değerlendirilmesini sağlar. Bu zorlu süreç, DYP'nin Türk siyasetinde önemli bir yere sahip olmasının temellerini atmıştır.

3.1.3 Doğru Yol Partisi'nin Tüzüğü

1983 tarihli Doğru Yol Partisi (DYP) tüzüğü, partinin yapısal ve işleyiş esaslarını belirlemekte olup toplamda 13 kısımdan oluşmaktadır. Tüzüğün birinci kısmı, "Genel Esaslar" başlığı altında partinin kuruluş amacı, hedefleri ve temel anlayışına değinmektedir. Partinin örgüt aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, 1983: 3-16):

İlçe Teşkilatı:

- İlçe Kongresi: İlçe teşkilatının en yüksek karar alma organıdır. Üyelerin katılımıyla belirli periyotlarda toplanır.
- İlçe Başkanı: İlçe teşkilatını yönetmekle görevli kişidir, ilçe kongresi tarafından seçilir.
- İlçe Yönetim Kurulu: İlçe başkanı başkanlığında, ilçe kongresince seçilen üyelerden oluşur ve ilçenin yönetiminden sorumludur.

İl Teşkilatı:

- İl Kongresi: İl teşkilatının en yüksek karar organı olup, tüm il üyelerinin katılımıyla düzenlenir.
- İl Başkanı: İl teşkilatının lideridir ve il kongresi tarafından seçilir.
- İl Yönetim Kurulu: İl başkanı başkanlığında, il kongresince belirlenen üyelerden oluşur. İlin yönetim işlerini yürütür.
- İl Disiplin Kurulu: İl teşkilatı içinde disiplin ve uyumu sağlamakla görevlidir.

Merkez Teşkilatı:

- Büyük Kongre: Partinin en yüksek karar ve politika belirleme organıdır. Tüm Türkiye genelindeki delegelerin katılımıyla toplanır.
- Genel Başkan: Partinin en üst düzey lideridir ve büyük kongre tarafından seçilir.
- Merkez Karar ve Yönetim Kurulu: Genel başkan başkanlığında, partinin merkezi politikalarını ve yönetimini belirler.
- Merkez Disiplin Kurulu: Parti içinde disiplini sağlamakla yükümlüdür.
- Küçük Kongre: Partinin daha sık toplanan ve özel konuları ele alan küçük ölçekli toplantısıdır.

Bu yapı, DYP'nin merkezi ve yerel düzeyde karar alma süreçlerini düzenlerken, üyelerine ve yöneticilerine açık ve net bir yönetim modeli sunmaktadır. Her birim kendi içinde bağımsız kararlar alabilme yetkisine sahipken, genel parti politikaları ve stratejileri büyük kongre ve merkez kurullar tarafından şekillendirilmektedir (Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, 1983: 3-16)

3.1.3.1 Büyük Kongre

Doğru Yol Partisi (DYP) Büyük Kongresi, partinin en üst düzey karar alma organı olarak önemli görev ve yetkilere sahiptir. Büyük Kongre'nin yapısı, seçilmiş üyeler ve tabii üyeler olmak üzere iki ana kategoriden oluşmaktadır (Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, 1983: 3-16):

a) Seçilmiş Üyeler: Bu üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üye tam sayısının iki katından fazla olmamak üzere, il kongrelerince seçilen delegelerdir. Her ilin, Büyük Kongreye katılacak delege sayısı, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından belirlenir ve il kongreleri başlamadan önce il başkanlıklarına bildirilir.

b) Tabii Üyeler: Bu kategori, Büyük Kongrenin toplandığı tarihte görevde olan Genel Başkan, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyeleri, Merkez Disiplin Kurulu üyeleri, parti üyesi olan bakanlar ve milletvekillerini içerir.

Büyük Kongrenin Görev ve Yetkileri:

1. Parti Genel Başkanını, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyelerini ve Merkez Disiplin Kurulu üyelerini seçmek.
2. Partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak.
3. Partinin gelir-gider kesin hesabını kabul etmek veya etmemek, yıllık bütçe tasarılarını inceleyerek karara bağlamak ve Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nu ibra etmek veya etmemek.
4. Kanunlar ile partinin tüzük ve programı çerçevesinde, toplumu ve devleti ilgilendiren konularda veya kamu faaliyetleri hakkında görüşme yaparak kararlar almak.
5. Partinin genel politikası hakkında temenni veya bağlayıcı kararlar almak.
6. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun teklifi üzerine disiplin cezalarını affetmek.
7. Kanunlarda veya partinin tüzüğünde verilen diğer görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak.

Büyük Kongre'nin Toplantıları ve Gündemi:

- Normal Toplantılar: Büyük Kongre, en az iki yılda bir, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun belirleyeceği yer ve zamanda normal toplantılarını gerçekleştirir.
- Olağanüstü Toplantılar: Gerekli görüldüğü zaman, partinin Genel Başkanı veya Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, ya da büyük kongre delegelerinin en az beşte birinin yazılı talebi üzerine olağanüstü toplantıya çağrı yapılabilir. Olağanüstü toplantılarda seçim yapılmaz.

Bu yapı ve işleyiş, DYP'nin iç dinamiklerini, karar alma mekanizmalarını ve üyelerinin etkileşimini düzenleyerek, partinin politik yönünü ve stratejilerini belirlemede temel bir rol oynamaktadır.

3.1.3.2 Partiye Üyelik

Doğru Yol Partisi (DYP) tüzüğüne göre, parti üyeliği için belirlenen kriterler, Türk siyasi partilerinin genel üyelik koşullarına paralellik göstermektedir. Partiye üye olabilmek için belirlenen şartlar şunlardır (Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, 1983: 3-16):

- Türk Kültürünü Benimseme: Parti üyesi olmak isteyen bireylerin, Türk kültürünü benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu, partinin kültürel değerlere ve milli kimliğe verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilir.
- Tüzük ve Programı İmzalama: Aday üyelerin, partinin tüzük ve programını kabul ettiklerini ve bu belgeleri imzalayacaklarını bir giriş beyannamesi ile beyan etmeleri gerekmektedir. Bu, parti ilkelerine ve politikalarına bağlılık anlamına gelir.
- Aidat Ödeme Kabulü: Partiye üye olacak kişilerin, belirlenen parti aidatını ödemeyi kabul etmeleri şarttır. Aidatlar, partinin finansal sürdürülebilirliği ve aktivitelerinin desteklenmesi için önemlidir.
- Yaş Sınırı: Üye olacak kişilerin 21 yaşını tamamlamış olması gerekmektedir. Bu, siyasi faaliyetlerde bulunacak bireylerin bir olgunluk seviyesine ulaşmış olması gerektiği anlayışını yansıtır.
- Siyasi Hakların Kullanım Ehliyeti: Üye olacak bireylerin, siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip olmaları, yani yasal olarak siyaset yapma ve oy kullanma haklarının olması gerekmektedir. Bu, hukuki olarak siyasi faaliyetlerde bulunabilme kapasitesini ifade eder.

Bu şartlar, DYP'nin üye profilini belirlerken, partinin değerlerine ve Türk demokratik yapısına uygun bireylerin seçilmesini amaçlamaktadır.

3.1.3.3 Parti Finansmanı

Doğru Yol Partisi'nin (DYP) finansman kaynakları, partinin bağımsızlığı ve özerkliği açısından önemli bir faktördür. Maurice Duverger'in belirttiği üzere, bir partinin finans kaynaklarının çeşitliliği ve geniş bir üye tabanından küçük miktarlarda toplanan aidatlarla sağlanması, partinin özerkliğini artırabilir. Bu, partinin tek veya birkaç büyük bağışçıya bağımlı olmasının yarattığı riskleri azaltır (Duverger, 1974: 101-103).

DYP'nin gelir kaynakları, partinin geniş bir finansman ağına sahip olduğunu ve farklı kaynaklardan gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu gelirler şunlardır (Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, 1983: 3-16):

- Üyelik Ücretleri: Parti üyelerinden alınan giriş ücretleri ve düzenli olarak ödenen üyelik aidatları. Bu, üyelerin partinin faaliyetlerine ve giderlerine katkıda bulunduğu, aynı zamanda geniş bir üye tabanının küçük miktarda katkılarının toplamda önemli bir gelir kaynağı oluşturduğu anlamına gelir.
- Aday Adaylarından Alınan Ücretler: Milletvekili aday adaylarından alınan ücretler, seçim süreçlerinde aday olmak isteyenlerden toplanan katılım ücretleridir.
- Milletvekillerinden Alınan Ücretler: Partinin milletvekillerinden alınan milletvekilliği ücretleri, mecliste görev yapan üyelerin maaşlarının bir kısmının parti çalışmalarına aktarılması şeklinde işler.
- Satış Gelirleri: Parti bayrağı, flama, rozet ve benzeri materyallerin satışından elde edilen gelirler, parti yayınlarının satış bedelleri gibi kaynaklar da partinin gelirlerine katkıda bulunur.
- Etkinliklerden Elde Edilen Gelirler: Konser, balo, eğlence gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerden elde edilen gelirler.
- Mal Varlığından Sağlanan Gelirler: Partinin sahip olduğu mülklerden veya yatırımlardan elde edilen gelirler.
- Bağışlar: Kanuna uygun olarak kabul edilen bağışlar, bireylerin veya kurumların partiyi desteklemek amacıyla yaptığı mali katkılardır.

Bu çeşitlilik, DYP'nin farklı gelir kaynaklarına sahip olmasını ve bir finansman kaynağının azalması durumunda diğer kaynaklardan destek alabilmesini sağlar, bu da partinin özerkliğini korumasına yardımcı olmuştur.

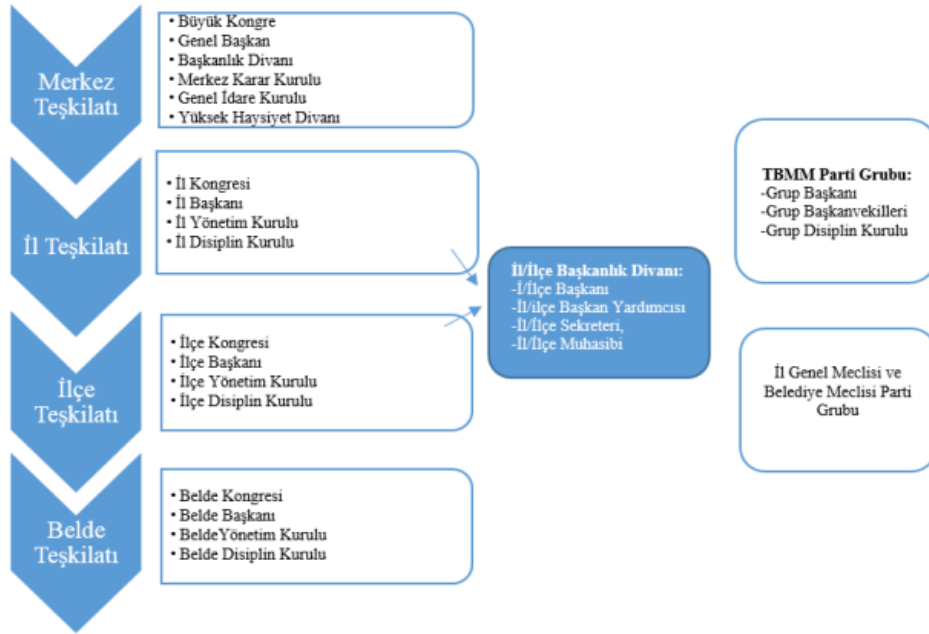
3.1.4 Doğru Yol Partisi'nin Örgütsel Yapısı

DYP, lider tarafından belirli sayıda delegenin bir kadro gibi görüldüğü ve bu kadronun her hareketinin izlendiği bir yapıda örgütlenmiştir. Tansu Çiller'in genel başkan olarak seçilmesinin ardından parti, yukarıdan aşağıya doğru bir rant dağıtım mekanizması içeren klientalist bir modele doğru evrilmeye başlamıştır (Bayramoğlu, 1995: 41). Parti tüzüğüne göre, DYP'nin temel teşkilatları arasında Belde, İlçe, İl ve Merkez teşkilatları ile TBMM Parti Grubu ve yerel meclislerdeki parti grupları yer alır. Yerel birimler, üst kademelerin kararlarına uymak

zorundadır ve her kademenin kendi içinde yapılan seçimlerle yönetim kurulları oluşturulur.

Yönetimde, özellikle delege seçimlerinde etkili olan birimler, beldelede Belde Yönetim Kurulu, il ve ilçelerde ise İl ve İlçe Yönetim Kurullarıdır. Bu kurullar, Siyasi Partiler Kanunu'na uygun şekilde, ilgili kongrelerde seçilir. İl ve İlçe Yönetim Kurullarının üye sayılarına büyük önem verilir; İlçe Yönetim Kurulu bir başkan ve en az 13 üye, İl Yönetim Kurulu ise bir başkan ve en az 14 üye ile kurulur. Bu yönetim kurulları, kendi aralarında gizli oyla başkan yardımcıları, bir sekreter ve bir muhasip seçerler. Bu ekip, "İl/ilçe Başkanlık Divanı" olarak adlandırılır. GİK, yerel özelliklere göre il ve ilçelerin büyük il/ilçe statüsünde düzenlenmesine karar verebilir ve yönetim kurullarının üye sayılarına ve görev dağılımlarına ilişkin düzenlemeler yapabilir. Bu, DYP'nin yerel düzeyde örgütlenmeye verdiği önemi gösterir (Cansever, 2019: 187-195).

1999'da yapılan tüzük değişikliği ile DYP, yan kuruluşlar eklemiş ve yurtdışı temsilcilikler düzenlemiştir. Kadın ve gençlik kolları gibi yan kuruluşlar tanımlanmış, ayrıca GİK kararı ile diğer yan kuruluşlar da kurulabilir. Parti, temsilde cinsiyet çeşitliliğine önem vermiş ve teşkilat organlarında her iki cinsiyetten en az %10 oranında üye bulunması kuralını getirmiştir.

Şekil 3.1. DYP Teşkilat Yapısı Kaynak: (Cansever, 2019: 189).

DYP, yapısal olarak bir kadro partisi niteliğinde olup, belirli sayıdaki delegeyi bir lider etrafında toplamıştır. Tansu Çiller'in genel başkan olmasıyla birlikte parti, daha çok yukarıdan aşağıya bir rant dağıtımına bürünerek klientalist bir modele yönelmiştir (Bayramoğlu, 1995: 41). Partinin teşkilat yapısı, Belde, İlçe, İl ve Merkez teşkilatları ile TBMM Parti Grubu ve yerel meclis gruplarını kapsar. Bu yapının her birimi bir üst kademe tarafından yönlendirilir ve denetlenir, böylece merkeziyetçi bir yapı korunur.

İl ve İlçe Kongrelerinde, yönetimi sağlamak üzere bir başkan, bir ikinci başkan ve gereken sayıda kâtip üyeden oluşan bir "kongre başkanlık divanı" kurulur. Kongre delegeleri hem seçilmiş hem de doğal üyelere oluşur, bu da çeşitlilik ve geniş kapsamlı temsiliyeti sağlar.

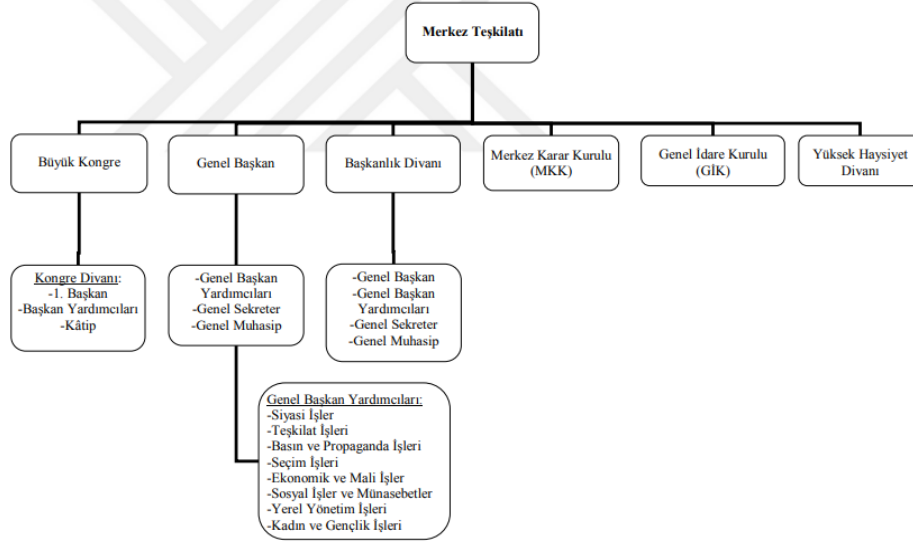
Merkez Teşkilat, DYP'nin en üst düzey yönetim organıdır ve Büyük Kongre, Genel Başkan, Başkanlık Divanı, Merkez Karar Kurulu (MKK), Genel İdare Kurulu (GİK) ve Yüksek Haysiyet Divanı'ndan oluşur. Büyük Kongre, parti tüzüğü gereğince en yüksek karar organı olarak işlev görür ve önemli kararlar alınır. Parti Genel Başkanı ve diğer yüksek düzey yöneticiler Büyük Kongre tarafından seçilir (Cansever, 2019: 187-195).

Büyük Kongre toplantılarında, öncelikle bir Başkan, yeterli sayıda İkinci Başkan ve bir Kâtip seçilerek bir Kongre Divanı oluşturulur. Bu divanın işlerini desteklemek amacıyla altı komisyon kurulur ve her biri kendi başkanını, ikinci başkanını, sözcüsünü ve iki katibini seçer.

Genel Başkan, Siyasi Partiler Kanunu'na uygun olarak, Büyük Kongre'nin salt çoğunluk oyu ile en fazla üç yıl süreyle seçilir ve Yüksek Haysiyet Divanı hariç tüm kurulların doğal başkanıdır. Genel Başkana destek olmak üzere sekiz genel başkan yardımcısı, bir genel sekreter ve bir genel muhasip atanır.

Ayrıca, parti tüzüğünde Genel Başkan'a danışmanlık yapacak bir "Temsilciler Meclisi" düzenlenmiştir. Bu meclis, parti kurucuları, eski genel başkanlar, MKK, GİK, Yüksek Haysiyet Divanı üyeleri, partili bakanlar, milletvekilleri ve İl Başkanlarından oluşur (Cansever, 2019: 187-195).

DYP'nin TBMM Parti Grubu, Grup Başkanı, Grup Yönetim Kurulu, Grup Başkanvekilleri ve Grup Disiplin Kurulu'ndan oluşur. Grup içinde, grup yönetimini desteklemek için iki grup başkanvekili seçilir ve "Grup Yönetim Kurulu" 13 üyeden, "Grup Disiplin Kurulu" ise seçilen 7 milletvekilinden oluşur.

Şekil 3.2. DYP Merkez Teşkilat Yapısı Kaynak: (Cansever, 2019: 191).

3.1.5 Doğru Yol Partisi'nin İdeolojik Temelleri

Danzikyan'a göre (1997: 56), parti, özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yasakların kalkmasına kadar, Süleyman Demirel'in genel başkanlığı dönemi, DYP-SHP koalisyonu süreci ve Tansu Çiller'in genel başkanlığı dönemi olmak üzere birkaç farklı kimlik mücadelesi içinde olmuştur. Her bir dönem, DYP'nin siyasi kimliğinde belirgin değişiklikler getirmiştir.

Parti, kurulduğu andan itibaren Adalet Partisi'nin (AP) devamı olduğunu iddia etmiş, ancak aynı zamanda değişen siyasi ortamda yeni liberal politikaları benimseyerek yeni bir kimlik oluşturma çabası içine girmiştir. Bu süreç, DYP'nin eski Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi'nin mirasını taşıdığı ve bu partilerin devamı olduğunu vurgulayarak meşruiyet kazanmaya çalıştığı bir dönem olarak başlamıştır (Cansever, 2019: 187-195).

1980'lerin sonrasında, özellikle Demirel ve ardından Çiller'in liderlikleri altında, DYP seçmen desteğindeki azalmayla karşı karşıya kalmış ve bu durum partinin yeni bir meşruiyet zemini oluşturma çabalarını hızlandırmıştır. 1990'lı yıllar boyunca, DYP yönetiminde ve ideolojisinde köklü bir değişim yaşanmış, liberal politikaları ön plana çıkararak hem ideolojik hem de söylemsel bir dönüşüm gerçekleştirmiştir (Dıvarcı, 1996: 56).

Bu dönemde, 24 Kasım 1990'daki 3. Olağan Büyük Kongresi önemli bir dönüm noktası olmuş, parti karar alma mekanizmalarına yeni yüzler dahil edilmiş ve parti vitrini değiştirilmiştir. Bu değişiklikler, DYP'nin siyasi stratejisinde ve kamusal imajında önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. 1995 sonrasında ise, parti, liberal politikaları daha da ön plana çıkaran belgeler yayımlamış ve bu yeni yönelimi pekiştirmeye çalışmıştır. Bu süreçler, DYP'nin hem iç dinamiklerinde hem de Türkiye'nin genel siyasi sahnesinde adaptasyon ve dönüşümünü gösteren önemli örneklerdir (Cansever, 2019: 187-195).

DYP'nin kökleri DP ve AP gibi geleneksel partiler üzerine kurulmuş olmasına rağmen, zaman içinde bu partilerin izlediği pragmatist politikalar nedeniyle ideolojik olarak tutarsız ve belirsiz bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Cizre'nin analizine göre (2002: 38), bu iki parti arasındaki tutarlılık ve birlik görüntüsü, ideolojik bağlılıktan ziyade lider bağlılığıyla sağlanmıştır. Özellikle 1980 sonrasında DYP'nin, AP'nin ideolojik mirasını takip etmediği ve savunmacı bir tutum benimsediği gözlemlenmiştir (Arcayürek, 2001: 88-90).

1990 öncesinde DYP, siyasi kimliğini kendi ideolojik inançlarını açıkça ortaya koyarak değil, ANAP'ın neoliberal politikalarının olumsuz yönlerini eleştirerek inşa etmiştir. Bu durum 1995 seçimlerine kadar devam etmiştir. Ancak 1995 sonrasında, DYP'nin politika ve söylemleri daha çok "ANAPlaşmış DYP" görüntüsü vermeye başlamıştır. ANAP'ın iktidarda olduğu dönemde gerçekleştirdiği ekonomik reformlar toplumsal dokuyu değiştirmiş ve DYP için potansiyel bir seçmen kitlesi oluşturmuştur. DYP, bu yeni seçmen kitlesini kazanmak adına, köylüyü, orta ve alt sınıfları piyasa liberalizminin zararlarından korumak amacıyla muhafazakâr popülist öğeler kullanmıştır (Danzikyan, 2001: 32-35).

1980 askeri darbesi sonrası, ANAP'ın siyaseti şekillendirdiği yeni muhafazakârlık ve neoliberalizm, siyasi alanda baskın bir ideoloji haline gelmiş; devlete dayalı kapitalist kalkınmacı modelin yerine, performanslarına göre puan veren ve antidevletçi değerleri destekleyen bir seçmen profili ortaya çıkmıştır (Cizre, 2002: 30-31). Bu yeni duruma adapte olmak zorunda kalan DYP, büyük sermaye sahipleri ve kentli seçmenleri kendine çekmek için muhafazakâr söylemlerin yanı sıra liberal söylemleri de benimsemek durumunda kalmıştır. Bu yeni siyasi profil, 1995 sonrası parti programlarına da yansımış ve DYP, liberal ekonomi politikalarını benimseyerek daha liberal bir söylem kullanmaya başlamıştır. Bu değişiklikler, DYP'nin ANAP'a yaklaştığını ve zaman içinde kendine yeni bir siyasal kimlik çizmeye çalıştığını göstermektedir (Cansever, 2019: 187-195).

1990'lı yıllarda DYP'nin siyasi kimliği ve ideolojik konumlandırması, dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerine uyum sağlama çabası içinde şekillenmiştir. Parti, 1990 tarihli parti programında ideolojik bir duruş sergilemekten kaçınmış, bunun yerine "milli bütünlük", "üstün ortak değerler" ve "Türk milliyetçiliği" gibi manevi değerlere vurgu yapmıştır. Bu değerler, parti tarafından büyük milletimizin bütünlüğünü ve beraberliğini sağlama, milli ihtiyaç ve menfaatleri bireysel menfaatlardan üstün tutma, nesiller arası bilinçli bir bağ kurma, milli, tarihi ve manevi değerlere saygı gösterme ve yeni nesilleri milli tarih şuuru içinde yetiştirme şeklinde tanımlanmıştır. Parti, milliyetçilik anlayışının milli hudutlar içinde birleştirici ve bütünleştirici olduğunu belirtmiştir (Dıvarcı, 1996: 56).

1991 seçimleri öncesinde, DYP siyasal kimlik oluşturma sürecinde demokratikleşme ve insan hakları kavramlarını ön plana çıkarmıştır. Süleyman Demirel, Paris Şartı ile evrenselleşen insan hakları kavramını aktif olarak kullanmıştır. 1991 seçim bildirgesinde, partinin ekonomik liberalizm ile sosyal devlet anlayışını benimsemiş olması, bir çelişki içinde olduğunu göstermiştir (Arcayürek, 2001: 88-90).

Tansu Çiller'in 1993 yılında partinin liderliğine geçmesiyle, DYP siyasi kimliğinde yeni bir dönem başlamıştır. Çiller, ANAP'ın zayıf yönleri olan sosyal

politikalara yönelik eleştirilerle siyasi kimlik oluşturma çabasını sürdürmüş, serbest piyasa ideolojisine bağlılığını vurgulamıştır. 1995 seçim bildirgesinden sonra ise parti belgelerinde ekonomik liberalizm, sosyal politikalarda liberal unsurlar ve insan hakları daha fazla vurgulanmıştır (Cansever, 2019: 187-195).

Sakallıoğlu'na göre (1996: 153), Çiller'in parti kimliğini şekillendirmedeki söylemi, Demirel'den dört önemli özellikle ayrılmaktadır: muhafazakâr popülizm, ideolojiye ve devlet iktidarına uygun olarak belirlenen öncelikler, piyasa ekonomisini siyasal liberalizmden ayıran bir liberalizm anlayışı ve hükümet performansını kilit bir boyut olarak gören yönetim anlayışı. Çiller dönemi, partinin daha militarist bir tavır sergilemesiyle de dikkat çekmiştir. Bu değişimler, DYP'nin siyasi stratejisinde ve toplum nezdindeki algısında önemli rol oynamıştır.

DYP'nin siyasi stratejisi, ideolojik olarak net bir çizgi takip etmekten ziyade, pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir. Parti, ekonomi politikalarında liberalizm ile devletçiliği bir arada savunmuş, parti belgelerinde siyasal özgürlükler, bireysel özgür düşünce ve temel hak ve özgürlükleri öne çıkarmıştır. Ancak, uygulamada devletin halka karşı korunması gerektiğini öne sürerek, bireysel temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamalara gitmiştir. Tansu Çiller'in liderliği altında, parti belgelerinde liberalizm vurgulanırken, söylemde muhafazakâr değerler ve milliyetçilik daha belirgin hale getirilmiştir. Bu durum, DYP'nin pragmatist ve esnek bir parti imajı çizdiğini göstermektedir (Tosun, 1999: 22-25).

Parti, 1990'lı yıllarda ideolojik konumunu net bir şekilde tanımlamaktan kaçınmış, 24-25 Kasım 1990 tarihindeki 3. Olağan Büyük Kongresi Sonuç Belgesinde kendisini "Türkiye'nin en iyi örgütlenmiş, en dinamik, en güçlü, milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi, ıslahatçı, milli idareci ve hürriyetçi partisi" olarak tanımlamıştır. Bu tanım, partinin çok yönlü bir ideolojiye sahip olduğunu ve farklı siyasi kavramları bünyesinde barındırdığını ortaya koymaktadır (Cansever, 2019: 187-195).

Seçim sonuçlarına göre, DYP'nin ideolojik konumu zaman içinde değişkenlik göstermiştir. 1991 seçimlerinde daha merkezde bir konumda iken (5,02 puan), 1995 seçimlerinden sonra sağa doğru 1,83 puanlık bir kayma

yaşamıştır. Sani ve Sartori (1983: 307-340), Castles ve Mair (1984: 73-88) ve Hazan'ın ideolojik konumlandırmalarına göre, DYP 1991 seçimlerinde ideolojik olarak merkezdeyken, 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde merkez sağ bir konumda yer almıştır. Bu ideolojik kayma, DYP'nin değişen siyasi stratejilerini ve toplumun değişen beklentilerine uyum sağlama çabalarını yansıtmaktadır.

3.1.6 Doğru Yol Partisi'nin Milletvekili Kadroları ve Seçmen Tabanı

DYP'nin milletvekili yaş dağılımı üzerine yapılan incelemeler, partinin parlamentodaki temsilcilerinin genellikle orta yaş ve üzeri gruplardan oluştuğunu göstermektedir. Tosun ve Tosun'un (2010: 29) çalışması, DYP'nin 18. dönem milletvekillerinin çoğunluğunun 41-45 yaş aralığında (%32,2) ve 36-40 yaş aralığında (%16,9) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, 19., 20. ve 21. dönemlerde de devam etmiş, 41-50 ve 51-60 yaş aralıkları her dönemde en yoğun yaş grupları olarak belirlenmiştir (Turan, 2007: 437-469).

Aynı zamanda, her incelenen dönemde 61 yaş ve üzeri milletvekillerinin oranı, 31-40 yaş arasındaki milletvekillerinden daha fazla olmuştur. Özellikle 19. dönemde, 61 ve üzeri yaş grubundaki milletvekillerinin oranı (%15,17) diğer dönemlere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu yaş grubundaki milletvekillerinin yüksek oranı, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanan ve 1987 referandumundan sonra 20 Ekim 1991 seçimleri ile yeniden parlamentoya giren Demirel ve eski AP ekibinin tekrar siyasete dönüşüyle ilişkilendirilebilir (Cansever, 2019: 185-195).

I. Çiller hükümetinin ilk kabinesinin yaş ortalamasının 51 olması, DYP'nin yaşça daha olgun milletvekillerine ve hükümet üyelerine sahip olduğunu gösteren bir diğer veridir. Bu durum, partinin tecrübeli siyasetçilere yaslanarak politik ve idari kararlar almayı tercih ettiğini de göstermektedir. Bu yaş dağılımı, aynı zamanda partinin politikalarını ve yönetim anlayışını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir (Turan, 2007: 437-469).

DYP'nin 19., 20. ve 21. dönemlerdeki kadın milletvekili oranları, Türkiye'nin genel siyasi yapısında kadın temsilciliğinin düşük olması trendine paralel şekilde oldukça düşük kalmıştır. Kadın milletvekillerinin oranı her

dönemde %3'ün altında seyretmiş, ancak 20. dönemde bu oran %5.19'a çıkarak DYP'yi, meclisteki kadın parlamenter sayısı en yüksek siyasi parti yapmıştır. 21. dönemde ise, 11 kadın milletvekili ile DSP'nin ardından en fazla kadın parlamentere sahip ikinci parti olmuştur. Bu durum, Türkiye'de kadınların siyasi temsilindeki genel zorlukları ve cinsiyet eşitliği konusundaki mevcut engelleri yansıtmaktadır (Cansever, 2019: 185-195).

DYP milletvekillerinin eğitim durumuna bakıldığında, lisans mezunlarının oranının bu üç dönem boyunca en yüksek olduğu, lisansüstü eğitim alanların oranının ise lise mezunlarından yüksek olmasına rağmen birbirine yakın olduğu gözlemlenmiştir. Bu, milletvekillerinin genel olarak yüksek eğitim seviyesine sahip olduğunu göstermektedir (Turan, 2007: 437-469).

Milletvekillerinin mesleki geçmişlerine dair ilginç bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin, 19. dönemde altı milletvekili hem siyaset yaparken hem de çiftçilikle uğraşmış, üç avukat ve bir büyükelçi gazetecilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu dönemde 15 milletvekili ilk siyasi deneyimlerini il genel meclisi veya belediye meclisi üyeliği yaparak, 12'si ise belediye başkanlığı yaparak kazanmıştır. 20. dönemde yedi milletvekili çiftçilik yapmış, iki mühendis kamu sektöründe üst düzey yöneticilik yapmış ve dört milletvekili gazetecilikle uğraşmıştır. Ayrıca, bu dönemde beş milletvekili daha önce belediye başkanlığı, 11'i ise il genel meclisi veya belediye meclisi üyeliği yapmıştır. 21. dönemde ise, beş milletvekili çiftçilik yaparken aynı zamanda başka meslek gruplarına ait işlerle de meşgul olmuş ve bu dönemde de milletvekilleri siyasi deneyimlerini yerel yönetimlerde kazanmışlardır (Cansever, 2019: 185-195).

DYP'nin üç dönem boyunca milletvekillerinin meslek dağılımlarına bakıldığında, serbest meslek grubunun sürekli en yüksek oranda temsil edilen grup olduğu görülmektedir. Bu grubun içinde özellikle mühendis, mimar ve müteahhit meslekleri öne çıkmaktadır. Tosun ve Tosun'un (2010: 32) yaptığı araştırmada, 17. ve 18. dönemlerde de serbest mesleklerin en yüksek oranda olduğu ve bu meslek grubu içinde mühendis, mimar, müteahhit ve teknisyenlerin özellikle belirgin olduğu tespit edilmiştir. Her dönemde kamu bürokrasisi grubundan gelenler arasında üst düzey kamu yöneticilerinin oranı diğer meslek

gruplarına kıyasla daha fazla olmuştur. Bu, DYP'nin siyasi yapılanmasında devlet tecrübesine sahip bireylerin önemli rol oynadığını göstermektedir. Girişimci grup içinde ise sanayici, tüccar ve esnafların oranı çiftçilere göre daha yüksektir, ancak çiftçi oranının düşük görünmesi yanıltıcı olabilir. Çünkü bazı milletvekilleri asıl meslekleri yanında çiftçilik de yapmaktadır, dolayısıyla bu oranların gerçeklikten farklı algılanmasına neden olabilir (Cansever, 2019: 185-195).

DYP'nin milletvekili yapısının incelenmesi, parti içerisinde serbest meslek grubunun her üç dönemde de ağırlıklı olduğunu göstermektedir. 19. dönemde serbest meslek grubu oranı %31.45 iken, bu oran 20. dönemde %25.92'ye düşmüş, 21. dönemde ise %22.35'e gerilemiştir. Ancak bu grup, her dönem en büyük meslek grubunu oluşturmuştur. Bu grup içinde özellikle mühendis, mimar ve müteahhit meslekleri öne çıkmaktadır. Kamu bürokrasisi ve girişimci gruplarının oranı da dikkat çekicidir. Özellikle 20. dönemde kamu bürokrasisinden gelenlerin oranı artarak ikinci sıraya yükselmiş, sanayici kesiminin artış göstermesi DYP'nin büyük burjuvazi ile güçlü bağlar kurduğunu göstermektedir (Turan, 2007: 437-469).

21. dönemde serbest meslek grubundan sonra girişimci grubun %21.18 oranıyla ikinci sıraya yükselmiş, kamu bürokrasisi %18.82 ile üçüncü sırada yer almıştır. Çiftçilerin oranının artışı, DYP'nin kırsal kesimle olan bağlarını koruduğunu ve taşra burjuvazisinin desteğini sürdürdüğünü gösterir. Milletvekillerinin genel mesleki dağılımı, DYP'nin serbest meslek sahipleri ve kamu bürokrasisi ile güçlü bağları olduğunu, aynı zamanda parti politikalarının bu grupların çıkarlarını yansıtmaya eğiliminde olduğunu ortaya koyar. DYP milletvekillerinin eğitim düzeyleri yüksek olup, genellikle üniversite mezunu ve üzeri eğitim seviyelerine sahiptirler (Turan, 2007: 437-469).

Parti içerisinde kadın milletvekillerinin oranı düşük kalmıştır. Her ne kadar 20. dönemde kadın milletvekili oranı artarak en yüksek seviyeye ulaşmış olsa da erkeklere kıyasla hâlâ çok düşüktür. Bu durum, Türkiye'deki genel siyasi yapıda kadınların yeterince temsil edilmediğini ve siyasetin erkek egemen bir alan olmaya devam ettiğini göstermektedir (Cansever, 2019: 185-195). Kadınların siyasal katılımındaki bu sınırlılık, yalnızca parti içi temsil dinamikleriyle sınırlı

kalmayıp, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısındaki eşitsizliklerle de yakından ilişkilidir. Özellikle kırsal kesimde ekonomik sıkıntılar, toplumsal cinsiyet rolleri ve politikaya erişimdeki engeller kadınların siyasal alana katılımını daha da zorlaştırmıştır.

Adalet Partisi (AP), Demokrat Parti'nin (DP) devamı niteliğinde kurulmuş ve DP'nin ağırlıklı olarak destek aldığı köylü seçmenlerden büyük bir destek görmüştür. Türkiye'de uygulanan Toprak Kanunu ve tarım politikaları, küçük köylüleri zor durumda bırakmış; toprakların parçalanması ve tarımın getirisinin düşmesi köylülerin geçim sıkıntısı yaşamasına neden olmuştur. Bu durum, köylülerin ekonomik fırsatlar arayışı içinde şehirlere göç etmelerine yol açmıştır (Turan, 2007: 437-469).

Şehirlerdeki sanayileşme ve fabrikaların açılması, kırsal kesimden gelen genç nüfusu şehirlere çekmiş, bu da kentlerde kentlileşememiş ve ekonomik olarak entegre olamamış büyük bir nüfusun oluşmasına sebep olmuştur. AP'nin seçmen tabanı, esas olarak bu kentlileşememiş köylüler ve hâlâ köylerde yaşamakta olan geleneksel köylülerden oluşmaktaydı (Cansever, 2019: 185-195).

1980 askeri darbesi sonrasında kurulan Doğru Yol Partisi (DYP), AP'nin ideolojik ve siyasal mirasını devralarak, benzer bir seçmen tabanına hitap etmiştir. DYP'nin 1990'lı yıllardaki siyasi başarısı, büyük ölçüde AP'den devraldığı ve zamanla kendi bünyesinde daha da geliştirdiği bu iki seçmen grubundan aldığı destekle şekillenmiştir. Bu taban, hem köyden kente yeni göç etmiş kişileri hem de kentleşme sürecine tam olarak entegre olamamış bireyleri kapsamaktadır. DYP'nin politikaları ve siyasal stratejileri, bu çeşitli ve karmaşık seçmen yapısının gereksinimlerine cevap vermeye çalışmıştır, ki bu da partinin popülaritesinin ve etkisinin sürekliliğini sağlamıştır (Turan, 2007: 437-469).

1996'dan 2002'ye kadar DYP'nin seçmen desteği sürekli olarak azalmıştır. 1996 yılında yapılan bir araştırmada %13,1 oranında seçmenin DYP'ye destek verdiği belirlenirken, bu oran 1998'de %10,1'e ve 2002'de ise %9,2'ye düşmüştür. Bu dönemde DYP, 1996 ve 1998 yıllarında ANAP ve Refah Partisi'nin ardından Türkiye'nin üçüncü büyük partisi konumundayken, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) ardından ikinci sıraya yükselmiştir. Ancak bu

yükseliş, seçmen desteğindeki genel düşüş trendini durduramamıştır. 2002 seçim sonuçları, DYP'nin seçmen tabanının önemli ölçüde eridiğini ortaya koymuştur (Cansever, 2019: 185-195).

2003 ve 2004 yıllarında yapılan bir başka araştırma ise, AK Parti'nin %51,9 ile açık ara önde olduğunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) %12,1 ile ikinci sırada yer aldığını göstermiştir. Bu araştırmalarda, DYP'nin seçmen desteğinin daha da azalarak %3,2'ye düştüğü belirlenmiştir (Erder ve Tüzün, 2004: 66). Bu oranlar, DYP'nin giderek azalan popüleritesini ve Türk siyasi arenasındaki yerinin ne derece değiştiğini gözler önüne sermektedir.

1996 yılında yapılan bir araştırmada, Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kentlerdeki ve kırsal alanlardaki seçmen dağılımı dikkat çekici bir denge sergilemiştir. Kentlerdeki destek oranı %49,5 iken, kırsal alanlardaki destek oranı %50,5 olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde DYP, Refah Partisi'nden (RP) sonra kırsal kesimden en çok oyu alan ikinci parti olmuştur (Erder, 1999: 109). 1998 yılına gelindiğinde, kırsal kesimden aldığı destek artarken, kentlerden aldığı destek %44,3'ten %32,3'e düşmüştür. Bu, DYP'nin kentlerdeki seçmenler arasında ciddi bir oy kaybı yaşadığını göstermektedir.

2002 yılında yapılan başka bir araştırmada ise, DYP'nin hem kentlerde hem de kırsal alanlarda önemli ölçüde seçmen kaybettiği görülmüştür. Yine de partinin en fazla desteği kırsal kesimden almaya devam ettiği belirlenmiştir. DYP'nin toplam seçmen tabanının %65'i kırsal alanlardan, %35'i ise kentlerden gelmektedir. Bu, DYP'nin özellikle merkez sağ bir seçmen tabanına hitap ettiğini ve kırsal kesimden sürekli olarak daha yüksek oranda destek gördüğünü gösterir.

1991, 1995 ve 1999 genel seçimleri ile 1994 ve 1999 yerel seçim sonuçları, DYP'nin seçmen tabanının büyük oranda kırsal kesimden oluştuğunu teyit etmektedir. Özellikle 1999 yerel seçimlerinde, DYP'nin oy oranı yüksek olmamakla birlikte kazandığı belediye sayısının düşük olmaması, özellikle küçük ilçe ve beldelerden aldığı destekle açıklanabilir. Kiriş'in (2005: 44-49) yaptığı çalışma, 1999 seçimlerinde DYP'nin kentlerdeki oy oranının %12,21 iken, 2002 seçimlerinde büyük bir düşüşle %8,90'a gerilediğini; kırsal alanlardaki oylarının ise %15,96'dan %13,44'e düştüğünü ortaya koymuştur. Bu veriler, DYP'nin zaman

içinde hem kırsal hem de kentsel alanlarda oy kaybettiğini, ancak kırsal kesimdeki nispeten daha güçlü varlığını koruduğunu göstermektedir.

Doğru Yol Partisi'nin (DYP) seçmen desteği, yaş gruplarına göre incelendiğinde, özellikle 55 yaş ve üstü gruplardan en yüksek desteği aldığı gözlemlenmiştir. Bu yaş grubundan %17,1 oranında destek alırken, bu oran genç seçmenlerde daha düşük seyretmektedir. Özellikle 18-20 yaş grubundan 1996'da %15,6 olan destek, 1998'de %9,4'e düşmüş, benzer şekilde 21-24 yaş grubunda ise %10,3 oranında bir destek saptanmıştır. Araştırmalar, 55 yaş ve üstü seçmenler arasında DYP'nin diğer partilere göre en yüksek destek oranına sahip olduğunu belirtmektedir (Erder, 1999: 111).

Sitembölükbaşı'nın (2001: 112) Isparta'da gerçekleştirdiği araştırma da bu bulguları destekler niteliktedir; yaş ilerledikçe DYP'ye olan destek artmış, bu destek özellikle emekli kesimden gelmiştir. 2002 yılında yapılan araştırmalar, 55 yaş ve üstü grubun yanı sıra 40-54 yaş arası grubun da DYP'ye %11,0 ile en yüksek oranda destek verdiğini göstermiştir. Bu iki yaş grubu DYP'nin en güçlü seçmen tabanını oluşturmuştur.

Daha genç seçmen grupları arasında ise DYP'nin desteği görece daha düşüktür. 25-39 yaş aralığında %8,9, 21-24 yaş aralığında %7,1 ve 18-20 yaş aralığında %5,0 destek görülmüştür. Bu durum, partinin genç seçmenler arasında daha az temsil edildiğini ve en az desteği en genç yaş grubundan aldığını ortaya koymaktadır.

3.1.7 Doğru Yol Partisi'nin Parti Programı ve Seçim Beyannameleri

Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kuruluş aşamasında belirlediği 28 ilke, partinin temel hedeflerini ve politik duruşunu şekillendiren önemli bir çerçeve sunar. Bu ilkeler arasında, Cumhuriyet değerlerine sıkı sıkıya bağlılık, demokrasiye olan inanç ve demokratik değerleri öncelikli tutma, bireysel hak ve özgürlüklere tam destek gibi temel prensipler yer alır. DYP'nin programında, milliyetçilik de önemli bir yer tutar; milli egemenliği, milli iradeyi üstün kılmayı ve milli birlik ile beraberliği teşvik etmeyi hedefler. Bu milli birlik ve beraberlik, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğünü, insan haklarına saygıyı ve

demokratik, sosyal bir hukuk devleti olarak kurulan yapısını korumayı amaçlamaktadır (1983 Doğru Yol Partisi Programı, md. 23, 38).

Parti, manevi değerlere ve inançlara saygı duyan, ancak laiklik çerçevesinde bu değerlerin korunup sürdürülmesi gerektiğine inanır. Programda laiklik, devletin din ve inançlara karşı olmadığı, ancak bir laik devlet yapısını benimsediği vurgulanır. DYP'nin 1983 yılında oluşturulan programında, millet egemenliği vurgusu somut bir şekilde yer almakta, genel olarak parti, gücünü milli, manevi ve tarihi değerlerden alarak, din ile devlet işlerinin ayrılığını kabul eden, insan haklarına ve milliyetçiliğe büyük önem veren bir anlayışı benimser. Karma ekonomi anlayışını da kabul eden parti, ekonomik politikalarda hem devletin hem de özel sektörün rol almasını destekler. Bu, DYP'nin hem geleneksel değerlere bağlılık gösterdiğini hem de modern demokratik ilkeleri benimsediğini gösteren bir politika bütünlüğü sunmaktadır (1983 Doğru Yol Partisi Programı, md. 23, 38).

Doğru Yol Partisi (DYP), parti tarihinde ideolojik konumunu ve politik duruşunu çeşitli dönemlerde farklı şekillerde ifade etmiştir. 1995 yılı öncesi dönemde, parti belgeleri ve söylemleri daha çok milliyetçi ve muhafazakâr temalar üzerine yoğunlaşmışken, 1995 seçimleri sonrası DYP'nin belgelerinde daha liberal ve demokratikleşmeye yönelik politikalar öne çıkmaya başlamıştır. Bu değişim, partinin ekonomik ve toplumsal politikalarında da kendini göstermiştir (Özkan, 2007: 202).

1995 öncesi DYP, belgelerinde milliyetçi ve muhafazakâr bir çizgide politikalarını sunarken, bu dönemde Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile kurduğu koalisyon ve bu süreçte sergilediği liberal duruş, parti belgelerindeki geleneksel çizgiyle çelişmiştir. 1995 sonrasında ise, partinin belgeleri liberal ekonomi politikalarını daha fazla benimsemiş, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme ve devletin rolünün azaltılması gibi konulara vurgu yapmıştır. Ayrıca bireysel hak ve özgürlükler, kadın ve gençlere yönelik politikalar ile aile politikalarında daha açık ve liberal bir yaklaşım benimsenmiştir (Özkan, 2007: 202).

Partinin 1999 tüzüğünü yenilemesi ve kadın ve gençlik kollarına verdiği önem, bu dönüşümü belgelerine yansıttığı anlamına gelmektedir. Eğitim politikalarında da 1995 öncesinde eğitimde fırsat eşitliği ve eğitim imkanlarının iyileştirilmesine odaklanılırken, 1995 sonrasında eğitimin kalitesinin artırılması, okullaşma oranlarının yükseltilmesi ve teknoloji destekli eğitime daha büyük bir önem verilmiştir (Yıldız, 2002: 123).

DYP'nin 1990 yılında yayımlanan parti programı, milli değerlere ve milliyetçilik üzerine yoğunlaşmış, kadın ve gençlerle ilgili politikaları ise belirgin bir şekilde ele almamıştır. Program, milli birlik ve beraberliği, insan haklarına saygıyı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik yapısını koruma görevini vurgulamaktadır. Ayrıca, hürriyet, adalet, huzur ve refah hedeflerine ulaşmayı parti misyonu olarak belirtmiştir. Bu dönemdeki politikalarda karma ekonomi anlayışı benimsenmiş ve batı hukukuna uyumlu bir toplum düzeni oluşturma hedefi güdülmüştür (Özkan, 2007: 202).

1991 seçim bildirgesiyle birlikte, DYP sosyal politikalar ve devletin bu alandaki rolüne daha fazla odaklanmış, özellikle gençler ve kadınlar için belirli politikalar belirlenmiştir. Ancak, parti belgelerinde kadın ve aile politikalarında daha muhafazakâr bir bakış açısıyla ev kadınlarına yönelik politikalar geliştirilmiştir. DYP, 1995 yılına gelindiğinde ise kadınların toplumsal yaşamda güçlendirilmesine yönelik daha kapsayıcı ve liberal politikalar geliştirmiştir (Yıldız, 2002: 123).

Süleyman Demirel'in liderliğinde, DYP'nin 1991 seçimlerinde kullandığı popülist söylem, ANAP iktidarını eleştirerek ve iktidara geldiklerinde yapacaklarını vaat ederek dikkat çekmiştir. Seçim bildirgesinde, pazar ekonomisine geçiş, kadınların ve tüketicilerin desteklenmesi, gecekondu sorununun tanınması, ve toplumsal yenileşmeye vurgu yapılmıştır. Bu vaatler, Demirel'in SHP ile oluşturduğu koalisyon hükümetinin programında da yer almıştır (Özkan, 2007: 202).

1991 seçim bildirgesi, sosyal refah, kapsamlı sosyal haklar ve serbest piyasa ekonomisi gibi konulara odaklanmış, ancak "sosyal refah devleti" ve "gerçek piyasa ekonomisi" vaatleri arasındaki çelişkiler de eleştirilere konu

olmuştur. Parti, "konuşan Türkiye" ve "DYP tek başına iktidar" gibi sloganlarla seçim kampanyası yürütmüş, katılımcılık ve şeffaflık vurgusuyla dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Ancak bu söylemler, parti politikalarındaki belirgin çelişkilerle birlikte, DYP'nin sosyal devlet anlayışıyla ne kadar uyumlu olduğu sorusunu gündeme getirmiştir (Tokgöz, 2010: 322, 325).

1994 yerel seçimlerde Tansu Çiller, terörle mücadele ve Mesut Yılmaz'ın liderliğindeki ANAP'a yönelik eleştirileriyle öne çıkmıştır. Çiller, "DYP'ye verilen her oy teröre darbe, on yıldır bozulan ekonomiye çaredir" gibi ifadelerle seçmenlere seslenmiş, Yılmaz'ı ise "kaçak oy peşinde" olmakla suçlamıştır. Aynı zamanda, gecekondü sahiplerine iki üç katlı evler yapıp tapusuyla verileceği vaadinde bulunmuştur (Tokgöz, 2010: 326).

1995 genel seçimleri için "Hedef 2000'ler Tek Çözüm Çiller" sloganıyla bir bildirge yayımlayan Çiller, bu dönemde özellikle Gümrük Birliği sonrası AB'ye üyelik hedeflerini ve ekonomide özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisine geçişi vurgulamıştır. Ancak Çiller, 1995 seçim kampanyasını Mesut Yılmaz ve Necmettin Erbakan'a karşı negatif bir kampanya olarak yürütmüştür. Özellikle Yılmaz'a yönelik olarak "Türkiye'de cari olan laiklik anlayışını reddediyoruz" diyen bir zihniyet ile işbirliği yapmakla suçlanmış, aynı zamanda "Biz yaparız onlar yıkar" gibi ifadelerle ANAP ve Refah Partisi'ni eleştirmiştir (Özkan, 2007: 252; Tokgöz, 2010: 325).

Çiller'in liderliğinde DYP, 1999 seçimlerine doğru daha muhafazakâr ve milliyetçi bir söylem benimsemiştir. Ancak bu dönemde de partinin DP'nin devamı olduğunu vurgulayan ve "Yeter! Hak Millet'in" gibi sloganlarla seçim kampanyasını yürütmüştür. Çiller, ayrıca 1998'de "ikinci Demokrasi Paketi"ni açıklayarak siyasi partilerden yargıya ve yerel yönetimlere kadar siyasetin liberalleşmesini savunmuştur.

Çiller'in dönemi boyunca yürüttüğü politikalar ve kampanyalar, DYP'nin ideolojik tutarlılığını sorgulatmış, tutarsızlıklar ve yolsuzluk iddiaları partiyi zor durumda bırakmıştır. 2002 seçimlerinde partinin baraj altında kalması, Çiller'in politikalarının ve liderliğinin parti üzerindeki olumsuz etkilerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Çaha vd., 2008: 265).

4. BÖLÜM

4.1. DOĞRU YOL PARTİSİ GENEL BAŞKANLARI VE SOSYAL POLİTİKALARI

4.1.1 Doğru Yol Partisi'nin Politika ve Söylemleri

1980 askeri darbesi sonrasında yaşanan mağduriyetler, DYP'nin siyasal dilinde ve partinin profilinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Parti, Süleyman Demirel liderliğinde demokrasi ve demokratikleşme üzerine yoğunlaşarak, sosyal devlet anlayışını ve insan odaklı politikaları öne çıkarmıştır. Demirel'in vurgusu, milli iradenin güçlendirilmesi ve sivil siyasetin ön plana çıkarılması üzerine olmuştur. Ancak, Demirel dönemindeki bu demokratikleşme söylemlerine rağmen, sosyal refah, sivilleşme ve insan hakları gibi konularda somut politika değişiklikleri gözlemlenmemiştir (Sakallıoğlu, 1996: 1258; Cizre, 1999: 47-48).

Demirel'in ardından DYP'nin başına geçen Tansu Çiller'in liderliği ise "daha çok toplum, daha az devlet" anlayışı ile tanımlanmıştır. DYP, liberal ekonomik politikalara daima bir temkinle yaklaşmış ve serbest piyasa ekonomisinin toplumsal dengeler üzerinde yıkıcı etkiler yapabileceğini savunmuştur. Bu nedenle, partinin politikası, devletin öncülüğünde "toplumculuk ile liberalizmi birleştirme" ve "ekonomik kaynakların bireyler arasında eşit paylaşımı" gibi ilkeler etrafında şekillenmiştir (Cizre, 1999: 40; Sakallıoğlu, 1996: 144-146).

1991 yılında yapılan genel seçimlerde Demirel, DYP'nin kampanyasını demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi üzerine kurmuş, bu durum partinin sosyal refah ve piyasa ekonomisiyle uyumlu bir çizgide olduğunu göstermiştir. (Kahraman, 1995: 227) bu dönem için DYP'nin, SHP'ye yaklaştığı şeklinde bir yorumda bulunmuştur.

DYP, ANAP karşısında kendi siyasal kimliğini inşa ederken en çok demokratikleşme ve sivilleşme vurgularına odaklanmıştır. Parti, devletçi yaklaşımlarıyla kendi geleneksel seçmen tabanına hitap etmeyi hedeflerken, demokratikleşme söylemi sayesinde daha geniş sosyal kesimlere ulaşmayı

amaçlamıştır. Bu iki farklı söylemi bir arada kullanarak, kırsal seçmen kitlesinin yanı sıra kentli seçmenlerin desteğini kazanmayı hedeflemiştir (Cizre, 1999: 41). 1991 genel seçimleri, DYP'nin demokrasiye vurgu yapan söylemini ve devletçi yapısını koruyarak, sivil toplumun daha geniş kesimlerini etkisi altına alabildiğini göstermiştir (Cizre, 1999: 47).

1980'lerden 1990'lara uzanan süreçte DYP'nin demokratikleşmeye dayalı ideolojik konumu, 1990'lı yıllarda Tansu Çiller'in liderliğiyle farklı bir yönelim kazanmıştır. Çiller dönemi, Süleyman Demirel'in merkezinde bulunduğu demokratikleşme anlayışından ayrılarak, çoğulculuk, katılım ve insan hakları gibi kavramlar yerine birlik, bütünlük, bayrak ve ezan gibi milliyetçi ve muhafazakâr söylemlere ağırlık vermiştir (Doğan, 1993: 11; Sazak, 1993: 12). Bu süreçte Kürt meselesi de siyasal güç kazanmanın bir aracı olarak öne çıkmış, özellikle 1995 sonrası Çiller, radikal milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerle yakınlaşarak ideolojik olarak daha sağa yönelmiştir. Kürt hareketlerine karşı yükselen radikal Türk milliyetçiliğiyle iş birliği içinde hareket etmiş ve muhafazakâr bir çizgiye evrilmiştir. Bu bağlamda, Çiller'in siyaset anlayışı, 1980 öncesi Demirel'in muhafazakâr otoriter çevrelerle kurduğu ilişkileri andırsa da Çiller'in askerle kurduğu yakın iş birliği onu Demirel'den ayıran önemli bir nokta olmuştur. Demirel, şiddet olaylarına ilişkin zaman zaman askeri bürokrasiyi eleştirirken, Çiller genellikle ordu ile uyum içinde hareket etmiş ve ortak politikalar geliştirmiştir (Sakallıoğlu, 1996: 1263).

Özellikle Ağustos 1993 ve 1994 yıllarında Genelkurmay Başkanı atamalarında, Çiller'in askeri hiyerarşinin taleplerine boyun eğdiği gözlemlenmiştir (Cizre, 1999: 55). Onun döneminde, PKK ile mücadelede en sert yöntemlerin uygulanmasına karar verilmiş, Güneydoğu'da düşük yoğunluklu savaş stratejisi benimsenmiş, özel kuvvetler kurulmuş ve emekli emniyet yetkilileri bakanlık kademelerine atanmıştır. Bu süreçte, özel yetkilere sahip valiler atanarak güvenlik politikalarına ağırlık verilmiş, Türkiye en radikal milliyetçi-militarist dönemlerinden birini yaşamıştır. 2002 seçimlerine gelindiğinde, bu sert güvenlik politikalarının sonucunda yaklaşık on yıl süren mücadele sonrasında Öcalan yakalanmış ve PKK'nın terör olayları sayısı önemli ölçüde zayıflamıştır (Kahraman, 2009: 175).

Tansu Çiller'in liderliğiyle birlikte DYP'nin siyasal söylemi, Türk milliyetçiliği, kültürel değerler ve dini unsurları merkeze alan bir çizgiye yönelmiş, bu doğrultuda parti ideolojik olarak sağa kaymaya başlamıştır. Parti söylemlerinde vatanseverlik, bayrak, ezan, kan ve fedakârlık gibi temalar öne çıkarılmış, bu unsurlar İslam dini ile harmanlanarak milliyetçi-muhafazakâr bir söylem inşa edilmiştir. DYP'nin ideolojik yapısı Çiller döneminde önemli bir değişim geçirirken, bu süreçte demokrasi söylemi de dönüşüm yaşamış; önceki dönemlerde sosyal devlet, insan hakları ve militarizm karşıtlığı gibi temalarla ilişkilendirilen demokrasi anlayışı, Çiller ile birlikte birlik, beraberlik ve ulusal değerlerle özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Çiller'in milliyetçi ve dini söylemleri, özellikle taşra eksenli orta sınıflara hitap eden klasik muhafazakâr popülist bir politikaya evrilmiştir (Çavuşoğlu, 2010: 24).

DYP'nin geleneksel seçmen kitlesinin ağırlıklı olarak kırsal kesimden oluşması, partinin politikalarına ve söylemlerine de yansımış, bu doğrultuda "Kentte ne varsa, köyde de olacak" sloganı sıkça kullanılmıştır. Bu slogan, DP-AP-DYP çizgisinin en belirgin politik söylemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Çavuşoğlu, 2010: 24). Ancak 1990'lı yılların ekonomik göstergeleri incelendiğinde, DYP'nin kırsal tabanını ihmal ettiği görülmektedir. Tıpkı ANAP gibi, Çiller liderliğindeki DYP de kırsal kesimin sorunlarını geri plana atmış, tarım sektöründe büyüme hızı yavaşlamış ve tarımsal üretimin milli gelir içindeki payı azalmıştır. Bu durum, DYP'nin kırsal seçmen desteğini kaybetmesine yol açarken, partinin kent seçmenini kazanma çabaları da bu kaybı telafi edememiştir. Kırsal seçmenin oy oranındaki düşüş, hem DYP'nin kent seçmenine yönelik geliştirdiği yeni söylemlerin etkisine hem de kırsal nüfusun kentlere göç etmesine bağlanabilir.

Çiller'in muhafazakâr popülist ideolojiyi benimsemesi, piyasa ekonomisi ile siyasal liberalizmi ayıran ekonomik pragmatizmi savunması ve askeri kurumlara olan yakınlığı, parti kimliğinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bu bağlamda, Çiller'in söylemleri, Demirel'in refah toplumu, sivilleşme ve insan hakları eksenli demokratikleşme anlayışıyla belirgin bir tezat oluşturmuştur. Çiller'in milliyetçi popülist yaklaşımı, vatanseverlik, bayrak, kan ve fedakârlık gibi temaları dinî değerlerle birleştirmiş, bu da partinin merkez sağdan uzaklaşıp daha muhafazakâr

bir konuma yerleşmesine neden olmuştur. Kendini her zaman milliyetçi olarak tanımlayan Çiller, Türk milliyetçiliğinin kültürel ve dinsel boyutlarını vurgulayan söylemleriyle DYP'nin ideolojik kaymasını pekiştirmiştir (Cizre, 1999: 49; Sakallıoğlu, 1996: 151).

Özellikle 1995 sonrasında Çiller, DYP'yi muhafazakâr popülist bir çizgiye çekerek, siyaset sahnesinde giderek güçlenen RP'nin (Refah Partisi) etki alanına giren toplumsal kesimleri geri kazanmayı hedeflemiştir. Böylece DYP, merkez sağdaki konumunu korumaya çalışırken, bir yandan da RP/FP'nin (Fazilet Partisi) çekim alanına giren seçmen kitlesini kazanmak için ideolojik olarak uçlara yönelmiş, aynı zamanda kentli ve liberal seçmeni çekmek, büyük sermaye çevrelerinin desteğini almak amacıyla söylemlerinde liberal bir çerçeve çizmeye çalışmıştır (Coşar, 1999: 56). Bu stratejik yönelim, DYP'nin siyasal kimliğinde önemli bir kırılma yaratmış, partinin merkez sağdaki geleneksel konumundan uzaklaşmasına neden olmuştur.

1970'lerin sonlarından başlayarak piyasa ekonomisine geçiş yapan Batılı olmayan ülkeler, 1990'lara gelindiğinde neoliberal politikaların yarattığı bir krize girmişlerdir. Bu süreçte, geleneksel temsili demokrasinin ve devlet kurumlarının toplum üzerinde yarattığı derin hayal kırıklıkları insanları umutsuzluğa sürüklemiştir. 1990'ların Türkiye'sinde ekonomik liberalizmin yol açtığı sosyal dengesizlikler ve çözümlerin yanı sıra, siyasetteki ifade özgürlüğünün artmasıyla beraber etnik ve dini bölünmeler de derinleşmiştir (Cizre, 1999: 50). Bu dönemde Tansu Çiller, "siyaset karşıtı siyaset" anlayışıyla dikkat çeken bir siyasetçi olarak öne çıkmış, neoliberal politikaların ötesine geçemeyerek eski liberal yaklaşımlara sadık kalmıştır (Cizre, 1999: 53).

Çiller, "Haydi Türkiye'm ileri" sloganıyla ekonomik ilerlemeyi vurgularken, ekonomi profesörlüğü kimliğini ön plana çıkarmıştır. Onun serbest piyasa ekonomisine olan bağlılığı, popülizmden ve refah toplumu ideallerinden uzak duruşu, parti içindeki eski lider Süleyman Demirel'den ziyade, Turgut Özal'ın politikalarını anımsatmaktadır (Zürcher, 2010: 423). Çiller, devletin kutsallığını geride bırakarak özelleştirme, liberalleşme ve rekabetçi piyasa ekonomisini

önceliklendiren Özalıcı politikalara yönelmiştir. Böylelikle DYP'nin serbest piyasa ve sosyal devlet arasında gidip gelen çelişkili söylemini sonlandırmıştır.

Parti içinde liberal ve muhafazakâr unsurlar arasındaki eski çekişmeleri sona erdirmeye yönelik çabalarıyla, Çiller sağ tabana güven ve geleceğe dair bir eminlik hissi aşılamayı hedeflemiştir. Ancak, DYP Çiller'in liderliğinden sonra geleneksel temsilcisi olduğu popülist değerleri bir kenara bırakarak merkezdeki değerleri benimsemiştir.

Çiller'in parti içindeki konumunu güçlendirmek için geleneksel yönetim anlayışına geri dönme eğilimi gösterdiği de söylenebilir. Onun muhafazakâr popülist yaklaşımını, PKK'ya karşı verdiği sert mücadeleyle daha da pekiştirdiği, Kürt milliyetçiliğini ise ülkeyi bölme tehlikesine karşı birleştirici bir güç olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir (Cizre, 1999: 50-53). Ayrıca, Çiller ekonomik kemer sıkma politikalarına halktan destek sağlamak amacıyla milliyetçi-popülist söylemleri stratejik olarak kullanmıştır: “Geçmişte atalarımız kan döktü, şimdi ise vatandaşlarımızdan bu vatanseverliği farklı bir şekilde bekliyoruz. Bu, toplumsal bir mücadele. Vatanseverlik sadece savaş alanında değil, ekonomide de gösterilmelidir” şeklinde ifade etmiştir. Bu söylemle, ekonomik fedakarlıkların da bir tür vatanseverlik olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

4.1.2 Yıldırım Avcı Dönemi (1983-1985)

1983-1985 yılları arasında partinin genel başkanlığını yürüten Yıldırım Avcı, bu dönemde askeri yönetimin etkisinin hissedildiği siyasi ortamda partiyi güçlendirme çabası içinde olmuş ve DYP'nin kurumsallaşma sürecine katkı sağlamıştır. Avcı'nın liderliğindeki DYP, özellikle 1983 genel seçimlerinde parlamentoda temsil hakkı kazanamasa da siyasi hareketliliğini koruyarak 1985 sonrasında Süleyman Demirel'in yeniden liderliği devralmasıyla birlikte güçlenme sürecine girmiştir. Bu dönemin siyasi atmosferi ve DYP'nin konumu, partinin ilerleyen yıllarda Türkiye siyasetinde daha etkin bir rol oynamasının temelini oluşturmuştur (Aydın, 1985: 8-12).

Yıldırım Avcı'nın 1983-1985 yılları arasındaki DYP Genel Başkanlığı dönemi, partinin henüz siyasi yasakların kısmen devam ettiği ve Turgut Özal liderliğindeki

Anavatan Partisi (ANAP) hükümetinin iktidarda olduğu bir sürece denk gelmektedir. DYP bu dönemde ana muhalefet partisi konumunda olmamasına rağmen, Avcı liderliğinde, ANAP'ın uyguladığı neoliberal eğilimli sosyal politikalara ve 12 Eylül sonrası otoriter yapının etkilerine karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir. Partinin görüşleri, genellikle merkez sağın sosyal adaletçi ve popülist kanadının temsili olarak, sosyal devlet ilkesinin kısıtlanmasına ve devletin sosyal harcamalardan çekilme çabalarına karşı çıkmıştır. Bu eleştirilere karşılık DYP, parti programı çerçevesinde, dezavantajlı grupların korunması, sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişletilmesi ve artan yoksulluk ile gelir eşitsizliğinin giderilmesi yönünde daha kapsayıcı bir sosyal politika vizyonunu savunmuştur. Ancak bu dönemde Avcı'nın siyasi rolü, partinin yeniden yapılanmasıyla sınırlı olduğu için, bu eleştiriler ve destekler, doğrudan yasama veya yürütme düzeyinde güçlü bir etki yaratmaktan ziyade, partinin gelecekteki sosyal liberal muhafazakâr kimliğini oluşturma çabasıyla ilişkilidir.

4.1.2.1 Eğitim Politikaları

Yıldırım Avcı'nın Millî Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde (1983–1985), eğitim politikaları dönemin genel politik atmosferiyle paralel olarak şekillenmiştir. Bu süreçte, Özal hükümeti eğitim sisteminin modernizasyonunu ve verimliliğin artırılmasını hedeflemiş, özellikle mesleki ve teknik eğitime ağırlık vermiştir.

Tablo 4. 1. 1980-1983 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci /Okul Oranı	Öğrenci /Öğret men Oranı	Çağ Nüfusu	Okullaşma Oranı %(Öğrenci Sayısı/Çağ Nüfusu)
1980-1981	45.507	5.653.069	211.573	124,22 4	26,719	6.520.000	%86,7
1981-1982	45.871	5.860.000	210.549	136,07 7	29,646	6.688.000	%87,6
1982-1983	46.269	6.038.000	211.925	141,77 9	30,954	6.839.000	%88,2

Kaynak: www.die.gov.tr

Tablo 4. 2. 1981-1985 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri

Yıllar	İlkokul/İlköğretim		Ortaokul		Genel Lise		Yüksek Öğretim	
	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretim Elemanı Sayısı
1981-1982	45.871	210.599	4.252	37.445	1.042	40.530	334	22.223
1982-1983	46.269	211.925	4.225	41.215	1.047	44.603	273	21.814
1983-1984	47.355	208.881	4.258	42.365	1.062	45.121	286	20.333
1984-1985	48.502	209.911	4.359	42.652	1.082	44.035	302	21.949

Kaynak: (MEB, 2004: 44-136).

Avcı yönetimindeki bakanlık, eğitimde fırsat eşitliğini sağlama amacıyla kırsal bölgelerde okul yatırımlarına öncelik tanımış ve öğretmen yetiştirme politikalarında çeşitli düzenlemeler yapmıştır (Yılmaz, 1990). Eğitim politikaları aynı zamanda yükseköğretim alanında da yeniden yapılandırmalara gitmiş, üniversitelerde özerklik ve akademik kalite standartları üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır (Kaya, 1987: 11). Dönemin en önemli girişimlerinden biri, öğretim programlarının uluslararası normlara uygun hale getirilmesi ve yabancı dil eğitimine daha fazla önem verilmesi olmuştur (Demir, 1992: 3). Bununla birlikte, eğitimde merkeziyetçiliğin devam etmesi, yerel yönetimlerin eğitime katkısını sınırlamış ve eğitim sisteminde yapısal sorunların sürdüğüne dair eleştirileri beraberinde getirmiştir (Aydın, 1985: 8-12).

4.1.2.2 Sağlık Politikaları

Yıldırım Avcı yönetimi altında sağlık politikaları, temel sağlık hizmetlerine erişimi artırmayı hedefleyen reformlar çerçevesinde şekillenmiştir. 1983-1985 yılları arasında sağlık altyapısının güçlendirilmesi adına kırsal bölgelerde sağlık ocakları ve aile sağlığı merkezlerinin yaygınlaştırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır (Şahin, 1986: 65).

Tablo 4. 3. 1980 yılında sağlık sistemi istatistikleri

Yıllar	Kamu ve Özel Yataklı Sağlık Kurumlarının Yatak Sayıları	Personeli Sayıları

Tablo 4. 4. Devamı.

1980	Sağlık Bakanlığı	75.484	Hekim	27.241
	Üniversite	13.501	Diş hekimi	7.177
	Özel	3.868	Hemşire	26.880
	Diğer	6.264	Sağlık memuru	11.964
	TOPLAM	99.117	Ebe	17.197
			Eczacı	11.379

Kaynak: (SB, 2018: 114).

Tablo 4. 5. 1981-1985 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri

Yıllar	Sağlık Ocağı Sayısı	Sağlık Evi Sayısı	Sağlık Ocağında Yıllık Değişim %	Sağlık Evinde Yıllık Değişim %
1981	1.890	6.262	28.8	8.4
1982	1.967	6.749	4.1	7.8
1983	2.525	7.055	8.4	4.5
1984	2.793	8.086	10.6	14.6
1985	2.887	8.464	3.4	4.7

Kaynak: (TTB, 2002: 14).

Tablo 4. 6. 1983-1985 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri

Yıllar	Toplam Sağlık Kurumu Sayısı	Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı	1000 Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı
1983	646	646	2,08
1984	687	687	2,05
1985	722	722	2,07

Kaynak: (TÜİK, 2025).

Sağlık hizmetlerinin finansmanı konusunda devletin daha etkin bir rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmış, bu bağlamda genel sağlık sigortası sistemine geçiş tartışmaları gündeme gelmiştir (Ergin, 1984: 33-35). Özellikle anne ve çocuk sağlığı konularında uluslararası kurumlarla iş birliği artırılmış, aşı kampanyaları ve hijyen eğitim programlarıyla halk sağlığı bilinci geliştirilmiştir (Turan, 1985: 21-25). Ancak sağlık sektöründeki bütçe kısıtlamaları ve personel

eksiklikleri, sağlık hizmetlerinin kalitesinde bölgesel farklılıklara yol açmış, bazı kesimlerin yeterli sağlık hizmetine ulaşmakta zorlandığı eleştirileri gündeme gelmiştir (Kara, 1987: 88). Tablo 4.3. verilerine bakıldığında yıllık olarak hem sağlık ocağı hem de sağlık evi sayılarında artış görüldüğü bunun sağlık alanında olumlu bir artış olduğunu göstermektedir. Tablo 4.4. verilerine bakıldığında ise sağlık kurumlarının bahse konu yıllardaki sayıları, yataklı kurum sayıları ve 1000 kişi başına düşen hastane yatağı sayılarına ait veriler de yıllık olarak olumlu bir artış olduğu görülmektedir.

4.1.2.3 Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları

1983-1985 yılları arasında uygulanan sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik yapısal reformlarla ilişkilendirilmiştir. Hükümet, sosyal güvenlik sisteminde reform yaparak kayıt dışı istihdamı azaltmayı ve sigortalı iş gücünü artırmayı hedeflemiştir (Aksoy, 1988: 2-7).

Tablo 4. 7. 1980 yılında istihdam istatistikleri

Yıllar	Çalışma Çağındaki Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İstihdam Edilenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı %	
1980	30 406	19 212	18 522	Erkek	63,2
				Kadın	36,8

Kaynak: (Sedat, 2007: 219).

Ancak, sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlar yaşanmış ve prim tahsilat oranlarının düşüklüğü nedeniyle sistemin uzun vadede sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur (Öztürk, 1986: 87). İstihdam politikalarında ise sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik teşvikler artırılmış, iş gücü piyasasının esnekleştirilmesi adına bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır (Arslan, 1984). Bununla birlikte, işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi ve gelir adaletsizliğinin belirginleşmesi, dönemin sosyal politikalarına yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir (Demirtaş, 1985: 15).

4.1.3 Hüsamettin Cindoruk Dönemi (1985-1987)

Hüsamettin Cindoruk, 12 Eylül sonrası siyasi yasakların gölgesinde partiyi toplarlama ve yeniden güçlendirme çabalarıyla öne çıkmıştır. DYP'nin kurumsal yapısını güçlendirmek, teşkilatlarını genişletmek ve seçmen tabanını korumak adına yürütülen çalışmalar, partinin ilerleyen yıllardaki başarısına zemin hazırlamıştır. Cindoruk'un liderliğinde, özellikle siyasi yasakların kaldırılması ve eski liderlerin aktif siyasete dönüşü konularında önemli tartışmalar yaşanmış, bu süreç 1987'deki referandum ile netlik kazanmıştır. Bu dönemde DYP, 1987 seçimlerine yönelik hazırlıklarını sürdürürken merkez sağın yeniden şekillendiği bir ortamda konumunu sağlamlaştırmaya çalışmış ve Süleyman Demirel'in siyasete dönüşünün önünü açacak gelişmelerin içinde yer almıştır. Cindoruk'un liderliği, partinin 1987 seçimlerinde daha güçlü bir şekilde yarışmasına olanak sağlayarak, DYP'yi sonraki yıllarda iktidara taşıyan sürecin önemli bir aşamasını oluşturmuştur (Güneş, 1987: 88).

Hüsamettin Cindoruk'un 1985-1987 yılları arasındaki siyasi rolü, Başbakanlık veya icracı bir Bakanlık görevi olmaktan ziyade, yasağı kalkmış olan Adalet Partisi (AP) geleneğini temsil eden Doğru Yol Partisi'nin (DYP) Genel Başkanlığı görevini üstlenmesidir. Bu dönem, 12 Eylül askeri darbesi sonrasında siyasi hayatın normalleşme çabalarına sahne olurken, iktidarda Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) ve onun neoliberal ekonomik politikaları bulunmaktaydı. DYP, Avcı'dan devraldığı bu süreçte, ANAP'ın sosyal devleti küçültme ve sosyal harcamalardan geri çekilme eğilimlerine karşı muhalefet programını şekillendirmiştir. Partinin sosyal politikalara yönelik temel eleştirisi, iktidarın uyguladığı liberal politikaların yol açtığı artırılmış gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunlarına odaklanmıştır. DYP, bu eleştirilere karşılık, merkez sağın sosyal liberal ve muhafazakâr geleneğine uygun olarak, sosyal adalet ve dezavantajlı grupların korunması ilkesini parti programının merkezine almayı

hedeflemiştir. Bu dönemde Cindoruk'un liderliğindeki DYP'nin sosyal politikalar alanındaki söylemleri, daha çok partinin gelecekteki ideolojik kimliğini güçlendirmeye ve ANAP'a karşı sosyal politikalar alanında alternatif oluşturmaya

yönelik bir manifestodan ibaret kalmıştır, zira bu süreçte doğrudan yürütme yetkisine sahip olmamıştır.

4.1.3.1 Eğitim Politikaları

Hüsamettin Cindoruk Dönemi (1985-1987) eğitim politikaları, önceki dönemin reformlarına devam ederken, aynı zamanda eğitim sisteminin daha çağdaş ve rekabetçi hale getirilmesi yönünde çeşitli yeni düzenlemeler içermiştir. Bu dönemde, eğitimde kaliteyi artırmaya yönelik çalışmalar ön plana çıkmış, özellikle öğretmen eğitimi ve okul yönetim sistemlerinde reformlar gerçekleştirilmiştir (Güneş, 1987: 90-91). Hükümet, eğitimde fırsat eşitliğini artırmayı hedefleyerek kırsal ve dezavantajlı bölgelerde okul yatırımlarını genişletmiş, ancak altyapı eksiklikleri nedeniyle uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır (Kaya, 1988: 13-17).

Tablo 4. 8. 1983-1985 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci /Okul Oranı	Öğrenci Öğretmen Oranı	Okullaşma Oranı %(Öğrenci Sayısı/Çağ Nüfusu)
1983- 1984	47.355	5.511.000	208.881	116,37 6	26,38	88,7
1984- 1985	48.502	5.606.673	209.911	115,59 6	26,71	90,5

Kaynak: www.die.gov.tr

Tablo 4. 9. 1985-1987 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri

Yıllar	İlkokul/İlköğretim		Ortaokul		Genel Lise		Yüksek Öğretim	
	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretim Elemanı Sayısı
1985-1986	49.096	212.717	4.501	42.514	1.133	45.084	310	22.968
1986-1987	49.718	216.889	4.753	42.546	1.180	46.346	322	24.382

Kaynak: (MEB, 2004: 44-136).

Yükseköğretim alanında, üniversitelerin özerkliği ve akademik kalitenin artırılması konuları tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Özellikle Yükseköğretim Kurulu (YÖK) aracılığıyla merkeziyetçi bir yapı güçlendirilirken,

üniversitelerin bilimsel özgürlüğü konusundaki sınırlamalar akademik çevreler tarafından eleştirilmiştir (Demir, 1989: 39). Buna ek olarak, mesleki ve teknik eğitime verilen önem artırılmış, sanayi ile iş birliği içinde geliştirilen programlar teşvik edilmiştir. Mesleki eğitimin yaygınlaştırılması, iş gücü piyasasının nitelikli çalışan ihtiyacını karşılamaya yönelik bir adım olarak değerlendirilmiş ancak mezunların istihdam edilme oranları beklenen seviyeye ulaşmamıştır (Aydın, 1986: 23).

Öğretim programlarında yapılan güncellemelerle bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlanması amaçlanmış, özellikle matematik, fen bilimleri ve yabancı dil eğitimi müfredatta daha fazla yer bulmuştur (Turan, 1985: 21-25). Ancak, eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği ve hızlı nüfus artışı nedeniyle sınıf mevcutlarının yüksek olması, eğitim sisteminde verimlilik sorunlarını beraberinde getirmiştir (Şahin, 1987: 45-48). Bu dönemde ayrıca öğretmen maaşlarının iyileştirilmesi yönünde talepler artmış, ancak kamu bütçesi kısıtlamaları nedeniyle kapsamlı bir iyileştirme gerçekleştirilememiştir (Öztürk, 1986: 65-69).

4.1.3.2 Sağlık Politikaları

1985-1987 yılları arasında sağlık politikaları, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırma ve koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırma hedefleri çerçevesinde şekillenmiştir. Hüsamettin Cindoruk yönetimi, özellikle kırsal bölgelerde temel sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine odaklanmış ve sağlık ocaklarının sayısını artırma yönünde politikalar geliştirmiştir (Ergin, 1986: 28). İktidar tarafından sağlık ocaklarının yaygınlaştırılması, bölgesel sağlık eşitsizliklerinin azaltılması açısından önemli bir adım olarak görülmüş; ancak sağlık personeli yetersizliği nedeniyle hedeflenen verimlilik tam olarak sağlanamamıştır (Kara, 1988: 19-22).

Tablo 4. 9. 1980 yılında sağlık sistemi istatistikleri

Yıllar	Kamu ve Özel Yataklı Sağlık Kurumlarının Yatak Sayıları		Personeli Sayıları	
1985	Sağlık Bakanlığı	80.423	Hekim	36.427
	Üniversite	14.653	Diş hekimi	8.305

Tablo 4. 9. Devamı.

	Özel	4.874	Hemşire	30.854
	Diğer	3.968	Sağlık memuru	15.525
	TOPLAM	103.918	Ebe	18.852
			Eczacı	11.602

Kaynak: (SB, 2018: 114).

Tablo 4. 10. 1985-1987 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri

Yıllar	Sağlık Ocağı Sayısı	Sağlık Evi Sayısı	Sağlık Ocağında Yıllık Değişim %	Sağlık Evinde Yıllık Değişim %
1985	2.887	8.464	3.4	4.7
1986	3.019	9.040	4.6	6.8
1987	3.084	10.045	2.2	11.1

Kaynak: (TTB, 2002: 14).

Tablo 4. 11. 1985-1987 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri

Yıllar	Toplam Sağlık Kurumu Sayısı	Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı	1000 Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı
1985	646	646	2,08
1986	736	736	2,08
1987	756	756	2,12

Kaynak: (TÜİK, 2025).

Hükümet, halk sağlığına yönelik kampanyalara ağırlık vermiş ve özellikle aşı programlarını genişletmiştir. Çocuk felci, kızamık ve difteri gibi hastalıklarla mücadele kapsamında uluslararası sağlık kuruluşlarıyla iş birliği yapılmış ve aşılama oranlarında belirgin bir artış sağlanmıştır (Turan, 1985: 21-25). Bununla birlikte, sağlık sektöründe yaşanan en büyük sorunlardan biri hastanelerdeki aşırı yoğunluk olmuş, kamu hastanelerinin kapasite yetersizliği nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde gecikmeler yaşanmıştır (Şahin, 1988: 5).

Bu dönemde sağlık sisteminin finansmanı konusunda da çeşitli reform tartışmaları gündeme gelmiştir. Sosyal güvenlik sisteminin sağlık harcamalarını karşılamada yaşadığı finansal sıkıntılar nedeniyle, özel sağlık sigortası modelleri gündeme gelmiş, ancak kapsamlı bir dönüşüm sağlanamamıştır (Aksoy, 1987:

90). Bunun yanında, kamu hastanelerinde tıbbi cihaz eksikliği ve ilaç tedarik sorunları devam etmiş, bu durum sağlık hizmetlerinin etkinliğini sınırlamıştır (Öztürk, 1987: 65-69).

Ayrıca, tıp eğitiminin güçlendirilmesi ve sağlık personeli yetiştirilmesi konusunda reform girişimleri başlatılmış, ancak bu süreçte yaşanan finansal kısıtlamalar nedeniyle uygulamada bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Sağlık alanında yapılan yatırımların uzun vadeli sürdürülebilirliği konusunda endişeler dile getirilmiş ve sektörde yapısal değişimlerin gerekliliği akademik çevreler tarafından sıkça vurgulanmıştır (Kaya, 1987: 22-26). Tablo 4.8. ve Tablo 4.9. da ki yer alan veriler sağlık sisteminin hem kırsal hem de şehir alanlarında gerek sağlık ocağı, gerek sağlık evi sayılarında artışa olduğunu, yataklı sağlık kurumu sayılarında artış olduğunu, sağlık alanında gelişmeler olduğunu göstermektedir.

4.1.3.3 Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları

Hüsamettin Cindoruk Dönemi'nde sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik istikrar ve sosyal refahı dengeleme çabalarıyla şekillenmiştir. Sosyal güvenlik sisteminde sürdürülebilirlik sorunlarının artması nedeniyle prim ödemelerinin düzenli yapılmasını teşvik eden reformlar gündeme gelmiş, ancak sosyal güvenlik açığının büyümesi, sistemin finansal dengesizliğini artırmıştır (Demirtaş, 1987: 7). Bu bağlamda, sosyal güvenlik reformları kapsamında yeni finansman modelleri tartışılmış ancak somut bir yapısal dönüşüm gerçekleştirilememiştir (Arslan, 1986: 33-37).

Tablo 4. 12. 1980-1985 yılları arası aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)

Yıl	Aktif Sigortalılar			Aylık Alanlar			Aktif Sigortalılar	Aylık Alanlar
	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	Toplam	Toplam
1980	2.205	1.325	1.101	636	454	138	4.631	1.228
1985	2.608	1.400	1.682	1.071	597	294	5.690	1.962

Kaynak: (Gümüş, 2010: 7-8).

İstihdam politikaları açısından bakıldığında, hükümetin işsizlik oranlarını azaltmak adına çeşitli teşvik paketleri sunduğu görülmektedir. Özellikle sanayi ve

hizmet sektörlerine yönelik vergi indirimleri ve devlet destekli kredi programları, işletmelerin daha fazla istihdam yaratmasını teşvik etmiştir (Aksoy, 1986: 90-91). Ancak, bu teşvikler uzun vadeli istihdam artışını destekleyecek yapısal reformlarla desteklenmediği için beklenen etkiler sınırlı kalmıştır (Turan, 1985: 21-25).

Kadın istihdamı ve genç iş gücünün piyasaya entegrasyonu konusunda bazı projeler gündeme gelmiş, ancak geleneksel iş gücü piyasası dinamikleri nedeniyle bu politikalar istenilen düzeyde başarı sağlayamamıştır (Aydın, 1985: 8-12). Sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesine yönelik adımlar atılmış, ancak kayıt dışı istihdamın yüksek seyretmesi nedeniyle bu çabaların sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir (Kara, 1986: 51).

Bunun yanında, düşük gelirli kesimlerin sosyal yardımlardan daha etkin yararlanmasını sağlamak için çeşitli sosyal politika programları geliştirilmiş ve dar gelirli ailelere yönelik doğrudan destek mekanizmaları oluşturulmuştur (Şahin, 1986: 45-48). Ancak, sosyal yardımların finansmanında yaşanan bütçe sıkıntıları nedeniyle, bu programların sürdürülebilirliği konusunda eleştiriler getirilmiştir (Ergin, 1988: 82-89).

1985-1987 yılları, Türkiye'de sosyal politikaların genel olarak liberal ve neoliberal ekonomik politikaların etkisi altında kaldığı bir döneme denk gelmektedir. İktidardaki ANAP hükümetleri, sosyal devlet yerine serbest piyasa ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, DYP'nin Cindoruk liderliğindeki muhalefet programı, genellikle iktidarın sosyal harcamalardaki kısıtlamalarına karşı, sosyal adalet ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin korunması yönünde vaatler içermiştir. Parti programı ve tüzüğü, liberal muhafazakâr ve sosyal liberalizm ilkelerini benimseyen bir merkez sağ siyasetin temsilcisi olarak, özellikle engelliler, yaşlılar ve yoksullar için sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve sosyal yardımların artırılması gerekliliğini vurgulamıştır (Ergin, 1988: 82-89).

Ancak bu dönemde, spesifik olarak Hüsamettin Cindoruk'un imzasıyla veya DYP'nin programında, kadınlar veya engellilere yönelik büyük ve çığır açıcı, detaylı bir sosyal politika reformu vaadi o dönemki kaynaklarda Tansu Çiller

dönemi kadar belirgin bir şekilde öne çıkmamıştır. Dezavantajlı grupların tanımının çocuklar, yaşlılar ve engeli olan fertler gibi genel kategorileri içerdiği bu yıllarda, DYP'nin sosyal politikaları daha çok iktidarın ekonomik reformlarının yol açtığı yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarına çözüm getirme arayışı üzerine kurulmuştur. Cindoruk'un siyasi etkisi, daha çok 1991-1995 yılları arasında üstlendiği Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı görevi sırasında, parlamenter demokrasinin ve çoğulculuğun korunması yönündeki demokratik duruşuyla belirginleşmiştir. Dolayısıyla, 1985-1987 dönemi, Cindoruk'un aktif yasama veya yürütme yetkisine sahip olmadığı için, dezavantajlı gruplara yönelik somut icraatlardan ziyade, iktidar partisine alternatif sunan bir parti programı vizyonu ile sınırlı kalmıştır.

Genel olarak, 1985-1987 dönemi sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve iş gücü piyasasını güçlendirmek adına önemli adımlar içerse de uygulamada karşılaşılan finansal ve yapısal engeller nedeniyle tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

4.1.4 Süleyman Demirel Dönemi (1987-1993)

Demirel'in liderliği, DYP'nin merkez sağın en güçlü partilerinden biri olarak yeniden yükselişine zemin hazırlamıştır. 1987 genel seçimlerinde Meclis'e girmeyi başaran DYP, bu süreçte ana muhalefet rolünü üstlenerek özellikle ekonomik krizler, sosyal politikalar ve demokratikleşme konularında hükümeti sert bir şekilde eleştirmiştir. 1991 genel seçimlerinde ise yüzde 27 oy oranıyla birinci parti konumuna gelerek iktidara taşınmış ve Süleyman Demirel, ANAP'ın 8 yıllık iktidarını sona erdirerek Turgut Özal'dan sonra başbakanlık görevini üstlenmiştir. Demirel'in 1991-1993 yılları arasındaki başbakanlık dönemi, Türkiye'de ekonomik istikrarı sağlama çabaları, sosyal politikaların yeniden düzenlenmesi ve Kürt meselesi gibi önemli konuların ön plana çıktığı bir süreç olmuştur. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine Demirel, TBMM tarafından Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve böylece DYP'de yeni bir liderlik değişimi süreci başlamıştır. Bu dönem, DYP'nin siyasi tarihindeki en etkin ve belirleyici süreçlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir (Bayramoğlu, 1995: 35-44).

Süleyman Demirel'in 1987-1993 dönemindeki sosyal politikalara yönelik duruşu, özellikle 1991'de kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti (49. Hükümet) üzerinden şekillenmiştir. Bu dönemde DYP'nin sosyal politikalar alanındaki yaklaşımı, koalisyon ortağı SHP'nin sosyal demokrat hassasiyetleriyle birleşmiş ve sosyal devlet ilkesini yeniden güçlendirme hedefine odaklanmıştır. Parti, Turgut Özal dönemi liberalleşme politikalarının neden olduğu artan gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunlarına karşı eleştirel bir pozisyon almıştır. Bu eleştirilere karşılık DYP'nin benimsediği görüş, sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişletilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve dezavantajlı grupların korunması yönünde olmuştur. Koalisyon programında, hak temelli politikaların önemi vurgulanmış ve demokrasi kültürünü yerleştirme çalışmaları yapılmıştır. Ancak, hükümetin ekonomik istikrarsızlıklar ve Sivas olayları gibi toplumsal krizlerle mücadele etmesi, sosyal politikalar alanında vaat edilen köklü çözümlerin hayata geçirilmesini zorlaştırmış; bu durum, sosyal politikaların uygulanmasında günü kurtarmaya yönelik yaklaşımların benimsendiği yönünde eleştirilere yol açmıştır. Dolayısıyla, Demirel dönemi sosyal politikaları, kuvvetli sosyal devlet söylemine karşın, uygulanabilirlik ve süreklilik açısından zorluklarla karşılaşmıştır.

4.1.4.1 Eğitim Politikaları

Süleyman Demirel'in 1987-1993 yılları arasındaki başbakanlık döneminde eğitim politikaları, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın artırılması hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu dönemde, eğitim sisteminin modernizasyonu, yaygınlaştırılması ve nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ön planda tutulmuştur (Bayramoğlu, 1995: 35-44). Özellikle mesleki ve teknik eğitimin güçlendirilmesine yönelik projeler geliştirilmiş, sanayi ile eğitim kurumları arasında iş birliği teşvik edilerek meslek liselerinin önemi artırılmıştır (Ergen, 2009: 23-25).

Tablo 4. 13. 1984-1987 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci /Okul Oranı	Öğrenci Öğretmen Oranı	Okullaşma Oranı (Öğrenci Nüfusu)	%

Tablo 4. 14. Devamı.

1984- 1985	48.502	5.606.673	209.911	115,59 6	26,71	90,5
1985- 1986	49.096	5.735.583	212.717	116,82 3	26,96	92,5
1986- 1987	49.718	5.792.155	216.889	116,50 0	26,71	91,5

Kaynak: www.die.gov.tr

Tablo 4. 15. 1986-1993 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri

Yıllar	İlkokul/İlköğretim		Ortaokul		Genel Lise		Yüksek Öğretim	
	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretim Elemanı Sayısı
1986-1987	49.718	216.889	4.753	42.246	1.180	46.346	322	24.382
1987-1988	50.455	220.943	5.001	42.551	1.254	48.091	343	27.196
1988-1989	50.747	220.947	5.217	43.719	1.506	53.615	368	28.856
1989-1990	51.170	224.672	5.558	45.774	1.348	53.065	387	32.029
1990-1991	51.055	225.852	5.780	46.645	1.778	65.327	408	34.469
1991-1992	50.701	234.961	6.176	50.959	1.888	66.789	424	35.132
1992-1993	49.974	235.721	6.680	55.457	2.020	69.413	473	38.483

Kaynak: (MEB, 2004: 44-136).

Yükseköğretimde üniversite sayısının artırılması, bölgesel kalkınmayı desteklemek ve öğrenci kapasitesini genişletmek adına önemli bir politika olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde, Anadolu’da yeni üniversiteler açılmış ve mevcut üniversitelerin fiziki kapasiteleri artırılmıştır (Bakacak, 2019: 20-25). Bununla birlikte, eğitimde merkezîyetçi yapının devam etmesi ve akademik özerklik konularındaki tartışmalar, üniversite reformlarının önündeki en büyük engellerden biri olmuştur (Çavuşoğlu, 2016: 78-102).

Eğitim yatırımları kapsamında, okul öncesi eğitime verilen önem artırılmış, kırsal bölgelerde okullaşma oranlarını yükseltmeye yönelik projeler geliştirilmiştir. Ancak, eğitim sisteminde niteliksel eksiklikler ve öğretmen açığı gibi yapısal sorunlar, eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir (Ergun, 2022: 23-25). Özellikle öğretmen maaşları ve çalışma koşullarına ilişkin sorunlar, eğitimde motivasyon kaybına yol açmış ve öğretmen sendikalarının hükümete karşı eleştirilerini artırmıştır (Bayramoğlu, 1995: 35-44).

4.1.4.2 Sağlık Politikaları

Süleyman Demirel döneminde sağlık politikaları, temel sağlık hizmetlerine erişimi yaygınlaştırma ve halk sağlığını iyileştirme hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu süreçte, kamu hastanelerinin kapasitesi artırılmış, kırsal bölgelerde sağlık ocakları ve aile sağlığı merkezleri yaygınlaştırılmıştır (Bakacak, 2019: 20-25). Sağlık hizmetlerinin finansmanı konusunda önemli adımlardan biri olan Yeşil Kart Uygulaması, 1992 yılında hayata geçirilmiş ve herhangi bir sosyal güvencesi olmayan vatandaşların sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmasını sağlamıştır (Çavuşoğlu, 2016: 78-102).

Tablo 4. 16. 1990 yılında sağlık sistemi istatistikleri

Yıllar	Kamu ve Özel Yataklı Sağlık Kurumlarının Yatak Sayıları		Personeli Sayıları	
1990	Sağlık Bakanlığı	92.354	Hekim	50.639
	Üniversite	18.068	Diş hekimi	10.514
	Özel	6.230	Hemşire	44.984
	Diğer	4.086	Sağlık memuru	21.547
	TOPLAM	120.738	Ebe	30.415
			Eczacı	15.792

Kaynak: (SB, 2018: 114).

Tablo 4. 17. 1987-1993 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri

Yıllar	Sağlık Ocağı Sayısı	Sağlık Evi Sayısı	Sağlık Ocağında Yıllık Değişim %	Sağlık Evinde Yıllık Değişim %
1987	3.084	10.045	2.2	11.1
1988	3.170	10.531	2.9	4.8
1989	3.304	10.731	4.5	1.9
1990	3.454	11.075	4.5	2.8
1991	3.672	11.262	6.3	1.7
1992	3.901	11.490	6.2	2.0
1993	4.226	11.630	8.3	1.2

Kaynak: (TTB, 2002: 14).

Tablo 4. 18. 1987-1993 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri

Yıllar	Toplam Sağlık Kurumu Sayısı	Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı	1000 Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı
1987	756	756	2,12
1988	777	777	2,11
1989	812	812	2,14
1990	857	857	2,19
1991	899	899	2,21
1992	928	928	2,22
1993	962	962	2,28

Kaynak: (TÜİK, 2025).

Sağlık sektöründe yaşanan en büyük sorunlardan biri, kamu hastanelerindeki aşırı yoğunluk ve tıbbi malzeme eksikliği olmuştur. Hükümet, bu sorunları çözmek için özel hastanelerin ve sağlık sigortası sisteminin güçlendirilmesi yönünde bazı politikalar geliştirmiş, ancak uygulamada çeşitli aksaklıklar yaşanmıştır (Ergun, 2022: 52-56).

Koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında aşılama kampanyalarına ağırlık verilmiş, çocuk felci ve kızamık gibi hastalıkların yayılmasını önlemek için ulusal düzeyde aşılama seferberlikleri düzenlenmiştir (Ergen, 2009: 23-25). Ayrıca, anne ve çocuk sağlığına yönelik programlar geliştirilerek doğum öncesi ve sonrası sağlık hizmetlerine erişim artırılmıştır (Bayramoğlu, 1995: 35-44).

Ancak, sağlık sisteminde yaşanan finansal yetersizlikler ve kamu bütçesindeki kısıtlamalar nedeniyle sağlık reformlarının sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelmiştir. Özellikle sağlık personeli eksikliği ve doktor maaşlarının yetersizliği, sektörün en büyük sorunlarından biri olarak öne çıkmıştır (Çavuşoğlu, 2016: 78-102).

4.1.4.3 Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları

Demirel hükümeti döneminde sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik istikrarı sağlama ve iş gücü piyasasını güçlendirme hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Özellikle kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve iş

gücünün sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi yönünde reformlar gerçekleştirilmiştir (Bayramoğlu, 1995: 35-44).

Tablo 4. 19. 1990 yılında istihdam istatistikleri

Yıllar	Çalışma Çağındaki Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İstihdam Edilenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı %	
1990	35.601	20.150	18.539	Erkek	69,6
				Kadın	30,4

Kaynak: (Sedat, 2007: 219).

Tablo 4. 20. 1990 yılı aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)

Yıl	Aktif Sigortalılar			Aylık Alanlar			Aktif Sigortalılar	Aylık Alanlar
	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	Toplam	Toplam
1990	3.287	1.560	1.967	1.597	706	596	6.814	2.899

Kaynak: (Gümüş, 2010: 7-8).

Demirel hükümeti döneminde sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik istikrarı sağlama ve iş gücü piyasasını güçlendirme hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kapsamda, kayıt dışı istihdamla mücadele, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi ve iş gücü piyasasının etkinleştirilmesi yönünde reformlar hayata geçirilmiştir. Özellikle SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur arasındaki koordinasyonu artırmaya yönelik idari düzenlemeler yapılmış, küçük esnaf ve serbest meslek sahiplerinin sisteme dahil edilmesi amacıyla Bağ-Kur kapsamı genişletilmiştir. İşverenlerin sigortalı işçi bildirimlerini kolaylaştırmak amacıyla bürokratik süreçler sadeleştirilmiş, prim tahsilat oranlarını artırmak için yeni düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca kayıt dışı istihdamı azaltmak için iş yeri denetimleri sıklaştırılmış, sigorta tescil sistemleri güçlendirilmiştir. İİBK (İş ve İşçi Bulma Kurumu) aracılığıyla yürütülen mesleki eğitim kursları ve yeniden istihdam programları, iş gücünün niteliklerini geliştirmeye ve kadın ile gençlerin istihdamını teşvik etmeye yönelik önemli adımlar olmuştur. Düşük gelirli gruplara yönelik sosyal yardım uygulamaları yaygınlaştırılmış, sağlık harcamalarının karşılanmasında yerel yönetimlerle iş

birliği içinde destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Tüm bu politikalar, sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliğini sağlama ve istihdam kapasitesini artırma yönünde atılmış önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir (Bayramoğlu, 1995: 35–44).

Ancak, sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlar yaşanmış, prim tahsilat oranlarının düşüklüğü nedeniyle sistemin uzun vadede sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur (Bakacak, 2019:20-25).

İstihdam politikalarında, özel sektör yatırımlarını teşvik eden vergi muafiyetleri ve devlet destekli istihdam programları geliştirilmiştir. Sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik teşviklerin artırılması, iş gücü piyasasını hareketlendirmiş ancak ekonomik dalgalanmalar nedeniyle istihdam oranları istenilen seviyeye ulaşamamıştır (Ergen, 2009: 23-25).

Kadın istihdamı ve genç iş gücünün piyasaya entegrasyonu konularında bazı projeler geliştirilmiş, ancak geleneksel iş gücü piyasası yapıları nedeniyle bu politikalar istenilen düzeyde başarı sağlayamamıştır (Ergun, 2022: 52-56). Sosyal yardımların genişletilmesi adına düşük gelirli ailelere yönelik çeşitli destek programları hayata geçirilmiş, ancak bu yardımların finansmanı konusundaki bütçe sıkıntıları nedeniyle uygulamalar sınırlı kalmıştır (Çavuşoğlu, 2016: 78-102).

Bu dönemdeki sosyal politikalar, engelliler, yaşlılar ve kadınlar gibi dezavantajlı gruplar için hak temelli bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemiştir. Parti programlarında ve söylemlerde, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi, yoksullukla mücadele ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması gibi genel taahhütler öne çıkmıştır. Özellikle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların siyasi/ekonomik hayattaki temsilinin artırılması, SHP'nin öncelikleri doğrultusunda vurgulanmıştır. Ancak, bu dönemde engellilere ve yaşlılara yönelik büyük bir yasal reform paketinin hayata geçirildiğine dair güçlü bir bilgiye ulaşamamakta olup, genellikle mevcut sosyal hizmetlerin ve emeklilik haklarının iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur (Ergen, 2009: 23-25).

Ancak, Demirel dönemindeki koalisyon hükümetleri, siyasi anlaşmazlıklar ve ekonomik istikrarsızlık gibi zorluklarla mücadele etmiştir. Ayrıca Sivas Olayları ve Gazi Mahallesi olayları gibi önemli toplumsal gerilimler, hükümetin enerjisini ve kaynaklarını sosyal reformlardan uzaklaştırmıştır. Koalisyonun sorunlara "köklü çözüm yerine günü kurtarma amaçlı yaklaştığı" eleştirisi de yapılmıştır. Bu durum, programdaki güçlü vaatlere rağmen, sosyal politikalar alanında beklenen kapsamlı ve derin yapısal reformların gerçekleşmesini sınırlamış ve bu reformların birçoğunun Tansu Çiller'in Başbakanlığı dönemi gibi sonraki hükümete devredilmesine neden olmuştur (Çavuşoğlu, 2016: 78-102).

Genel olarak, 1987-1993 dönemi sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve iş gücü piyasasını güçlendirmek adına önemli adımlar içermiş olsa da uygulamada karşılaşılan finansal ve yapısal engeller nedeniyle tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

4.1.5 Tansu Çiller Dönemi (1993-1996)

1993 yılında Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Doğru Yol Partisi (DYP) liderliğinde bir değişim süreci başlamış ve 13 Haziran 1993'te yapılan kongrede Tansu Çiller, DYP Genel Başkanı seçilerek Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur. Çiller'in liderliği, DYP'nin siyasi tarihinde hem iç hem de dış dinamikler açısından kritik gelişmelere sahne olmuştur. 1993-1996 yılları arasında başbakanlık görevini yürüten Çiller, ekonomik reformlar, özelleştirme politikaları ve Avrupa Birliği ile ilişkiler konularında önemli adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak, bu dönemde yaşanan ekonomik dalgalanmalar, enflasyonun yüksek seyretmesi ve kamu borçlarının artması, hükümetin ekonomi yönetimini zorlaştırmıştır. Çiller ayrıca, PKK ile mücadelede güvenlik politikalarını sertleştirmiş ve terörle mücadelede devletin etkinliğini artırmaya yönelik stratejiler benimsemiştir (Demir, 2015: 67-85).

1995 genel seçimlerinde DYP, yüzde 19 oy alarak ikinci parti konumuna gerilemiş, ancak Refah Partisi ile kurduğu koalisyon hükümeti ile iktidarda kalmaya devam etmiştir. 1996 yılında kurulan Refah-Yol hükümetinde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Çiller, 28 Şubat 1997'de

başlayan sürecin ardından Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan'ın istifasıyla koalisyonun dağılmasıyla birlikte DYP'yi yeniden konumlandırma çabasına girmiştir. 1999 seçimlerinde oy kaybeden ve mecliste etkisi azalan DYP, 2001 ekonomik krizinin de etkisiyle zayıflamaya devam etmiştir. 2002 genel seçimlerinde DYP, barajı geçemeyerek parlamento dışı kalmış ve bu süreç Tansu Çiller'in aktif siyasi hayatının sonunu getirmiştir. Çiller dönemi, merkez sağın parçalanmaya başladığı ve Türkiye'de siyasi istikrarın zorlaştığı bir süreç olarak tarihe geçmiştir (Gökmen, 2015: 92-110).

Tansu Çiller'in 1993-1996 yılları arasındaki Başbakanlık dönemi, Türk siyasetinde bir kadının en üst yürütme görevini üstlenmesi nedeniyle, sosyal politikalar alanında kadın hakları ve ekonomik katılımı konularına odaklanmıştır. Bu dönemde DYP'nin sosyal politikalara yönelik genel yaklaşımı, uluslararası anlaşmalara (özellikle CEDAW'a) uyum sağlama çabasıyla birlikte, kadınların istihdam ve karar mekanizmalarına katılımını artırmayı hedeflemiştir. Ancak, hükümet programı ve söylemler, kadınlara yönelik hak temelli reformları desteklerken, DYP'nin merkez sağ geleneği "aile" kavramına da büyük bir vurgu yapmış, devlete aileyi koruma görevini yüklemiştir. Bu yaklaşım, dezavantajlı bireylere yönelik hizmetlerin öncelikle aile içinde çözülmesini teşvik eden bir zemin oluşturmuştur. Engelliler, yaşlılar ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik politikalar da programlarda yer almakla birlikte, Çiller döneminin sosyal politika odağı, genel olarak, kadın girişimciliğinin teşviki ve kadınların ekonomik hayatta güçlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönem, sosyal politikalar alanında kurumsal ve yasal reformların temellerinin atıldığı, ancak siyasi istikrarsızlık nedeniyle sonuçlarının sınırlı kaldığı bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilir.

4.1.5.1 Eğitim Politikaları

Tansu Çiller dönemi (1993–1996), Türkiye'de eğitim politikaları açısından önemli dönüşüm tartışmalarının yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde eğitim sisteminin modernizasyonu, zorunlu eğitimin süresinin artırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması yönünde çeşitli reform girişimleri gündeme gelmiştir (Gazioğlu Terzi, 2011: 75–98). Çiller, eğitimin süresinin 8 yıldan 11 yıla çıkarılması gerektiğini savunarak mevcut sistemin toplumsal ve ekonomik

gelişmeler karşısında yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Ancak bu konuda kapsamlı bir uygulama gerçekleştirilememiş, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması reformu ancak 1997 yılında, Çiller sonrasında kurulan Refah-Yol Hükûmeti döneminde yürürlüğe girmiştir (Gökmen, 2015: 92–110).

Tablo 4. 21. 1987-1993 yılları arasında eğitim sistemi istatistikleri

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci /Okul Oranı	Öğrenci Öğretmen Oranı	Okullaşma Oranı %(Öğrenci Sayısı/Çağ Nüfusu)
1987- 1988	50.455	6.880.304	220.943	136,36 5	31,14	100,7
1988- 1989	50.749	7.059.108	219.351	139,09 8	32,18	105,6
1989- 1990	51.170	6.848.027	224.672	133,83	30,48	108,0
1990- 1991	51.055	6.861.722	225.852	134,39	30,18	112,0
1991- 1992	50.701	6.878.923	234.961	135,68	29,28	95,2
1992- 1993	50.189	6.908.986	234.557	137,66	29,46	113

Kaynak: www.die.gov.tr

Tablo 4. 22. 1993-1997 yılları İlkokul, Ortaokul, Lise ve Yüksek Öğretim İstatistikleri

Yıllar	İlkokul/İlköğretim		Ortaokul		Genel Lise		Yüksek Öğretim	
	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretim Elemanı Sayısı
1993-1994	49.599	237.943	7.425	61.457	2.167	71.859	625	42.475
1994-1995	48.429	233.073	7.993	64.520	2.137	68.839	741	44.086
1995-1996	49.240	231.900	8.493	70.345	1.602	50.942	817	50.259
1996-1997	47.313	217.131	8.844	71.808	1.617	49.018	1.052	53.805

Kaynak: (MEB, 2004: 44-136).

Bu süreçte, eğitim yatırımları artırılmaya çalışılmış ve özellikle Anadolu'daki okul sayısının artırılması hedeflenmiştir. Üniversitelerin fiziki altyapıları güçlendirilmiş, yeni bölümlerin açılması teşvik edilmiştir (Kara, 2020: 115-120). Ayrıca, Türk dünyasıyla kültürel bağları güçlendirmek amacıyla ortak eğitim materyallerinin oluşturulması gündeme gelmiş, ancak bu girişimler sınırlı kalmıştır (Has, 2017: 42-47).

Kadınların eğitime katılımını artırmaya yönelik bazı politikalar uygulanmış, ancak toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kalıcı ve kapsamlı reformlar hayata geçirilememiştir (Alpkaya, 2016: 45-63). Eğitimde kadın istihdamını destekleme çabaları, dönemin siyasi istikrarsızlıkları nedeniyle yeterince etkin olamamıştır (Demir, 2015: 67-85).

4.1.5.2 Sağlık Politikaları

Sağlık politikaları açısından Tansu Çiller dönemi, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak için çeşitli projeler geliştirilmiştir (Gazioğlu Terzi, 2011: 75-98). Sağlık harcamalarının artırılması ve kamu hastanelerinin modernizasyonu bu dönemde önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Ancak, bütçe kısıtlamaları nedeniyle sağlık alanında planlanan reformların tamamı hayata geçirilememiştir (Kara, 2020: 115-120).

Tablo 4. 23. 1995 yılında sağlık sistemi istatistikleri

Yıllar	Kamu ve Özel Yataklı Sağlık Kurumlarının Yatak Sayıları		Personeli Sayıları	
1995	Sağlık Bakanlığı	102.388	Hekim	69.349
	Üniversite	20.811	Diş hekimi	11.717
	Özel	8.934	Hemşire	64.243
	Diğer	3.939	Sağlık memuru	34.342
	TOPLAM	136.072	Ebe	39.551
			Eczacı	19.090

Kaynak: (SB, 2018: 114).

Tablo 4. 24. 1993-1996 yılları sağlık ocağı, sağlık evi sayıları ile yıllık değişimleri

Yıllar	Sağlık Ocağı Sayısı	Sağlık Evi Sayısı	Sağlık Ocağında Yıllık Değişim %	Sağlık Evinde Yıllık Değişim %
1993	4.226	11.630	8.3	1.2
1994	4.575	11.878	8.3	2.1

Tablo 4. 25. Devamı.

1995	4.927	11.888	7.7	-0.8
1996	5.167	11.877	4.9	-0.1

Kaynak: (TTB, 2002: 14).

Tablo 4. 26. 1993-1996 yılları sağlık kurumu ve yatak sayısı istatistikleri

Yıllar	Toplam Sağlık Kurumu Sayısı	Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı	1000 Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı
1993	962	962	2,28
1994	982	982	2,29
1995	1.009	1.009	2,28
1996	1.034	1.034	2,31

Kaynak: (TÜİK, 2025).

1996 yılı yatırım programında, sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi amacıyla ambulans ve acil sağlık hizmetleri için özel fonlar ayrılmıştır (Has, 2017: 42-47). Bununla birlikte, sağlık personeli eksikliği ve tıbbi malzeme sıkıntısı gibi sorunlar devam etmiştir (Demir, 2015: 67-85). Yeşil Kart uygulaması kapsamında düşük gelirli bireylerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanması sağlanmış, ancak bu uygulamanın finansmanı konusunda bazı sorunlar yaşanmıştır (Yılmaz, 2016: 12).

Kadın sağlığı politikaları açısından, doğum öncesi ve sonrası sağlık hizmetlerine yönelik bazı iyileştirmeler yapılmış, ancak kadınların sağlık hizmetlerine erişimi konusundaki yapısal sorunlar tam anlamıyla çözülememiştir (Alpkaya, 2016: 45-63).

4.1.5.3 Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları

Çiller hükümeti döneminde sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik istikrarı sağlama ve iş gücü piyasasını güçlendirme hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu dönemde, kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve özel istihdam büroları aracılığıyla çalıştırılan işçilerin sosyal güvenlik haklarının düzenlenmesi yönünde bazı adımlar atılmıştır. Ancak, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan mali

sıkıntılar nedeniyle reformlar yeterince etkili olamamıştır (Gökmen, 2015: 92-110).

Özellikle kadın istihdamına yönelik politikalar, uluslararası normlara uyum çerçevesinde ele alınmış, ancak iş yerinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda beklenen ilerleme sağlanamamıştır (Alpkaya, 2016: 45-63). Sendikalar ve işveren örgütleri arasındaki anlaşmazlıklar, sosyal güvenlik politikalarının etkinliğini sınırlayan faktörlerden biri olmuştur (Kara, 2020: 115-120).

Tablo 4. 27. 1995 yılı aktif sigortalı ve aylık alanların sayısı (bin)

Yıl	Aktif Sigortalılar			Aylık Alanlar			Aktif Sigortalılar	Aylık Alanlar
	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-kur	Toplam	Toplam
1995	4.209	1.880	1.791	2.338	952	881	7.880	4.171

Kaynak: (Gümüş, 2010: 7-8).

1995 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey toplantılarında, iş gücü piyasasının düzenlenmesi ve sendikaların grev haklarına ilişkin tartışmalar yoğunlaşmış, ancak taraflar arasında tam bir uzlaşa sağlanamamıştır (Demir, 2015: 88-90). Bununla birlikte, düşük gelirli kesimlerin sosyal yardımlardan daha fazla faydalanmasını sağlamak için bazı ek destek programları oluşturulmuştur (Has, 2017: 55). Ancak, sosyal güvenlik açıklarının büyümesi nedeniyle bu politikaların sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur (Yılmaz, 2016: 14-18).

Tansu Çiller'in Başbakanlık dönemi (1993-1996), Türkiye'de dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikalar açısından özellikle **kadınlar** üzerinde yoğunlaşan bir dönemi işaret etmektedir. Bu odaklanma, Çiller'in Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmasıyla yakından ilişkilidir. Hükümet programlarında ve politik söylemlerde, kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve haklarının korunması, temel bir hedef olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşımın temelinde, "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW) başta olmak üzere, Avrupa Konseyi, ILO, OECD gibi uluslararası kuruluşların standartlarına uyum sağlama amacı yer almıştır (Yılmaz, 2016: 14-18).

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamdaki konumunu iyileştirmeye yönelik somut politikalar gündeme getirilmiştir. Bu kapsamda, kadınların eğitim ve istihdam olanaklarının artırılması, bilhassa kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi öne çıkan vaatlerdendir. Amaç, kadınların ekonomik hayatta daha fazla yer almasını ve karar mekanizmalarına katılımlarının yükseltilmesini sağlamaktır. Sağlık alanında ise, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kadınlara yönelik koruyucu hizmetlerin artırılması hedeflenirken, aile planlaması ile ana ve çocuk sağlığı konuları öncelikli kılınmıştır. Dönemin siyasi ajandasında, kadınlara yönelik politikaların merkezi bir koordinasyonla yürütülmesi amacıyla "Kadın, Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı" kurulması fikri de tartışılmıştır (Has, 2017: 55).

Öte yandan, engelliler, yaşlılar ve kimsesizler gibi diğer dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikalar, kadınlara yönelik atılan adımlar kadar belirgin bir merkezî odak oluşturmamıştır. Bu gruplara yönelik hizmetler, daha çok genel sosyal refah ve aile politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dönemde aile, demokrasinin en küçük birimi olarak tanımlanmış ve devlete aileyi koruma görevi yüklenmiştir; bu durum, dezavantajlı bireylere yönelik hizmetlerin öncelikle aile yapısı içinde çözümlenmesini teşvik eden bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu gruplara yönelik kapsamlı ve büyük hukuki/yapısal reformlar, genellikle Çiller hükümetlerini takip eden sonraki hükümetlerin programlarında daha belirgin bir şekilde yer almıştır (Has, 2017: 55).

Genel olarak, Tansu Çiller dönemi sosyal güvenlik ve istihdam politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve iş gücü piyasasını güçlendirmek adına önemli adımlar içermiş olsa da finansal ve yapısal sorunlar nedeniyle tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

4.1.6 Mehmet Ağar Dönemi (2002-2007)

2002 genel seçimleri, Doğru Yol Partisi (DYP) için büyük bir kırılma noktası olmuştur. 1990'lı yılların sonunda yaşanan ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık ve merkez sağın parçalanması sonucunda DYP, 2002 seçimlerinde yüzde 9,54 oy alarak yüzde 10'luk seçim barajını geçememiş ve tarihinde ilk kez Meclis dışında

kalmıştır. Bu durum, partide büyük bir liderlik değişimini beraberinde getirmiş ve Tansu Çiller'in istifasının ardından 2002 yılında yapılan kongrede Mehmet Ağar DYP Genel Başkanı olmuştur (Bankoğlu ve Akman, 2024: 44-46).

Mehmet Ağar'ın liderliğinde DYP, merkez sağın yeniden toparlanmasını ve eski gücünü kazanmasını hedefleyen bir politika izlemiştir. Ancak 2000'li yılların başında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) yükselişi, merkez sağ seçmenin büyük ölçüde bu partiye yönelmesine neden olmuştur. Ağar, özellikle güvenlik politikaları, devlet yönetimi ve demokratikleşme süreçlerinde daha güçlü bir DYP inşa etmeye çalışsa da partinin Meclis dışında kalması, etkisini ciddi şekilde zayıflatmıştır.

2007 genel seçimlerine doğru DYP, Anavatan Partisi (ANAP) ile birleşme girişiminde bulunmuş ve Demokrat Parti adı altında bir çatı partisi oluşturma girişimi başlatılmıştır. Ancak bu süreç, beklenen sonucu vermemiş ve birleşme süreci tamamlanamadan DYP, Demokrat Parti'ye dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Mehmet Ağar, 2007 seçimlerinde partinin başarısız olması üzerine istifa etmiş ve böylece DYP'nin geleneksel merkez sağdaki etkisi büyük ölçüde sona ermiştir.

Mehmet Ağar'ın Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanlığı dönemi (2002-2007), partinin tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetine karşı muhalefet olarak yer aldığı bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde DYP'nin sosyal politikalara yönelik temel eleştirisi, AK Parti'nin reform ve ekonomik büyüme odaklı politikalarının sosyal devletin etkinliğini azaltabileceği ve toplumsal kutuplaşmayı artırabileceği endişesi üzerine kurulmuştur. DYP'nin parti programı, insan hayatını ve onurunu temel alan, kavgaya ve ötekileştirmeye prim vermeyen bir siyaset anlayışını toplum tabanına yaymayı hedeflemiş; etnik, bölgesel ve ekonomik olarak ayrıştırılan toplum kesimlerine göre siyaset üreten arkaik siyaset geleneğini reddetmeyi amaçlamıştır. Bu eleştirilere karşılık DYP'nin benimsediği görüş, "geniş merkez" siyaseti altında, toplumsal barışı ve bireysel hakları savunarak, seçme ve seçilme hakkının önündeki tüm engelleri kaldırmayı hedefleyen kapsayıcı bir demokrasi ve sosyal adalet vizyonu olmuştur. Bu dönemdeki sosyal politika söylemleri, AK Parti'nin

ekonomik başarılarına rağmen var olan yoksulluk, işsizlik ve toplumsal ayrışma sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan, daha toplumsal tabanlı ve uzlaşmacı bir merkez sağ muhalefet kimliğini yansıtmıştır.

4.1.6.1 Eğitim Politikaları

Mehmet Ağar liderliğindeki DYP, 2002-2007 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilmemiştir. Bu nedenle, doğrudan uygulanan eğitim politikaları bulunmamaktadır. Ancak, parti programları ve söylemleri incelendiğinde, DYP'nin eğitim alanında sosyal devlet anlayışını benimsediği görülmektedir. Parti, eğitimin herkes için erişilebilir ve kaliteli olması gerektiğini savunmuş, devletin bu alandaki sorumluluğunun devam etmesini vurgulamıştır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve eğitimin altyapısının güçlendirilmesi gibi konular parti söylemlerinde yer almıştır (Çavuşoğlu, 2009: 43-49).

4.1.6.2 Sağlık Politikaları

DYP, sağlık hizmetlerinin kamusal bir hak olduğunu ve devletin bu alandaki sorumluluğunun devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Parti programlarında, sağlık sektöründe özelleştirmelere karşı çıkmış ve neoliberal politikaların sağlık hizmetlerinin ticarileşmesine yol açtığı belirtilmiştir.

Tablo 4. 28. 2000 yılında sağlık sistemi istatistikleri

Yıllar	Kamu ve Özel Yataklı Sağlık Kurumlarının Yatak Sayıları		Personeli Sayıları	
2000	Sağlık Bakanlığı	96.334	Hekim	85.242
	Üniversite	23.838	Diş hekimi	15.906
	Özel	12.162	Hemşire	69.550
	Diğer	2.616	Sağlık memuru	51.887
	TOPLAM	134.950	Ebe	41.594
			Eczacı	21.927

Kaynak: (SB, 2018: 114).

Bu bağlamda, herkesin eşit ve kaliteli sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak amacıyla devletin aktif rol alması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, sağlık personelinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi konuları da parti söylemlerinde yer almıştır (Bankoğlu ve Akman, 2024: 44-46).

4.1.6.3 Sosyal Güvenlik ve İstihdam Politikaları

Mehmet Ağar liderliğindeki DYP, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve istihdamın artırılması için devletin aktif rol alması gerektiğini savunmuştur. Parti, sosyal güvenlik haklarının piyasa koşullarına terk edilmemesi gerektiğini vurgulamış ve devletin bu alandaki sorumluluğunun devam etmesini savunmuştur.

Tablo 4. 29. 2000 yılında istihdam istatistikleri

Yıllar	Çalışma Çağındaki Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İstihdam Edilenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı %	
2000	45.211	23.078	21.581	Erkek	73,1
				Kadın	26,9

Kaynak: (Sedat, 2007: 219).

İstihdam politikalarında ise, işsizliğin azaltılması, istihdamın artırılması ve çalışanların haklarının korunması öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Ayrıca, kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi konuları da parti programlarında vurgulanmıştır (Devran, 2011: 129-130).

4.1.7 DYP'nin Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve İstihdam Görüşlerindeki Dönemsel Değişimler

Doğru Yol Partisi'nin (DYP) sosyal politika alanındaki görüşleri, 1983'ten 2002'ye kadar geçen süre boyunca hem liderlik değişiklikleri hem de ekonomik ve siyasal koşullar nedeniyle çeşitli değişiklikler göstermiştir. Parti, özellikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında, dönemsel olarak önceliklerini ve uygulama yöntemlerini farklılaştırmıştır.

- Eğitim alanında DYP, ilk dönemlerinde kırsal bölgelerde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik yatırımlara öncelik verirken, 1990'lı yıllarda eğitim süresinin uzatılması ve modernizasyonu gibi daha kapsamlı reformları tartışmaya başlamıştır.
- Sağlık politikalarında başlangıçta temel sağlık hizmetlerini yaygınlaştırma hedefi öne çıkarken, Çiller döneminde özel sektör iş birliği ve sağlık finansmanının çeşitlendirilmesi ön plana çıkmıştır.
- Sosyal güvenlik alanında, Demirel döneminde kayıt dışı istihdamın azaltılması ve Bağ-Kur, SSK ile Emekli Sandığı arasındaki koordinasyonun artırılması temel öncelikler olmuştur; sonraki dönemlerde ise finansal sürdürülebilirlik ve kapsam genişletme politikaları tartışılmıştır.
- İstihdam politikalarında, kırsal kalkınma ve mesleki eğitim programları sürekli bir odak noktası olurken, ekonomik kriz dönemlerinde iş yaratma ve işsizlikle mücadele stratejileri değişiklik göstermiştir.

Aşağıdaki tablo, DYP'nin dönemsel olarak bu alanlardaki görüş ve önceliklerini karşılaştırmalı biçimde göstermektedir:

Tablo 4. 30. DYP'nin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam görüşlerindeki dönemsel değişimler

Alan	1983–1985 (Yıldırım Avcı Dönemi)	1987–1993 (Süleyman Demirel Dönemi)	1993–1996 (Tansu Çiller Dönemi)	2002 (Mehmet Ağar Dönemi)
Eğitim	Kırsal bölgelerde okul yatırımları, öğretmen yetiştirme reformları	Kırsal kalkınmaya devam, teknik ve mesleki eğitim vurgusu	Zorunlu eğitim süresinin artırılması, modernizasyon tartışmaları	AB uyum süreci çerçevesinde eğitim standartlarının iyileştirilmesi
Sağlık	Sağlık ocaklarının yaygınlaştırılması, temel sağlık hizmetleri	Mobil sağlık hizmetleri, devlet hastanelerinin modernizasyonu	Özel sektör iş birliği, sağlık altyapısının geliştirilmesi	İnsan hakları ve AB standartları çerçevesinde sağlık politikaları

Tablo 4. 31. Devamı.

Sosyal Güvenlik	Kapsam genişletme, kayıt dışı istihdamın azaltılması	Emeklilik ve sosyal sigorta reformları, finansal sürdürülebilirlik	Sosyal yardım ve emeklilik reformlarının güçlendirilmesi	AB uyum süreçleri doğrultusunda sosyal güvenlik politikalarının modernizasyonu
İstihdam	Mesleki eğitim programları, kırsal kalkınma projeleri	İş gücünün sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi, işsizlikle mücadele	İş yaratma projeleri, özel sektör ile iş birliği	AB uyum sürecine paralel istihdam stratejileri, genç ve kadın iş gücü odaklı politikalar

Tablodan görüldüğü üzere, DYP'nin sosyal politika alanındaki temel ideolojik çerçevesi, yani merkez sağ ve kırsal kalkınma odaklı yaklaşımı, dönemler boyunca korunmuştur. Ancak her liderin döneminde hem ekonomik koşullar hem de siyasal ortam, uygulamaların niteliğinde farklılıklara yol açmıştır.

Eğitim alanında, Yıldırım Avcı döneminde öncelik, kırsal bölgelerde okul yatırımları ve öğretmen yetiştirme reformları gibi temel altyapı politikalarına verilmiştir. Bu, partinin kuruluş felsefesi olan kırsal kalkınma odaklı yaklaşımı yansıtmaktadır. Süleyman Demirel döneminde bu politika, teknik ve mesleki eğitim projeleriyle desteklenmiş, kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğine katkı sağlanmıştır. Tansu Çiller döneminde ise tartışmalar daha çok eğitim sisteminin modernizasyonu ve zorunlu eğitim süresinin artırılması ekseninde yoğunlaşmıştır; ancak ekonomik krizler nedeniyle kapsamlı uygulamalar sınırlı kalmıştır. Mehmet Ağar döneminde ise, Avrupa Birliği uyum süreci bağlamında eğitim standartlarının iyileştirilmesi ve demokratikleşme kriterlerinin uygulanması ön plana çıkmıştır.

Sağlık alanında, Avcı dönemi temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve sağlık ocaklarının kurulması gibi başlangıç düzeyinde önlemleri içerirken, Demirel döneminde mobil sağlık hizmetleri ve devlet hastanelerinin

modernizasyonu ile hizmetlerin kapsamı genişletilmiştir. Çiller döneminde özel sektörle iş birliği ve altyapı iyileştirmeleri öne çıkarken, Ağar döneminde AB standartlarına uyum ve insan hakları odaklı sağlık politikaları gündeme gelmiştir. Bu durum, DYP'nin sağlık alanında başlangıçta temel hizmet sunumuna odaklanıp, zamanla kalite ve standart odaklı bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir.

Sosyal güvenlik alanında, Avcı döneminde sistemin kapsamının genişletilmesi ve kayıt dışı istihdamın azaltılması öncelikli olurken, Demirel döneminde emeklilik ve sosyal sigorta reformları ile finansal sürdürülebilirlik üzerinde durulmuştur. Çiller döneminde sosyal yardım programları ve emeklilik reformlarının güçlendirilmesi hedeflenmiş, Ağar döneminde ise AB uyum süreci doğrultusunda sosyal güvenlik politikalarının modernizasyonu ön plana çıkmıştır. Bu değişim, DYP'nin sosyal güvenlik politikasında temel hedefin korunmasına karşın uygulama araçlarının ve önceliklerinin döneme göre çeşitlendiğini ortaya koymaktadır.

İstihdam politikalarında, partinin kırsal kalkınma ve mesleki eğitim programlarına verdiği öncelik, tüm dönemlerde belirgin olmuştur. Avcı ve Demirel dönemlerinde iş gücünün sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi ve işsizlikle mücadele ön plandayken, Çiller döneminde iş yaratma projeleri ve özel sektörle iş birliği stratejileri öne çıkmıştır. Ağar döneminde ise AB uyum sürecine paralel olarak genç ve kadın iş gücünün istihdamını artırmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

Genel olarak tablo ve dönemsel değerlendirme, DYP'nin temel ideolojik çizgisinin sabit kalmakla birlikte, sosyal politika uygulamalarında dönemsel koşullara ve liderlik tercihlerine bağlı olarak değişiklikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Eğitimde modernizasyon, sağlıkta kalite ve standart odaklı yaklaşım, sosyal güvenlikle finansal sürdürülebilirlik ve istihdamda kırsal ve genç iş gücüne öncelik gibi uygulamalar, partinin farklı dönemlerde stratejik önceliklerini nasıl revize ettiğini somut olarak göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Doğru Yol Partisi'nin (DYP) sosyal politika anlayışını tarihsel ve ideolojik bir perspektifle inceleyerek, partinin farklı liderlik dönemlerinde benimsediği politikaları analiz etmeyi amaçlamıştır. 1983 yılında Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP) geleneğinden gelen bir merkez sağ parti olarak kurulan DYP, Türkiye'de sosyal politika uygulamalarında piyasa ekonomisi ile sosyal refah politikaları arasında bir denge kurma çabasıyla dikkat çekmiştir. Parti, özellikle kırsal kalkınma, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda politika geliştirmiş, ancak farklı dönemlerdeki ekonomik ve siyasi dalgalanmalar bu politikaların sürekliliğini ve etkinliğini etkilemiştir.

DYP'nin sosyal politika anlayışı genel hatlarıyla devletin sosyal refahı sağlama sorumluluğunu kabul ederken, piyasa mekanizmalarının da devreye sokulmasını savunan bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu bağlamda, sosyal politikalar bir yandan kamu destekli uygulamalarla yürütülmeye çalışılırken, diğer yandan özel sektörün sosyal hizmetlere dahil edilmesi teşvik edilmiştir. Ancak, bu yaklaşım farklı liderlik dönemlerinde değişen önceliklere ve ekonomik koşullara göre şekillenmiş, bazen devlet destekli sosyal politikalar öne çıkarken, bazen de özelleştirme ve piyasa dostu reformlar ağırlık kazanmıştır.

DYP'nin sosyal politika uygulamalarını tarihsel bir çerçevede değerlendirdiğimizde, parti liderlerinin sosyal politikalara yönelik farklı yaklaşımlar sergilediği gözlemlenmektedir.

Süleyman Demirel liderliğinde, kırsal kesime yönelik destekleyici sosyal politikalar geliştirilmiş, altyapı projeleri ve tarımsal destek programları ön planda tutulmuştur. Demirel'in sosyal politika yaklaşımı, ekonomik kalkınma ekseninde şekillenmiş, kırsal bölgelerdeki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya odaklanmıştır. Bu dönemde özellikle köy okulları, tarımsal destekler, sağlık hizmetlerinin kırsal bölgelere yayılması gibi projeler dikkat çekmiştir. Ancak, bu politikaların sürdürülebilirliği, dönemin ekonomik kısıtlamaları nedeniyle tam olarak sağlanamamıştır.

Tansu Çiller döneminde ise ekonomik krizlerin etkisiyle sosyal politikaların piyasa mekanizmalarına daha fazla entegre edildiği görülmüştür. Çiller, sosyal hizmetlerde özel sektör iş birliğini artırarak eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında reform çalışmaları başlatmıştır. Ancak, bu dönemde yaşanan ekonomik krizler, sosyal politika uygulamalarının sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir. Örneğin, sağlık hizmetlerinde özel sektör yatırımları teşvik edilirken, kamu hastanelerine yapılan yatırımlar yetersiz kalmış ve sağlık hizmetlerinin eşit dağılımı konusunda sıkıntılar yaşanmıştır.

Mehmet Ağar liderliğinde, DYP'nin sosyal politikaları Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde demokratikleşme ve insan hakları temelli bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ancak, bu dönemde DYP'nin siyasal etkinliğinin azalması, sosyal politika alanındaki etkisini de sınırlamıştır. AB'ye uyum çerçevesinde bazı reform çabaları olsa da DYP'nin genel olarak sosyal politika üretme kapasitesi bu dönemde zayıflamıştır.

DYP'nin sosyal politika uygulamaları incelendiğinde, özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına yönelik geliştirdiği politikalar dikkat çekmektedir.

DYP'nin eğitim alanında özellikle kırsal bölgelerde eğitim fırsatlarını artırmaya yönelik çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Süleyman Demirel döneminde kırsal kesimde eğitim imkanlarının genişletilmesi ve köy okulları projeleri başlatılmıştır. Tansu Çiller döneminde ise bilgi teknolojilerinin eğitime entegrasyonu ve özel sektör yatırımları teşvik edilmiştir. Ancak, ekonomik krizler nedeniyle bu politikaların sürekliliği sağlanamamış, birçok eğitim projesi kaynak yetersizliği nedeniyle tamamlanamamıştır.

DYP'nin sağlık politikaları incelendiğinde, kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerini yaygınlaştırma hedefi olduğu görülmektedir. Süleyman Demirel döneminde devlet hastanelerinin modernizasyonu ve mobil sağlık hizmetleri geliştirilmiş, kırsal kesime yönelik sağlık yatırımları yapılmıştır. Tansu Çiller döneminde ise özel sektörle iş birliği artırılmış, ancak bu durum kamu sağlık hizmetlerinin etkinliğini azaltmıştır. Özellikle özel hastanelere verilen teşvikler,

kamu sağlık hizmetlerinde finansman sorunlarını artırmış ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliklerin büyümesine neden olmuştur.

DYP'nin sosyal güvenlik alanındaki politikaları, emeklilik sistemindeki açıkları kapatmaya ve sosyal güvenlik reformları gerçekleştirmeye yönelmiştir. Ancak, bu reformların bazılarının uygulanabilirliği tartışmalara neden olmuş ve finansal kaynak eksiklikleri nedeniyle bazı projeler hayata geçirilememiştir. Çiller döneminde sosyal güvenlik reformları için çeşitli girişimler yapılsa da ekonomik istikrarsızlık ve mali kaynak yetersizliği nedeniyle beklenen sonuçlar alınamamıştır.

DYP'nin sosyal politika anlayışında devletin sosyal refah sağlama rolü ile piyasa mekanizmalarının dengelenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak, bu çabaların bazı önemli sınırlamalarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir:

DYP'nin iktidarda olduğu dönemlerde yaşanan ekonomik krizler, sosyal politika uygulamalarının etkinliğini sınırlamıştır. Özellikle 1994 ve 2001 ekonomik krizleri, sosyal yardımların ve kamu harcamalarının kısıtlanmasına neden olmuş, sosyal politikaların sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır.

DYP'nin sosyal politika uygulamalarının başarısını etkileyen bir diğer faktör, siyasal istikrarsızlıklar ve koalisyon hükümetlerinin getirdiği zorluklar olmuştur. Özellikle iller döneminde hükümetin istikrarsız yapısı, sosyal politika uygulamalarında tutarsızlıklara neden olmuştur.

DYP, piyasa dostu politikaları benimsediği için, sosyal politikaların bazı bölümlerinde özelleştirme ve özel sektörün rolünü artırma çabasına girmiştir. Ancak, bu durum kamu hizmetlerinin finansal sürdürülebilirliği açısından bazı sorunlara yol açmıştır. Özel sektör odaklı reformlar, özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin kamu tarafından sağlanmasını zorlaştırmış, sosyal adaletin sağlanmasını sekteye uğratmıştır.

Genel olarak DYP'nin sosyal politika anlayışının, kırsal kalkınma ve piyasa ekonomisi arasında bir denge kurma çabaları ile öne çıktığı söylenebilir. Ancak, ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar ve piyasa odaklı reformlar,

DYP'nin sosyal politikalar üzerinde istikrarlı ve sürekli bir etki yaratmasını sınırlamıştır.

Bu çalışma, DYP'nin sosyal politika uygulamalarını tarihsel bir perspektifle ele alarak, Türkiye'nin sosyal politika tarihine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farklı siyasal dönemlerde sosyal politikaların etkinliğini ve toplumsal etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilir. Özellikle, DYP'nin sosyal politikalarının uzun vadeli toplumsal etkileri, mikro düzeyde bireyler üzerindeki sonuçları ve kırsal-kentsel dengesizliklere etkisi gibi konular daha derinlemesine araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akkuzu, S. (2024). Kadın Karar Vericilerin Uyuşmazlık Çözümüne Yönelik Politikaları: Margaret Thatcher ve Tansu Çiller Örnekleri Üzerinden Bir Analiz.
- Akman, E., & Akman, Ç. (2012). Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk anlayışı: Eleştirel bir değerlendirme. In K. Ören, H. B. Eser, & E. Akman (Eds.), *Farklı Bakış Açılıyla Sosyal Sorumluluk*. Pelikan Yayıncılık.
- Aksoy, M. (1988). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik Politikaları ve Reform Süreci*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aldemir, A. (2000). *Açıklamalı İşsizlik Sigortası Kanunu*. Tes-İş Yayınları.
- Alpkaya, G. (2016). Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Programlarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 26(1), 45-63.
- Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal politika* (No. 790). Anadolu Üniversitesi.
- Altan, Ö. Z. (2005). Uluslararası çalışma normlarının hukuki niteliği ve yaşadığımız dönemde taşıdığı önem. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 633-647.
- Anonim. (2023). Türkiye’de sosyal devlet: Alanyazın üzerinden neoliberalizm odaklı bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 47(2), 75-98.
- Arcayürek, C. (2001). *Etekli demokrasi* (2. bs.). Bilgi Yayınevi.
- Arslan, T. (1984). *İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi: 1980’ler Türkiye Örneği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı). (2016). *2016 yılı faaliyet raporu*. <https://goe.gl/6zz6k>
- Aydın, S. (1985). *Eğitim Politikaları ve Toplumsal Değişim: 1980 Sonrası Türkiye Analizi*. Ankara: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Aykol, H. (1996). *Türkiye’de sağ ve İslamcı örgütler*. İstanbul: Pelikan Yayınları.
- Aysan, M. F., & Kaya, A. (2008). Türkiye’de sosyal politika disiplininin ve uygulamalarının gelişimi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (11), 223-250.
- Aysu, A. (2021). *Kooperatifler* (Vol. 214). Yeni İnsan Yayınevi.
- Bakacak, Y. S. (2019). *Süleyman Demirel döneminde (1991-2000) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri siyasi ilişkileri* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Bankoğlu, H. D., & Akman, K. (2024). *Türkiye’de sosyal devlet bibliyografyası*. YAYED İnceleme.

- Basmacı, G. (2019). Koalisyon hükümetlerinde basın özgürlüğü: Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti/Cumhuriyet Halk Partisi örneği (1991-1996). *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (33), 63-79.
- Bayramoğlu, A. (1995). Türkiye’de siyasal partiler. *Nehir Dergisi*, (22-23-24), 35-44. *Türk basınındaki yansımaları* (Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Bedir, E. (2012). Sosyal politikaya ilişkin genel bilgiler ve sosyal politikanın araçları. In A. İ. Oral & Y. Şişman (Eds.), *Sosyal Politika*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme sürecinde liderler oligarşisi, CHP ve AP (1961- 1980)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Birand, M. A., DüNDAR, C. ve Çaplı, B. (2007). *Demirkırat/bir demokrasinin doğuşu*. İstanbul: Doğan Kitapçılık
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2013). *Sosyal politika yazıları* (6. baskı). İletişim Yayınları.
- Cankurtaran, Ö., & Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Cansever, N. (2019). *Türk siyasal hayatında yöneten sağıın bölünmesi: 1990’lı yıllarda Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi karşılaştırmalı analizi* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cansever, N. (2019). Türk siyasal hayatında yöneten sağıın bölünmesi: 1990’lı yıllarda Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi karşılaştırmalı analizi. (Master’s thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi).
- Castles, F. G., & Mair, P. (1984). Left-right political scales: Some expert judgments. *European Journal of Political Research*, 12, 73-88.
- Cizre, Ü. (2002). From ruler to pariah: The life and times of the True Path Party. *Turkish Studies*, 3(1), 82-101.
- Coşar, S. (1999). İstikrar, iktidar, ideoloji üçgeninde Türkiye’de merkez. *Birikim Dergisi*, 120, 54-60.
- Coşkun, S., & Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliğinde yoksullukla mücadele stratejileri ve Türkiye*. Nobel Yayıncılık.
- Çaha, Ö., Toprak, M., & Dalmış, İ. (1996). Siyasal parti üyelerinde siyasal katılım düzeyi: Kırıkkale örneği. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9, 205-247.
- Çakır, İ. (2018). Sosyal medya kullanımının tüketicilerin gösterişçi tüketim eğilimleri üzerine etkisi (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi).

- Çavdar, T. (1983). *Adalet Partisi. M. Belge (Ed.). Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2009). *Türk siyasal yaşamında Doğru Yol Partisi* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, H. (2010). Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisinin karşılaştırmalı analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 19-33.
- Çavuşoğlu, H. (2016). Süleyman Demirel'in siyasal hayatı ve kişilik özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 78-102.
- Çengelci, E. (1996). Cumhuriyet Türkiye'sinde sosyal hizmetlerin örgütlenmesi. Şafak Matbaacılık.
- Çetin, H. (2015). Sosyal adalet, sosyal hizmetler ve bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 145-157.
- Çokgezen, M. (2010). *Türkiye'de devlet, girişimcilik ve yerel kalkınma*. İTO Yayınları.
- Çölaşan, E. (1988). *Sor bakalım*. Tekin Yayınevi.
- Danzikyan, Y. (1997). Bir dava partisi olarak DYP. *Birikim Dergisi*, (104), 75-79.
- Danzikyan, Y. (2001). Kadim merkez sağ kabuk değiştirirken. *Birikim Dergisi*, (141), 32-35.
- Demir, B. (1992). *Türkiye'de Eğitim Reformları ve Uygulama Sorunları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Demir, S. (2015). Türk ve Alman Siyaset Yaşamında Kadın Figürü ve Politik Söylemleri: Tansu Çiller ve Angela Merkel Örnekleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 67-85.
- Demirel, T. (2004). *Adalet Partisi: ideoloji ve politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirtaş, E. (1985). *Türkiye'de İşsizlik ve Sosyal Politikalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, Ö. (2012). Türkiye'de devletçilik döneminde sosyal politikaların gelişimi (1930-1940). *Journal of International Social Research*, 5(22).
- Devran, Y. (2011). Medya Bağlamında 22 Temmuz Seçimleri. *Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı*, 129.
- Dıvarcı, İ. (1996). *Türkiye'de siyasal parti ideolojisi ve sosyal köken ilişkileri (DYP örnek olayı üzerine bir inceleme)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, M. S. (2006). Vakıf medeniyetimize sosyal siyaset ve sosyoloji açısından bir yaklaşım. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 34, 114.
- Doğru Yol Partisi. (1983). *Doğru Yol Partisi tüzük ve programı*. DYP Yayınları.
- Donat, Y. (1994, 10 Ekim). Resimli DYP tarihi. *Milliyet*, s. 12.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi partiler* (E. Özbudun, Çev., 2. bs.). Bilgi Yayınevi

- Erdal, L. (2014). Türkiye’de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyo-Ekonomi*, 22, 173-192.
- Erder, N. (1999). *Türkiye’de siyasal parti seçmenleri ve toplum düzeni* (1. bs.). Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) Yayınları.
- Erder, N., & Tüzün, S. (2004). *Türkiye’de seçmen eylemlerinde yeni açılımlar, 1994-2004*. TÜSES Yayınları.
- Ergen, C. (2009). *Süleyman Demirel’in söylev ve demeçleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ergin, O. (1984). *Sağlık Hizmetlerinde Devletin Rolü: 1980’ler Perspektifi*. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Ergun, C. (2022). Türkiye’de popülist siyaset bağlamında Süleyman Demirel. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 4(2), 65-82.
- Eroğlu, Ö. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Bilim Kitabevi.
- Erol, H. (1997). *Türk siyasal partilerinde örgütlenme ve liderler oligarşisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, H. Y. (2003). Doğuşundan günümüze sosyal politika anlayışı ve sosyal politika kurumlarının değişen rolü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2).
- Gazioğlu Terzi, E. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Politik Söylem: 1989-2011 Yılları Arası Hükümet Programlarında Aile ve Kadınlar. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 75-98.
- Genç, Y., & Seyyar, A. (2010). *Sosyal hizmet terimleri sözlüğü*. Sakarya Yayınevi.
- Gökmen, M. (2015). Türk Siyasetinde 'Oportünist' Lider Örneği Olarak Tansu Çiller. *Akademik Perspektif Dergisi*, 8(2), 92-110.
- Gül, H., Sallan Gül, S., & Memişoğlu, D. (2007). Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları, kentsel yoksulluk ve yerel yönetim. In *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar II*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Güler, F. D. (2003). *Türkiye’nin yakın siyasetinde bir örnek olay: Adalet Partisi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gümüş, E. (2010). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler. *Seta Analiz*, (24), 3-21.
- Hacıoğlu Deniz, M. (2011). Markalı ürün tercihlerinin satın alma davranışları üzerine etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 61, 243–268.
- Has, H. G. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve Dış Politika: Türk Dış Politikasında Tansu Çiller Dönemi 1996-97* (Master's Thesis, Tobb University Of Economics And Technology, Graduate School Of Economics And Social Sciences).
- Kahraman, H. B. (1995). *Sağ Türkiye ve partileri* (1. bs.). İmge Kitabevi.

- Kara, H. (2020). 1991-2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 115-132.
- Kara, L. (1987). *Türkiye’de Sağlık Politikaları: Kurumsal ve Finansal Değerlendirme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Karagöl, E. T., & Dama, N. (2015). Geçmişten günümüze sosyal yardımlar. *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*.
- Kavak, Y. (2018). Türk Medeni Kanunu ve Dernekler Kanunu çerçevesinde kurulmuş dernekler.
- Kaya, A. (1987). *Yükseköğretim Politikaları ve Üniversite Reformları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, S. (2008). Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi örneği (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kiriş, H. M. (2005). *Kent ve köy ayrımının seçmen davranışlarının şekillenmesine etkisi: Isparta kenti ve köyleri örnek olay araştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocabaş, F. (2010). *Sosyal Politika Aracı Olarak Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar*. Nisan Kitabevi.
- Kocabaş, F. (2010). *Sosyal politika aracı olarak kâr amacı gütmeyen kuruluşlar*. Nisan Kitabevi.
- Kocaoğlu, A. M. (1997). *Sosyal Politika* (4. baskı). TÜHİS Yayını.
- Kongar, E. (2003). *21. Yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi.
- Konukman, A. (2017). Türkiye’de kağıtsız göçmen kadınlar ve sosyal hizmetler. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1299-1316.
- Koray, M. (2007). Sosyal politikanın anlamı ve işlevini tartışmak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, 19-56.
- Kozak, İ. E. (1994). Bir sosyal siyaset müessesesi olarak vakıf: (Tarihte gördüğü ve günümüzde görebileceği işlevler açısından bir tahlil denemesi). Sakarya Üniversitesi Matbaası.
- Laçiner, Ö. (Kasım-Aralık 2002). DP, ANAP ve sonunda AKP. *Birikim*, 163-164, 11- 20.
- Makal, A. (2014). Türkiye’de akademide sosyal politika geleneğinin doğuşu ve gelişimi üzerine tarihsel bir yeniden değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), 17-30.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). *Geçmişten Günümüze Sayılarla Eğitim (1923-2023)* Milli Eğitim Bakanlığı. Erişim adresi: https://nurdagi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_08/21135900_sayilarlaegitim.pdf
- Murat, S. (2007). *Dünden bugüne İstanbul’un işgücü ve istihdam yapısı* (İTO Yayın No: 2007-73). İstanbul Ticaret Odası (İTO).

- Ortay, H. (2022). Türkiye’de Refahiyol Hükümetinin Dış Politikası. *Strategic Public Management Journal*, 8(15), 72-83.
- Önder, H., & Şenses, F. (2005). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluk düşüncesi. In B. Ülman & İ. Akça (Eds.), *İktisat, siyaset, devlet üzerine yazılar (Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya armağan)* (pp. xx-xx). Bağlam.
- Ören, K. (2013). *Sosyal Politika*. Nobel Yayınları.
- Özbudun, E. (2001). *The institutional decline of parties in turkey. I. diamond and r. gunther (ed.). political parties and democracy* (p. 238-265). Mayland: The Johns Hopkins University Press.
- Özdemir, S. (2006). Refah devleti: Altın çağ’dan belirsiz geleceğe. *Sosyal Politikalar Dergisi*, 1(Güz), 26-30.
- Özkan, N. (2007). *Türkiye’den ve dünyadan örneklerle seçim kazandıran kampanyalar* (3. bs.). Mediacat Yayınları.
- Öztürk, A. B. (2009). Sosyal hizmet etiğinde farklı yaklaşımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 105-116.
- Öztürk, H. (1986). *Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacı ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları.
- Sağlık Bakanlığı (SB). (2018). *Sağlık istatistik yılı 2017* (Yayın No. 1106). Sağlık Bakanlığı. Erişim adresi: <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/28709,210119saglik-istatistikleri-yilligipdf.pdf?0>
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1996). Liberalism, democracy and the Turkish centre-right: The identity crisis of the True Path Party. *Middle Eastern Studies*, 32(2), 142-161.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1996). Liberalism, democracy and the Turkish centre-right: The identity crisis of the True Path Party. *Middle Eastern Studies*, 32(2), 142-161.
- Sallan, G. S. (2001). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun sosyolojik değerlendirmesi (Yayınlanmamış doçentlik tezi). Ankara.
- Sani, G., & Sartori, G. (1983). Polarization, fragmentation and competition in Western democracies. In H. Daalder & P. Mair (Eds.), *Western European party systems: Continuity and change* (pp. 307-340). Sage Publisher.
- Sani, G., & Sartori, G. (1983). Polarization, fragmentation and competition in Western democracies. In H. Daalder & P. Mair (Eds.), *Western European party systems: Continuity and change* (pp. 307-340). Sage Publisher.
- Sazak, A. (1993, 10 Ekim). Değişim rüzgârı. *Milliyet Gazetesi*.
- Selçuk, B., & Aydoğdu, İ. B. (2014). Anayasal düzeyde Türkiye’de sosyal politikaların gelişimi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(1), 45-51.

- Sencer, M. (1971). *Az gelişmişliğin yapısı/ Türkiye’de siyasal partilerin sosyal temelleri*. İstanbul: Geçiş Yayınları.
- Serdar, O. (2014). Türkiye’de özürlü dostu istihdam politikaları durum analizi ve öneriler. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. Beta Yayınları.
- Seyyar, A. (2005). *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım*. Şefkatli Eller Yayınları.
- Sezgin, İ. (2009). *Çağ dönümü*. İstanbul: Pelikan Yayınları.
- Sezik, M. (2016). Türkiye’de sosyal belediyeciliğin gelişimi ve sorun alanları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 171-186.
- SHÇEK Kanunu. (1983). 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu. *Resmi Gazete*, 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). *Parti seçmenlerinin siyasal yönelimlerine etki eden sosyoekonomik faktörler: Isparta örnek olay araştırması* (1. bs.). Nobel Yayını.
- Soysal, İ. (1985). 12 Eylül sonrasının başlıca partileri. *CDTA* (Cilt 8, s. 2137). İletişim Yayınları.
- Sunar, İ. (1986). *Demokrat parti ve popülizm. m. belge (ed.). Cumhuriyet dönemi Türk ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, Z. (1986). *Temel Sağlık Hizmetleri ve Türkiye’de Uygulamaları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de sosyal politikanın dünü, bugünü: Hayırseverliğin kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*. İmge Yayınevi.
- Tan, S., & Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de tarımsal örgütlenme politikalarının ve mevzuatının irdelenmesi: Tarımsal amaçlı kooperatifler örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 87-94.
- Tekeli, M. (1996). Globalleşme sürecinde kooperatif hareket ile kadın ve çevre boyutlu kalkınma. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, F. (2018). Marka bilinirliğinin satın alma niyeti üzerine etkisinde sosyal medyanın aracılık rolü (Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi).
- Timur, T. (1991). *Cep Üniversitesi/Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, siyasal reklamlar ve siyasal iletişim* (1. bs.). İmge Yayınevi.
- Tosun, S. (2021). Bir sosyal politika aracı olarak AFAD. *Hastane Öncesi Dergisi*, 6(1), 117-134.
- Tosun, T. (1999). *Türk parti sisteminde merkez sağ ve merkez solda parçalanma* (1. bs.). Boyut Kitapları.

- Tosun, T., & Erdoğan Tosun, G. (2010). *Türkiye’de siyasal parti üyeliği ve katılma*. Kalkedon Yayıncılık.
- Turan, İ. (2007). Türkiye’de siyasal kültürün oluşumu. In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Eds.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme* (pp. 437-469). Alfa Aktüel Yayınları.
- Turan, N. (1985). *Halk Sağlığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2022). Türk Dil Kurumu sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Tabipler Birliği TTB. (2002). TÜRKİYE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KURUMLAR: Niceliksel ve Niteliksel Yetersizlik. *Yeni Bin Yılın Başında Türkiye Sağlık Sektörünün Durumu 2002* (s. 14). içinde Ankara, Türkiye: Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi.
- TÜİK. (2025). *Sağlık kurumu sayısı, toplam hastane yatağı sayısı ve 1000 kişi başına düşen hastane yatağı sayısı, 1967-2023*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=EBiEoUc7BpEm8laGP9uvfuvTnLEZ4iIqzuLiBGVhIkTQDMDWUgaKm8mAWpF0aaxX> adresinden alınmıştır.
- Yanar, Y. (2017). Sosyal medyanın satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışına etkisi (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi).
- Yenihan, B. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de gelişimi üzerine bir inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 177-196.
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Yıldırım, B. (2011). Dernekler ile dernek iktisadi işletmelerinin hukuki durumu ve vergisel açıdan değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası*, 63.
- Yıldız, N. (2002). *Türkiye’de siyasetin yeni biçimi: Liderler, imajlar ve medya* (1. bs.). Phoenix Yayınları.
- Yılmaz, O. (2016). Türk ve Alman Siyaset Yaşamında Kadın Figürü ve Politik Söylemleri. Politik Dilbilim İncelemesi, Angela Merkel ve Tansu Çiller Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 109-116.
- Yılmaz, R. (1990). *Eğitim Politikalarında Dönüşüm: 1980-1990 Türkiye Değerlendirmesi*. İstanbul: Bilim Yayınları.
- Yılmaz, V., & Çakar, B. Y. (2009). Sınıf ve vatandaşlık ekseninde Türkiye’de sosyal yardımı yeniden düşünmek. *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 27-38.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.
- Yörük, D. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunda çevre anlayışının gelişmesinde vakıflar ve dernekler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 361-372.

Yücel, M. S. (2006). *Türkiye'nin siyasal partileri (1859-2005)*. Alfa Yayınları.

Yüksel, H. (2014). Küreselleşme sürecinin sosyal politika dinamikleri üzerinde neden olduğu değişimin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014/1(19), 97-123.

Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. Saner, Çev., 25. bs.). İletişim Yayınları.

